

საქართველოს ენციკლოპედია

K 251.047
3

საქართველოს ენციკლოპედია

სტრუქტურა

საქართველოს ენციკლოპედია

საქართველოს ენციკლოპედია

მეხაღი თოდუა

ლიტერატურის ინსტიტუტი
თბილისი

ავტორი

ვეფხვიან ნახტომი

2. V. 945.

167

რითი სჯობს რუსთველი

შექსპირსა და ბოქოტს

მიუხედავად იმ წარმატებისა, რომელიც რუსთველოლოგიამ მოიპოვა როგორც ჩვენში, ისე უცხოეთში, „ვეფხისტყაოსანთან“ დაკავშირებული ბევრი პრობლემა კვლავაც ბურუსითაა მოცული.

მაგალი თოდუას წინამდებარე მონოგრაფია, რომელიც ოცდაათწლიანი მეცნიერული კვლევა-ძიების ნაყოფია, ერთხელ კიდევ მთელი სიმწვავეით წამოკრის მრავალ ასეთ რუსთველოლოგიურ პრობლემას და ტრადიციულ დამკვიდრებულ შეხედულებათაგან რადიკალურად განსხვავებულ დასკვნებს გვთავაზობს. მათგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მეცნიერული კვლევის მაგისტრალურ მიმართულებად ქცეული პრობლემის — „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულისა და სიუჟეტის წარმომავლობის საკითხის გარკვევა. ქართული და მსოფლიო ლიტერატურიდან მოხმობილი დიდძალი მასალის ანალიზის საფუძველზე, ხანგრძლივი დავისა და კამათის საგნად ქცეული ბევრი რუსთველოლოგიური პრობლემა ნაშრომში სრულიად ახლებური თვალთახედვითაა განსჯილი და შეფასებული.

წიგნი განკუთვნილია ფილოლოგებისათვის, სტუდენტთა ახალგაზრდობისათვის, საერთოდ, რუსთველოლოგიური პრობლემებით დაინტერესებულ მკითხველთათვის.

ვეფხისტყაოსანი

რედაქტორები:

- + აბაბი შანიძე
- აბაბი ზაძრამი
- ამთაწაილ ნიკოლეიშვილი

K 251.047
Th. 1523

სპეზ-2000
საქართველო

საქართველოს
პარლამენტის
ბიბლიოთეკა

შენსავალი

„ვეფხისტყაოსანსა“ და სპარსულ ძეგლებს შორის პარალელებს რომ ვაგლებთ, ძალიან ხშირად უკიდურესობაში ვვარდებით ხოლმე, — მის ამა თუ იმ დეტალს. სახეს ან ეპიზოდს აღმოსავლურ ძეგლებში რომ წავაწყდებით, მაშინვე ამ ნაწარმოებთა ურთიერთმიმართების საკითხს დავსვამთ. მაგალითად, „ვისრამიანთან“ რუსთველის პოემის უშუალო კავშირის დამადასტურებლად მიაჩნიათ ისიც კი, რომ „რამინი ჩადიოდა ხოლმე შაჰინშაჰის ბაღში, იქ ტიროდა... ტარიელიც შედის ხოლმე ფარსადანის ბაღში და იქ ნახულობს ნესტანისაგან გამოგზავნილ ასმათს, აქ ეხვეწება ის — მომიტანე ხოლმე ამბავი და წერილი ნესტანისაო“¹. დავიწყებული არ არის „ვისრამიანის“ ასეთი ეპიზოდიც: მოაბადი რამინისათვის აბანოს რომ გააჩაღებინებს და იქ უგზავნის ძვირფას ტანსაცმელს, როგორც ანალოგიური შემთხვევა „ვეფხისტყაოსნის“ ადგილისა: ავთანდილი რომ აბანავებს და ფატმანი მას ტანსაცმელს უგზავნის.² მაგრამ ხომ შეიძლება, ასეთი დეტალებით ჩვენი პოემა ჰგავდეს (და ჰგავს კიდევაც), ვთქვათ, „ტრისტანსა და იზოლდას“. განა არ შეიძლება, რომელიმე ადრეულ ევროპულ რომანში ახლობელ კაცს აბანოში აბანავებდნენ და იქ ტანსაცმელს უგზავნიდნენ? რამდენიც გნებავთ მაგრამ აქ მსგავსებას არ აღნიშნავენ იმიტომ, რომ ევროპულ ლიტერატურასთან „ვეფხისტყაოსნის“ ნათესაობას აპრიორულად გამოორიცხავენ, ხოლო აღმოსავლურ ლიტერატურასთან მსგავსებას აღიარებენ ზოგჯერ ასეთი „ნათესაობა“ იმის ნიშნად მიაჩნიათ, რომ ამ დეტალის შემცველი უფრო გვიანდელი ძეგლის ავტორი იცნობდა ანალოგიური დეტალის შემცველ ადრეულ ძეგლს. სამწუხაროდ, არც თუ იშვიათად, ასეთი ხერხით თვითონ ძეგლების დათარიღებასაც კი ცდილობენ.

¹ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, აბ., [1958], გვ. 131. შემდეგში: კ. კეკელიძე, II.
² იქვე, გვ. 132.

„ვეფხისტყაოსანში“, ვთქვით, „ვისრამიანის“ პერსონაჟთა მოხსენიება ან მისი რაიმე დეტალის განმეორება როდი გვაძლევს უფლებას, ვამტკიცოთ, რუსთველი ამ ძეგლს იცნობდაო. **ქარროხნი** (X-XI სს.) თავის ლირიკულ ლექსებში ექვსჯერ ახსენებს ფარჰანს, მაგრამ ნიჰამის „ხოსროვ-ო, შირინი“ (1181 წ.), სადაც პირველად აისახა ეს პერსონაჟი, მაშინ დაწერილი არ იყო. აქედან გამომდინარე, ვერ დავამტკიცებთ, რომ **ქარროხნი** ცხოვრობდა მთელი საუკუნით უფრო გვიან, ანდა ეს ნაწარმოები დაიწერა მთელი საუკუნით უფრო ადრე, რადგან **ქარროხნი** ფარჰანს იცნობს არა ნიჰამის პოემით, არამედ, ეტყობა, ჩვენამდე არმოდღეული სხვა ლიტერატურული წყაროებით, თუ ხალხური გადმოცემებით.

უფრო მყარი სხვა პარალელებიც არაა. ავიღოთ ერთი შეხედვით თითქოს მეტად დამახასიათებელი დეტალი, ნესტანი ქაჩეთის ციხიდან ტარიელს წერილთან ერთად ნიშნად რიდის ნაჭერს რომ გამოუგზავნის. ეს დეტალი ადვილად იქნა შემჩნეული „ვისრამიანში“ (ვისი რამინს ერთ-ერთ წერილთან ერთად უგზავნის თავის პერანგსა და თავსაბურავს). მაგრამ უნდა ვიცოდეთ, რომ ეს მოვლენა ფართოდ იყო ცნობილი მახლობელ აღმოსავლეთში და ამდენად „ვეფხისტყაოსნის“ „ვისრამიანთან“ მიმართების გასარკვევად არამც და არამც არ გამოდგება. მიუთითებენ საგანგებოდ იმაზეც, რომ ავთანდილი შენიღბვის მიზნით „შაჰ-ნამეს“ გმირ როსტომივით ვაჭრულადაა გადაცმული. ეს ეპიზოდი გვხვდება აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ბევრ ამბავში (აქ მხოლოდ ერთს, „ტრისტანისა და იზოლდას წიგნს“ დავასახელებთ).

ავთანდილი თავის ანდერძში იბარებს: „მიეც გლახაკთა საჭურჭლე-ათავისუფლე მონებოი“. ეს გამოთქმა აფორიზმად იქნა მიჩნეული. სინამდვილეში, როგორც ეს თავის დროზე მშვენივრად ჰქონდა გაანალიზებული ნ. ნიკოლაძეს³, ამ გამოთქმას აფორიზმთან და მონათა განთავისუფლების იდეასთან არაფერი აქვს საერთო. აქ მოცემული გვაქვს კონკრეტული და კერძო შემთხვევა. ავთანდილი იბარებს: მე მეტად მდიდარი კაცი ვარ და თუ მოგვედე, ჩემი ქონება ღარიბებს დაურიგეთ, მით ხიდები და ღარიბთა თავშესაფრები ააგეთ, ხოლო

³ Н. Николадзе, На праздники. ვაზ. «Новое обозрение», 1889, № 2046, შემდეგში: Н. Николадзе.

ჩემი მონები გაათავისუფლეთ, სამაგიეროდ ისინი მომიგონებენ და დამლოცავენო! თუ ასე უნდა მას თავისი მონების გაათავისუფლება, ვინ უშლის, რატომ ახლა არ ათავისუფლებს? საქმე ისაა, რომ აქ ფიქსირებულია მთელს მახლობელ აღმოსავლეთში, და იქნება, საქართველოშიც, გავრცელებული უძველესი ჩვეულება: მიცვალებულთა ქონების განადგურება ან გლახაკებზე დარიგება, მისი მონების გააზატება. ავთანდილი მონათმფლობელია, ის თავის ქონებას სულაც არ აბნევს (ის კი არა, შერმადინს უბრძანებს კიდევაც: „სახლი ჩემი შეინახეო“), მაგრამ იცავს წესს და არ ავიწყდება პირველად გამგზავრების დროს შერმადინს დაავალოს: „გლახაკთა მიეც საკურტლე, ოქრო, ვერცხლი და რვალია“, ხოლო მეორედ გაპარვის დროს როსტევანს დაუბაროს: ჩემი ქონება უპოვრებს დაუარიგეო! ეს დეტალი აღმოსავლეთის ბევრ ძეგლში გვხვდება, მათ შორის, „შჰჰ-ნჰმეში“⁴.

„ვეფხისტყაოსნის“ მონა, რომელმაც „მოლი რამე წამოისხა“ ფართოდ იყო ცნობილი როგორც აღმოსავლურ, ისე დასავლურ ლიტერატურაში⁵. ზებუნებრივი ძალისა თუ შესაძლებლობის მქონე მწვანით მოსილი პერსონაჟი გვხვდება „ვისრამიანშიც“, „ხოსროვ-შირინიანშიც“⁶.

ასეთივე ხასიათისაა „ვეფხისტყაოსნისეული“ სხვა რვალიებიც: შეყვარებულის წერილის თვალზე დადება, მწუხარების ნიშნად თავზე ნაცრის სხმა, თავშიშველა სიარულის უხერხულობა, რომელთაც რაღელების გამოკიდება ისეთივეა, როგორც „ვეფხისტყაოსნისეულ-პარაღელებს უძებნიან ამა თუ იმ აღმოსავლურ ძეგლში. ასეთი პალი“ ბურთაობის, ნადირობის, ღვინის სმისა და მისთანათა პარლები ვიძიოთ ამა თუ იმ სპარსულ პოემაში.

არაფერს ვიტყვი აქ პოეტურ სახეებზე, რომლებიც ძალიან ხშირად საერთო აქვს ჩვენს პოემას აღმოსავლურ, კერძოდ, სპარსულ ლიტერატურასთან. მაგრამ რატომღაც ამას არ აღნიშნავენ, „ვეფხისტყაოსნის“ პოეტურ სახეთა აღმოსავლურ პოეზიასთან კავ-

⁴ შჰჰ-ნჰმეჰე-ე ქერდოუსნ, ჯელდ-ე ნოჰომ, თეჰრან 1314, გვ. 2940.
⁵ ილოლაშვილი, პომეროსი, შაჰთელი, რუსთაველი, „მნათობი“, 1960, № 2.
⁶ მ. თოდუა, ზოგი რამ ნიზამის „ხოსროვშირინიანის“ შესახებ. ნიზამი განჯელი, ხოსროვი და შირინი. თარგმანი აშბაკო ჰელიძისა. თბ., 1964, გვ. 23.

შირი რატომღაც ეთაკილებათ. ჯერ კიდევ თეიმურაზ ბაგრატიონმა შენიშნა რომ აღმოსავლური ლიტერატურის დამახასიათებელი ტროპები „ვეფხისტყაოსანში“ უცხო არ არის და რომ „ხშირად ხმარობს რუსთაველი ამგვარს აზიურს მეტაფორიებს“. „მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მინა რხეული“ — აღმოსავლეთისა მეშაირენი მშვენიერთა შავთა თვალთა მელნის ტბასა უწოდებენ და მოძრავსა ტანსა მშვენიერისასა კალმად ბროლისა იტყვიან⁷. „ბროლსა სეტყვს — აღმოსავლეთისა მეშაირეთა გვარი არის ესე გვარი მეტაფორის წერა“⁸. „ბროლი, სათი და ლალები აზიურის მეტაფორითა, წარბ-წამწამნი და ლაწენი“⁹; „ნარგისთა წვიმა ბროლისა წვიმს, ვარდი ნაწვიმარია — აზიათ მეტაფორიკნი ნარგისთა თვალთა ამსგავსებენ, ბროლისა წვიმასა — ცრემლსა და ვარდთა — ლაწეთა, რომელიც მას ზედა გარდამოედინების“¹⁰.

მაგრამ განა ვინმეს შეუძლია ამტკიცოს „აზიურობა“ ამ მეტაფორებისა?

„ვეფხისტყაოსანში“ ბევრი აფორიზმია, ყველა ისინი შთამბეჭდავია არა მარტო იმით, რომ ბრძნულია, არამედ იმიტომაც, რომ მოტანილია თავის დროზე (ე. ი. საამისოდ მომზადებულია ნიადაგი და შექმნილია სიტუაცია, რომლის აპოთეოზად აფორიზმი აუცილებელიც ხდება). ესაა რუსთველის გენიოსობის კიდევ ერთი დამადასტურებელი ნიშანი. თავად აფორიზმები თუ ვისია, ამას ყველაზე ნაკლები მნიშვნელობა აქვს.

კაცი რომ გამოეკიდოს, რა თქმა უნდა, შეიძლება, რუსთველის აფორიზმი სხვა ლიტერატურაში აღმოაჩინოს სადმე და სადმე. აფორიზმები შეიძლებაოდა ძვირფასი თვლებისთვის შეგვედარებინა, ხოლო პოეტი — ოქრომკედლისთვის. ოქრომკედლის დანიშნულება ძვირფასი თვლების შექმნა კი არ არის, არამედ მათი დახვეწა და თავის ნახელავში მოხდენილად ჩასმაა. აფორიზმი მისია, ვინც კარგად გამოიყენებს მას. რა აკლდება რუსთველის აფორიზმს — მას

¹ თეიმურაზ ბაგრატიონი, განმარტება პოემა ვეფხისტყაოსნისა. გ. იმედაშვილის რედაქციით, გამოკვლევითა და საძიებლით. თბ., 1960, გვ. 4. შემოევში; თ. ბაგრატიონი.

² იქვე, გვ. 30.

³ იქვე, გვ. 240.

¹⁰ იქვე, გვ. 245.

მკურნალმან რაგვარ ჰკურნოს, თუ არ უთხრას, რაცა სკირდუნს¹¹ (1083,4) იმით, რომ IV-V სს. ინდოელი პოეტის კალიდასას „შაკუნტალაში“ ვკითხულობთ: „როგორ გიმკურნალოთ ისე, თუ არ გვეცოდინება, რა გაწუხებს!“ ანდა დ. გურამიშვილის ცნობილ გამოთქმას: „ჰკუა უხმარ არს ბრიყვთათვის, ჰკვა ცოდნით მოიხმარების“, ნიზამის „ხოსროვ-ო შერინში“ რომ ეხვდებათ: „ჰკუა ჩვენ ცოდნის მეშვეობით გვაჩვენებს ვზას“ (გვ. 214)? ანდა ჩვენ ვიცით, საიდან წამოდგა ან ერთი ან მეორე ქართული აფორიზმი? აღმოსავლურ, და კერძოდ, სპარსულ პოეზიაში ყოველი ფეხის ნაბიჯზე გვხვდება ისეთი კლასიკური აფორიზმები, როგორცაა: „რა აქიმი დასწულდეს...“ (ხოსროვ-ო შერინ, გვ. 227), „კაცი ჯაბანი რითა სჯობს...“ (ხოსროვ-ო შერინ, გვ. 121), „ლეკვი ლომისა სწორია...“ (შაჰ-ნამე, IX, 176), რადგან სპარსულშიაც, როგორც ვთქვით, ასეთივე სურათია. მაგალითისათვის თვალი გაეადევნოთ „ვეფხისტყაოსნის“ ორი აფორიზმის სპარსულ შესატყვისებს:

1. „კოკისა შიგან რაცა დვას, იგივე წარმოსდინდებას.“
 ჯაქეფე (XV ს.): აზ ქუზე ჰამან ბერუნ თარავედ ქე დარ უსთ.
 „კოკისგან ის გამოედინება, რაც მასშია.“¹¹
 ბაზა აქხალი (1196-1256): აზ ქუზე ჰამან ბერუნ თარავედ ქე ანდარ უსთ.
 „კოკისგან ის გამოედინება, რაც მასშია.“¹²
 ჯელალ ად-დინ რუმე (1207-1273): ფას აზ ქუზე ან თარავედ ქე დარ უსთ.
 „მაშ, კოკიდან ის გამოედინება, რაც მას შიგანაა.“¹³
 რაც სიტყვასიტყვით იმეორებს ნასერ ხოსროვს (დ. 1004 წ.).¹⁴
2. „არ იცი, ვარდი უეკლოდ არავის მოუტყრებიაან.“
 'აბდ არ-რაჰმან ჯამი (1414-1492): გოლ ბნხარ ნაჩნდე ასთ ქასნ.

¹¹ ქალღლა ვა და მინე-აე ქაშეჟი ან ანვარ-ე სოჰაღი, თეპრან, 1341, გვ. 118.
¹² აღე-აქბარ დეჰხრედი, ამსლ-ო ჰეჟამ, I, გვ. 142.
¹³ იქვე.
¹⁴ იქვე.

„ვარდი უეკლოდ არავის მოუტყეფია“.¹⁵

სალმან სვეეჯი (1300-1375): ვოლ დარ დამან-ე ხარ ასთი.¹⁶

„უარდი ეკლებშია“.¹⁶

„რუმე: განჯ ბნ მარ-ო ვოლ ბნ ხარ ნისთ.“

„განძი უგველოდ და ვარდი უეკლოდ არ არსებობს“.¹⁷

სა'ლნი (1203-1292): განჯ-ო მარ-ო ვოლ-ო ხარ-ო დამ-ო შა-
ლნი ბაჰამანდ.

„განძი და გველი, ვარდი და ეკალი, მწუხარება და სიხარული
ერთად არიან“.¹⁸

ნიზამი (1141-1209): ქოდამინ ვოლ ბოვად ბნ ზაჰმათ-ე ხარ.

„რომელი ვარდია ეკლის ჯათის ვარეშე“!¹⁹

სენანი (1080-1141): ხარ ჯოჭთ-ე ვოლ ასთ.

„ეკალი ვარდის ჯუფთია“.²⁰

მას 'უდ სალმანი (1046-1121):

ვოლ ბნ ხარ ანდარ ვოლშან-ე დაჰრ ბე ჩაშმ-ე თნზ ბნნ ქეა
მნთავან დნდ.

„უეკლოდ ვარდი საწუთროს წალკოტში,

კარგად შეხედე (კარგად მხედველმა) როდის შეიძლება ინახოს
(ნახოს)“.²¹

ქარროხნი (X-XI ს ს.): ფაქლ-ეჟ ჰარ ვოლ ნეჰნდე ასთ ხარ.

„ყოველი ვარდის გაერდით ეკალია დადებული“.²²

ერთის შეხედვით თითქოს ლიტერატურული გავლენების შე-
დეგად შეიძლებოდა მიგვეჩინია ის საინტრიგო ხერხები, რომლე-
ბიც საერთოა „ვეფხისტყაოსანსა“ და ზოგ სპარსულ რომანში. მაგ.,
ქალისა და ვაჟის ერთად გაზრდა; ფარდის ახდისა და ქალის უეცა-
რი შეყვარების მოტივი; სატრფო რომ აქეზებს მიჯნურს: წადი,
საგმირო საქმე ჩაიღინე და მერე შეგიყვარებო; მიჯნურთა ბუზღუ-
ნი: ქალი ომს როგორ მასწავლისო! და მისთანანი. მაგრამ ასეთი დე-

¹⁵ 'ა ლ ნ-ა ქ ბ ა რ დ ე ქ ხ რ დ ა, ა მ ს ლ-ო ჰ ე ქ ა მ, I, გვ. 1324.
¹⁶ ი ქ ვ ე, გვ. 1319.
¹⁷ ი ქ ვ ე, გვ. 1324.
¹⁸ ი ქ ვ ე, გვ. 1326.
¹⁹ ი ქ ვ ე.
²⁰ ი ქ ვ ე, გვ. 1319.
²¹ ი ქ ვ ე.
²² ი ქ ვ ე.

ტალები ძალიან ხშირად გვხვდება მწერლობაში და მათი ურთიერთ-
მიმართების გარკვევა უკვე შეუძლებელია.

ყოველივე ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ კარ-
ჩაქეტილი და შეზღუდული საზოგადოების პირში იყოს და მასში
არაფერი შეინიშნებოდეს აღმოსავლური კულტურისა, რომლის კე-
თილისმყოფელი გავლენა მეტ-ნაკლებად ყველა დაწინაურებულმა
ქვეყანამ განიცადა. არა, მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ უფრო
ხშირად „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი სხვისგან კი არ სესხულობს
ამ რეალებს, არამედ იგი მას იღებს ქართული სინამდვილიდან,
აღმოსავლურ არეალში შემავალი მაღალი კულტურის მქონე ქვეყ-
ნის აუზიდან.

სულ სხვა საკითხია, როგორი იყო თავისთავად ეს აუზი.

ქართული ლიტერატურისა და საქართველოს ისტორიის ზოგი
მკვლევარი, მათ შორის რუსთველოლოგთა ერთი ნაწილი, ნებსით
თუ უნებლიედ, ქართულ კულტურას განიხილავს ისლამური აღმო-
საველეთის ქვეყნების კულტურისგან მოწყვეტით. მართალია, არავის
არ ავიწყდება, აღნიშნოს, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ მოქმედების არე
საქართველო არაა და პოემის გმირებიც არაქართველები (არაბები,
ინდოელები, სპარსელები) არიან, მაგრამ აღმოსავლეთს ისინი პოე-
მაში ხედავენ მხოლოდ პირობითი გარემოს სახით. ჩვენ, დღეს ასე
დაშორებულთ ამ სამყაროსგან, არც კი გვაგონდება ის მჭიდრო ურ-
თიერთობა, რომელიც თვით XIX საუკუნემდე ჰქონდა საქართვე-
ლოს თავის კარის მეზობლებთან: ირანთან, არაბულ ქვეყნებთან,
არანთან, შარვანთან. რატომღაც ვივიწყებთ, რომ ხშირად და დიდ-
ხანს მდგარა დრო, როცა ვთქვათ, განჯა უფრო ახლოს იყო თბი-
ლისთან, ვიდრე ქუთაისი. იყო ფაქტორები, რომელსაც წინ ვერ
აღუდგებოდა რელიგია, მითუმეტეს, რომ საუკუნეების მანძილზე
ჩვენ და, ვთქვათ, ირანს ერთი სარწმუნოება გვქონდა აღმოსავლე-
თისა და დასავლეთის გეოგრაფიულ და კულტურულ მიჯნაზე მდგა-
რი საქართველო თვითონ იყო როგორც „დასავლეთის“, ასევე „აღ-
მოსავლეთის“ შემადგენელი ნაწილი.

ნ. მარმა²³, იუსტ. აბულაძე²⁴ და ალ. ბარამიძე²⁵ თავის დრო-
 ზე მიუთითეს „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის სპარსულ ეპიკოსთან
 ურთიერთობაზე კერძოდ, ნ. მარმა ის ნიშნებს „ლეილმაჯნუნიანის“
 შესავალს შეუღარა. ნიშნებს კიდევ ოთხი პოემა აქვს (მათ შორის,
 ერთი პოემა“, „ესქანდერ-ნამე“, ორ წიგნადაა და, მაშასადამე, ორ
 პროლოგს შეიცავს), ყველა მათი შესავალი მეტნაკლებად ჰგავს
 რუსთველის წინათქმას, მაგრამ „ლეილმაჯნუნიანის“ პროლოგი მა-
 ინც ძირითადად თანხედება „ვეფხისტყაოსნის“ შესავალს, ოღონდ
 ეს უკანასკნელი უფრო მოკლედ გადმოგვეცემს ნიშნებს შესავლის
 ქვეთაეებში გაშლილ თემებს. ესენია: 1) უფლის დიდება. 2) პატ-
 რონის ქება. 3) მიზეზი წიგნის დაწერისა. 4) წყარო პოემისა. 5) სა-
 უბარო პოეზიის შესახებ. 6) მსჯელობა მიჯნურობაზე. ამ თემათა-
 გან ორი-სამი შეიძლება, სხვა სპარსული პოემების პროლოგებშიც
 იკითხებოდეს ნაირ თემებთან ერთად (შვილის დარიგება, მოციქუ-
 ლის ქება და მისთ.) მაგრამ ასე ერთიანი და ასეთი თანმიმდევრო-
 ბით, ვიმეორებთ, ისინი მხოლოდ ნიშნებს „ლეილმაჯნუნიანში“
 გვხვდება.

როგორც ეს ალ. ბარამიძემ დაამტკიცა, ტარიელი დიამეტრა-
 ლურად განსხვავდება მაჯნუნიანსაგან, მისი სიყვარული არამისტრკუ-
 რი, ამქვეყნიურია²⁶. მაგრამ რუსთველი, როგორც მხატვარი, მის-
 ტიკოს პოეტთა თუ მისტრკურ სიუჟეტთა გავლენას განიცდის, —
 ხორციელი სიყვარულის დახატვის დროს ხმარობს ამ საღებავებს,
 რომელსაც 'უზრანული სიყვარულის აღმწერნი გამოი-
 ყენებდნენ.

რუსთველის დროს ისლამურ ლიტერატურაში უკვე კარგა ხნის
 ფეხმოკიდებული იყო ეს ე. წ. 'უზრანული სიყვარული.

²³ Н. Я. Марр, Об истоках творчества Руставели и его поэме. Под-
 готовка сборника к печати, редакция текста, комментарий и Примеча-
 ния Н. В. Мегрелидзе, Тб., 1964, გვ. 82. შემდეგში: Н. Я. Марр, Об
 истоках.

²⁴ იუსტინე აბულაძე, რუსთველოლოგიური ნაშრომები. კრებული
 შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ი. მეგრელიძემ, თბილისი, 1967, გვ. 72.
 შემდეგში: იუსტინე აბულაძე.

²⁵ ალ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან,
 II, გვ. 209.

²⁶ ალ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან.
 I, თბილისი, 1945, გვ. 135-236. შემდეგში: ალ. ბარამიძე, ნარკვევები I.

აქ შეყვარებული მისგან მოწყვეტილ სატრფოს კი არ იძიებს და მისკენ კი არ იგნებს გზებს, არამედ უდაბნოში გაიჭრება და თავის მიუღწეველ სიყვარულოზე გოდებს. ეს ნაკადი გაჩნდა 'უზრას, იმ ტომის პოეზიაში, რომელიც იმ დროისათვის ჰეგემონობასა და ქალაქური ცხოვრების ფუფუნებას მოკლებული აღმოჩნდა²⁷. ჩნდება ასეთი ტიპის მიჯნურებზე შეთხზული ციკლები: 'ურვა და 'აფრან. ყაფსი და ლუბნა, მაჯნუნი და ლეალა. სიყვარულს, როგორი ხორციელიც უნდა ყოფილიყო იგი, მაჯნუნის შესაფერი საღებავებით ხატავდნენ. ისეთი სიუჟეტებიც კი, როგორიცაა: ენისა და რამნისა, სოლომონისა და ბალყნისა, აჟსეფისა და ზელნისა, ხოსროვისა და შირნისა, ვარყასი და გოლშაჰისა, თაქერისა და ზოჰრასი მაჯნუნისეული სიყვარულის ერთგვარ დაღს ატარებენ. ამ გავლენისთვის ვერ ან არ აუქცევია მხარი „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორსაც. მაგრამ „ვეფხისტყაოსანში“, ახალი ტიპის რომანში, ვმირის მაჯნუნისებურობა შეყვარებულის მხატვრული ასახვის მხოლოდ ხერხადაა გამოყენებული. რუსთველს მხატვრული დამაჯერებლობით აქვს ასახული ეს გადასვლა ერთი სახეობისა მეორეში: ტარიელი ველად იმიტომ კი არ გაიჭრა, რომ იქ მაჯნუნის მსგავსად თავის ვარამთან მარტო დარჩენილიყო, არამედ იმისთვის, რომ ნესტანი მოეძებნა. ასე, რომ სავსებით სამართლიანად წერს ე. ნოზაძე: „ვეფხისტყაოსანში მისტიკური მიზნით გაჭრა არ არსებობს... აქ გაჭრა არის კაცობრივი და ნორმალური, რეალისტური. ვეფხისტყაოსანში „გაჭრა“ არის დიკარგული სატრფოს ძებნა“²⁸. საიდან მოდის ეს გავლენა „ვეფხისტყაოსანში“, ნიზამისაგან ხომ არა, როგორც ამას ფიქრობდა ა. ხანაშვილი²⁹. რუსთველის ხანაში „მაჯნუნი“ (მიჯნური) უკვე ქართულ ტერმინადაა ქცეული და აქედან ზმნაც კია მიღებული. ქართული ენის ბუნებას თუ გავიხსენებთ, საჭირო იყო უფრო მეტი დრო, ვიდრე რუსთველს და ნიზამის პოემას (1188 წ.) აშორებს, ქართულში ეს სიტყვა რომ დამკვიდრებულიყო. მაჯნუნს იხსენიე-

²⁷ იხ. Н. Ю. Крачковский, Избранные сочинения, II. М., 1956, გვ. 588 და შემდეგ.
²⁸ ე. ნოზაძე, ვეფხისტყაოსნის მიჯნურთმეტყველება. პარიზი, 1975 წ., გვ. 161.
²⁹ Очерка по истории грузинской словесности. II. М., 1897. გვ. 279.

ბენ ნიზამმდელი პოეტებიც: რუდაქი (X ს.)³⁰ და სენა'ნი (1080-1141)³¹. ნიზამმის პოემის გარეშეც მაჩუნნი აღმოსავლური სამყაროსთვის გახმაურებული იყო და არ არის გამორიცხული, ქართულ საზოგადოებას იგი ნიზამმის პოემის დაწერამდე სცნობოდა, ასეა თუ ისე, მაჩუნნისებური სიყვარულის გარეგნული ნიშნები „ვეფხისტყაოსანში“ ლიტერატურული გავლენით უნდა აეხსნათ³².

კიდევ ერთი აღმოსავლური ელემენტი საგანგებოდ შექმნილი ბუტაფორებია. პოემაში ისლამური აღმოსავლეთია ასახული და ბუნებრივია, სათანადო ფაქტურაც გვექონდეს. (მიზგიტი, მუყრი, მულიმი, მუსაფი, ნოვრუზი და მისტანანი)³³.

³⁰ რუდაქი, მოსკოუ, 1954, ზვ. 102.

³¹ დივან-ე პაქიშ სენა'ნი ბე ქუშუმ-ე მაზაფერ მოსაქა გვ. 18, 132, 463, 393, 426, 448, 500.

³² „ვეფხისტყაოსნის“ მიჯნურობის შესახებ იხ. მეტად საინტერესო, როგორც ახალი მოსაზრებებით, ასევე მხატვრული და მეცნიერული ლიტერატურის მოხმობითა და ანალიზით გამორჩეული ნაშრომები: ვ. ნოზაძე, ვეფხისტყაოსნის მიჯნურთმეტყველება. პარიზი, 1975 წ.; ნ. ნათაძე, რუსთველური მიჯნურობა ჯა რენესანსი. თბ., 1966 წ.

³³ გამოთქმულია მოსაზრება, თითქოს რუსთველი ტარიელის პირით დასცილდეს ისლამს:

„სრულნი მუყრი და მულიმნი მე გარე შემომცვიდიან,
მათ ხელთა ქონდა მუსაფი, ყოველნი იყთხვიდიან,
მტერდაცემული ვეგონე, არ ვიცი, რას ჩმახვიდიან“ (351).

მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ საქმე ეხება სიყვარულისგან გახელებულ ტარიელს, რომელსაც არც მაშინ ესმოდა, ირგვლივ რა ხდებოდა, როცა ეს ამბავი შეემთხვა და არც ახლა აქვს იმისი თავი, რომ ირონიით მოიხსენიოს ვინმე ან რამე, რადგან ამ ამბავს რომ ჰყვება, „გული მისდის და ცრემლსა ღვრის“.

I

„ვეფხისტყაოსნის“ ამბის წარმომავლობის საკითხი დიდი ხანია მკვლევართა ყურადღებას იპყრობს. სამწუხაროდ, მისი შესწავლას დროს ჩვენში ყოველთვის არ სუფევდა მეცნიერული ატმოსფერო, ძალიან ხშირად აღიძვრებოდა ერთგვარი ვნებათაღელვა.

პროლოგში ავტორი აცხადებს:

„ესე ამბავი სპარსული, ქართულად ნათარგმანებია.
 ვით მარგალიტი ობოლი ხელის-ხელ საგოგმანები,
 ვპოვე და ლექსად გარდაეთქვი“ (9 2-3).

სხვაგან პოეტი გვამცნობს:

„ესე ამბავი გავლექსე“ (166,2);
 „დავქე, რუსთველმან გავლექსე...
 აქამდის ამბად ნათქვამი, აწ მარგალიტი წყობილი“ (7,3-4)
 „ესე ამბავნი უცხონი, უცხოთა ხელმწიფეთანი...
 ვპოვე და ლექსად გარდაეთქვი“ (9 2-3).

ავტორის ასეთ განცხადებას, თანაც არაერთგზისს, არ შეიძლება ბოდა, ყურადღება არ მიქცეოდა. პირველი ჩვენთვის ცნობილი მკვლევარი, ვინც ამ საკითხს შეეხო, ვახტანგ VI იყო. მან გვაუწყა: „ეს ამბავი სპარსში არ არის“, ამბავიცა და ლექსიც რუსთველის ნახელავიაო³⁴.

აქედანვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ვახტანგის განცხადებაზე დაყრდნობა სასურველი არაა, რადგან, ჯერ ერთი, ჩვენ არ ვიცით, რას გულისხმობს „ამბავი“ სიტყვით იგი, სიუჟეტს თუ ფაბულას და, მეორეც, უზარმაზარი სპარსული ლიტერატურის (თანაც მწიგნობრულისა და ხალხურის) ყველა ნიმუში შეუძლებელია, ერთი ადა-

³⁴ შოთა რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი. პირველი ბეჭდური (ვახტანგისეული) გამოცემა. 1712 წ. აღდგენილი ა. შანიძის მიერ. 1937 წ. გვ. სვე.

მიანისათვის ისე ყოფილიყო ცნობალი, რომ მას ასეთი კატეგორიული განცხადების უფლება ჰქონოდა³⁵.

მაგრამ ვახტანგი სჯულმდებელი იყო და მისი აზრი, ბუნებრივია, ბერს თავის გავლენაში მოიქცეოდა. ჩვენ უვლამ ვიყით, თუ როგორ გაუხსნორდა ილია ჭავჭავაძე ნიკო მარს, რომელმაც, მაშინ ახალგაზრდამ, განაცხადა: „ვეფხისტყაოსანი“ ერთი სპარსული რომანის გადმოკეთებაა, იმას „შაჰრჰარ-ნაშე“ ჰქვია, ბრიტანეთის მუზეუმში ინახება, მალე მომივა და ჩემს აზრს უფრო დავასაბუთებო³⁶. ილიას ღრმად სჯეროდა პოემის ორიგინალობა და ამ ჭეშმარიტებით შეიარაღებული, იგი უსწორდებოდა არა მარტო ნ. მარს, არამედ სხვებსაც³⁷. და არ არსებობს დღეს ჩვენში მოქალაქე, ვისაც ილიას ბრძოლის მნიშვნელობა და სიმართლე არ ესმოდეს³⁸.

³⁵ თავის ერთ-ერთ გვიანდელ შრომაში (მასზე: ქვემოთ) იე. ჯავახიშვილმა საესებით სარწმუნოდ მიიჩნია ვახტანგ VI-ის ეს ცნობა (ვახტანგმა სპარსულიც კარგად იცოდა და სპარსულ ხელნაწერებზედაც ხელი მოუწვდებოდა, უძებნია კიდევაც ეს ამბავი ირანში, რაკი ასე საგანგებოდ აღნიშნავსო, წერს მკვლევარმა მაგრამ ვახტანგის აღმზრდელს და მის ახლობელ საბა ორბელიანს თუ დავუჩვენებთ, ვახტანგმა „სპარსული ზედმიწევნით არ იცოდა“. ეს დამტკიცდა ამ ბოლო ხნებშიც, როცა „ქილილა და დამანას“ ვახტანგისეული თარგმანი დეტალურად და მთლიანად შეუდარდა ორიგინალს. იხ.: ვაეზ ქაშეფი ქილილა და დამანა, სპარსულიდან თარგმნილი მეფე ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის მიერ. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაერთო მავალი თოდუამ, თბ., 1975, გვ. 186. შემდეგში „ქილილა და დამანა“, მ. თოდუა, „ქილილა და დამანას“ საბასეული ვერსია, თბ., 1967 წ.

³⁶ ნ. მარსი, წერილი ვეფხისტყაოსნის გამო. ვაზ. „თეატრი“, 1890, № 12.

³⁷ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. VIII. თბილისი, 1957, გვ. 122.

³⁸ როგორც ირკვევა, ილია ჭავჭავაძეს მაინც ჰქონდა საკუთარი შეხედულება ამბის სესხების საკითხში. მას სათაყილოდ მიაჩნდა არა თუ სხვა ენიდან არამედ თვით საკუთარი ფოლკლორიდან ამბის სესხება. აი, რა ცნობას გვაწვდის ამის თაობაზე ხომლელი: ილია ჭავჭავაძესთან ვიყავით ნიკო ხიზანაშვილი და მე. საუბარში ქართულ ლიტერატურაზე ილიამ გვითხრობა: არაა სწორი ახალი გამოთქმული აზრი, თითქოს „ვეფხისტყაოსანს“ ხალხური თქმულება ედოს საფუძვლად; პირიქით, ხალხური თქმულებები მომდინარეობენ შოთას პოეზიიდან. „თუ ეს ამბავი აგრე არ აიხსნა, შოთა რუსთაველის სილიადე და გენიოსობაც დაიზარდილებათ“. ი. მეგრელიძე, ხომლელის რუსთაველოლოგიური ნაპირები, „ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთაველოლოგიის საკითხები“, VII-VIII. 1976, გვ. 303.

ილიას შემდეგ „ვეფხისტყაოსნის“ ამბის ორიგინალობას ბევრი იცავდა, მაგრამ მათ შორის ყველაზე თავგამოდებულნი იყვნენ: კ. კე-
კელიძე, პ. ინგოროყვა და ალ. ბარამიძე³⁹. თუ ვახტანგ VI-ს წინ
ელობებოდა პოეტის განცხადება, ილიას — პოეტის განცხადება და
ნ. მარის უსაფუძვლო პიპოთეზა, კ. კეკელიძეს, პ. ინგოროყვას და
ალ. ბარამიძეს, გარდა ზემოთ მოტანილი საბუთებისა, პასუხი უნდა
გაეცათ ქართული კულტურის ისეთი მკვლევრებისათვის, როგორ-
ნიც იყვნენ: პლატონ იოსელიანი⁴⁰, ნ. ნიკოლაძე⁴¹, ი. შეუნარგია⁴²,
პ. ჯანაშვილი⁴³, ზ. ჭიჭინაძე⁴⁴, ზ. ავალიშვილი⁴⁵, ივ. ჯავახიშვილი⁴⁶,
კ. დონდუა⁴⁷, ნ. მარი⁴⁸, იუსტინე აბულაძე⁴⁹, ს. კაკაბაძე⁵⁰, შ. ნუ-
ციუბიძე⁵¹, რომელთა აზრით, სიმართლე დაცულია სწორედ პოემის

³⁹ ვიქტორ ნოზაძეს საგანგებოდ არ უძღვევია ეს საკითხი, თავის ფუნდა-
მენტურ ნაშრომში იგი გაცერით ეხება მას (საკამათოდ იგი არც მიაჩნია): „ვე-
ფხისტყაოსანი არის ქართული ცხოვრების რომანი და მას არც შინაარსობრივ
და არც მსოფლმხედველობით არაეითარი კავშირი არა აქვს არც სპარსულ, არც
ინდურ, არც არაბულ და არც რომელიმე ერის ცხოვრებასთან“ (ვ. ნოზაძე,
ვეფხისტყაოსნის საზოგადოებრივმეტყველება. სანტიაკო დე ჩილე, 1958 წ., გვ.
28). „ვეფხისტყაოსანი მხოლოდ და მხოლოდ ქართული საზოგადოების საფუძ-
ველზეა შექმნილი და ამიტომ ამ პოემაში: „ესე ამბავი სპარსული ქართულად
ნათარგმანებო“ სრულებით სინამდვილეს არ შეესაბამება და მხოლოდ პოეტური
ხერხისათვის არის გამოყენებული, რაც ძველად და მერმეც მწერლობაში მიღე-
ბული იყო“ (ვ. ნოზაძე, ვეფხისტყაოსნის ლმრთისმეტყველება პარიზი, 1963
წ., გვ. 549).

⁴⁰ პ. იოსელიანს „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტი მიაჩნდა არაბულ ამბავთა
მსგავსად შექმნილად. იხ.: П. И. Иоселиани, Шота Руставели (1174-
1213). Газа. «Кавказ», 1870, № 13.

⁴¹ Н. Николадзе, იქვე.

⁴² ი. შეუნარგია, რა წყარო პქონია ხელთ რუსთაველს, როცა „ვეფხის-
ტყაოსანი“ უწერია. „ივერია“, 1892, № 66. შემდეგში: ი. შეუნარგია.

⁴³ მ. ჯანაშვილი, მოსე ხონელი და მისი „ამირანდარეჯანიანი“. თბ., 1895,
გვ. 17. შემდეგში: მ. ჯანაშვილი.

⁴⁴ ზ. ჭიჭინაძე, „ამირანდარეჯანიანი“. გაზ. „ღროება“, 1885, № 162.
შემდეგში: ზ. ჭიჭინაძე.

⁴⁵ ზ. ავალიშვილი, ვეფხისტყაოსნის საკითხები. პარიზი, 1931, გვ. 86.

⁴⁶ ივ. ჯავახიშვილი, მამულიშვილობა და მეცნიერება. თბ., 1904, გვ.
45. შემდეგში: ივ. ჯავახიშვილი.

⁴⁷ К. Дондуа, Амيرانдареджаннани. «Памятники эпохи Руста-
вели», Л.-д., 1938, გვ. 94, შემდეგში: К. Дондуа.

⁴⁸ ТР, IV, 1909, გვ. 55.

⁴⁹ იუსტინე აბულაძე, გვ. 175.

⁵⁰ სარგის კაკაბაძე, რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი, თბილისი,
1966, გვ. 158.

⁵¹ Шалава Нуцубидзе, Творчество Руставели, Тб., 1958, გვ.
139.

ავტორის განცხადებაში, როცა ვგაუწყებ: ქართულად თარგმნილი სპარსული ამბავი გავლექსო. მაგრამ საკითხის კვლევას წარმატება არ ჰქონია. ამის მიზეზი კი ის იყო, რომ, ორიოდ გამონაკლისის გარდა, რომელზედაც ქვემოთ გვექნება საუბარი, ეს ობუსები მშრალ დეკლარაციებს არ გასცილებია. აი, რას წერდა ივ. ჯავახიშვილი: „შოთამ, როგორც თვითონ ამბობს, თავის თსზულებსათვის სპარსული ამბავი აიღო მასალად, ეს ამბავი უკვე „ქართულად ნათარგმანები“ ჰპოვა და „ლექსად გადათქვა“. ჩვენ ზემოთ დავინახეთ, რომ ასე იქცეოდა ყველა სპარსული პოეტი დიდით პატარამდე. რუსთველმაც მასალად ისეთი სპარსული ამბავი აიღო, რომელიც მის მოთხოვნილებას და განზრახვას უფრო შეეფერებოდა, მაშასადამე, შოთა ისე მოქცეულა, როგორც მოიქცეოდა თვითოეული მაშინდელი პოეტი აღმოსავლეთში. ცხადია, რომ ისინი, ვისაც ჰგონია, ვითომც ეს გარემოება შოთას უნდა წუნსასდებდეს, დიდად შემცდარნი ბრძანდებიან: თუ სპარსეთის მწერლებს სახელს არ უფუჭებდა და არც ეხლა უფუჭებს ეს გარემოება, შოთას რითღა უნდა უშლიდეს? არაფრით... შოთას ნიქს თუ უნიჭობას ის დაამტკიცებს, თუ როგორ ასრულა მან თავისი განზრახვა: ხელოვნურად, თუ არა, რა ცვლილება შეიტანა თავის მასალაში, როგორ შეიმუშავა, ხოლო ამისთვის დიხაც საჭირო იყო და საჭირო არის სპარსული დედნის პოვნა. ახლა კი ჯერჯერობით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ შოთამ თავისი განზრახვა ენისა და ლექსთაწყობისა და პოეტური დასათაურების მხრივ საუცხოოდ ასრულა. „ვეფხისტყაოსანი“ უკვდავია!“ (ხანი ჩენია. — მ. თ.)⁵². მაგრამ, რადგანაც ხელთ სათანადო საბუთი არ

⁵² ივ. ჯავახიშვილი, გვ. 45. დიდმა მეცნიერმა ადვილად დაუფერა ვახტანგ VI-ს: „მისი (ვახტანგ VI, — მ. თ.) ვადპირილი უთუო კილო ამტკიცებს, რომ მას „ვეფხისტყაოსნის“ სპარსული დედანი სპარსეთში უძებნია. მაგრამ ვერ აღმოუჩენია და ვერსად უპოვია. აი, რა გარემოებას ჰქონია ამ დედნალაღვიმევეფხისტყაოსნის გადამწვეტი მნიშვნელობა და ამას მიუცია მისთვის საბუთი დავსვენა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავი ავტორის განცხადებისდა მიუხედავად სპარსული არ არის. ვახტანგ მეფის ზემოპოყვანილი მოწმობა მეტად საფერადლებოა. მაშინ სპარსული მწერლობის აეგლები კარგად იყო შენახული და შრავალი მშვენიერი ზღუნაწერი მოიპოვებოდა, ვითარცა სპარსეთში რამდენაჯერმე ხაშყოფსა და გასწავლულს, მას სრული საშუალება ჰქონდა, ეს საკითხი საუფრელიანად გამოეძია. როგორც ბატონიშვილისა და მეფისათვის სპარსეთის შავ-

ქონია, ივ ჯავახიშვილმაც სრულიად უმტკივნეულოდ დათმო-თავე^რ
ს. პოზიცია და 1937 წლისათვის მეორე ბანაკში გადავიდა.

საყურადღებო და, შეხედულებების თვალსაზრისით, საეტაპო მო-
საზრება გამოთქვა ამის თაობაზე ნ. ნათაძემ „ვეფხისტყაოსნის“ მის
მეორე მომზადებულ საინტერესო გამოცემაში: „პოემის ზოგი სიუჟე-
ტური ხაზები, უნდა ვიფიქროთ, მართლაც აღებულია საზღაპრო და
სათავგადასავლო ლიტერატურის აღმოსავლური ფონდიდან. მაგრამ
სიუჟეტის მთავარი და მსოფლმხედველობის თვალსაზ-
რისით არსებითი ხაზები, რომლებიც ავტორის ეთიკურ-მო-
რალური, ფილოსოფიური და პოლიტიკური შეხედულებების გამო-
ხატვას ემსახურება, სავსებით ორიგინალურია“⁵³.

ყველა, ასე თუ ისე განათლებულმა მოქალაქემ საკუთარი დაკ-
ვირვებით იცის, რომ მრავალი ლიტერატურული ნაწარმოების ამბა-
ვი ერთმანეთს ჰგავს. კიდევ მეტი. კლასიკოსებს ძალიან ხშირად
სხვისი ნაწარმოების ამბავი აქვთ გამოყენებული. მეცნიერულ დო-
კუმენტებშიც ხშირად ხვდებით ამის მაგალითებს უფროა გაზრდილი
და შედარების სფეროც უფრო ფართოა. და მართლაც, მსოფლიო
ლიტერატურის უპირველესი ძეგლები ამ ნიშანს უკვე ატარებენ.

გავაკეთოთ მცირე ექსკურსია.

ანტიკური ლიტერატურის პირველსავე ნიმუშებს ზიარი ფაბუ-
ლები უძველეს საფუძვლად.

ჰომეროსის (VI-II სს.) ორივე პოემა მანამდე უკვე ჩამოყა-
ლიბებული მითოლოგიური სიუჟეტების (და არა მხოლოდ ფაბუ-

ბის შვენიერი, მდიდარი წიგნთსაცავიც და კერძო პირთა საგანძურები ხელმო-
საწვდომი იქნებოდა. ვიხატავ მეფის სიტყვებიდანაც ნათლად ჩანს, რომ მას „ვე-
ფხისტყაოსნის“ „ამბავის“ სპარსული ლექსი გულმოდგინედ უძებნია და დარ-
წმუნებულა, რომ „სპარსშიდ ეს ამბავი არსად იპოვება“. სწორედ ამ დღის
ძიების უწყალობამ და ამბავებამ ამ დაუეწიურას ქართველ მკვლევარს დაუბადა
აზრი, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ მკვლევანმა მარტო-კი არ გააღიქვა ქართულად
უცხოური ნაწარმოები, არამედ „ამბავიც თვითონ გააკეთა“. ივ. ჯავახიშვი-
ლი, ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები, თბ., 1956, გვ. 35.
დაეძინა, რომ ამ ვრცელ სტატიამ ივ. ჯავახიშვილი არაფერს ამბობს თვის
იველ ნაშრომსა („მამულიშვილობა და მეცნიერება“) და ძველ პოზიციაზე.

შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი. სასკოლო გამოცემა. ტექსტი
გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, განმარტებანი და კომენტარი დაურთო ნ. ნა-
თაძემ. გამომცემლობა „განათლება“. თბილისი, 1974, გვ. 519.

2. მ. თოდუა

საქართველო 176
პარლამენტის
მრეწველი
ბიბლიოთეკა

ლებს) გადამუშავება. „ოდისეაში“ შერწყმულია ორი ძველთაქვე-
ლი სიუჟეტი: 1) დაბრუნებული ქმარი და მისი მომლოდინე ერთგუ-
ლი ცოლი. 2) მამის მძივებელი შვილი.

მელიანად ძველ მითებზეა დაფუძნებული ჰესიოდეს (VIII-
VII ს ს.) 1) „ქალთა კატალოგი“, ხოლო მისი „თეოგონიისა“ და
„სამუშაონი და დღენიხ“ სიუჟეტური პარალელები ამ ბოლო ხა-
ნებში ძველ ეგვიპტურსა და ბაბილონურ ლიტერატურაში იქნა აღ-
მოჩენილი.

არისტოფანეს (445-385) ყველაზე პოპულარულ კომედიას
„ფრინველებს“ მანამდე საყოველთაოდ ცნობილი ზღაპარი უძვეეს
საფუძვლად.

ესქილეს (525-456) „მირმიდონელები“ აგებულია „ილიადას“
სიუჟეტზე. „მავედრებელი ქალები“ — არგოსის მითზე, „ეგვიპტი-
დები“ და „დანაელები“ — დღემდე შემონახულ უძველეს ბერძნულ
მითებზე. მსოფლიოში ესოდენ პოპულარული ესქილეს „სპარსე-
ლები“ ეყრდნობა მის შექმნამდე სულ რაღაც ოთხი წლით ადრე
სხვის მიერ უკვე გამოყენებულ სიუჟეტს, თანაც თვითონ იყო დრამა-
ტიკური პიესაში აღწერილი ამბების შემსწრე და მონაწილე. ისე-
თი ძეგლი, როგორცაა ესქილეს „შვიდნი თებეს წინააღმდეგ“, რო-
მელმაც ესოდენ დიდი რეზონანსი გამოიწვია თვით ანტიკურ ლიტე-
რატურაში, ლაიოსისა და ოიდიპოსის შესახებ უკვე მანამდე არსებუ-
ლი მითის გადამუშავებაა. მთლიანად მითებს ემყარება ესქილეს
სხვა ტრაგედიებიც: „აგამემნონი“, „ქოეფორები“, „ევმენიდები“,
„მიკაქვეული პრომეთე“...

სოფოკლეს (496-406) ყველა ტრაგედია (და, მაშასადამე, მათ
შორის „ანტიგონე“, „ოიდიპოს მეფე“, „ელექტრა“) უძველესი ბერ-
ძნული სიუჟეტების გადამუშავებაა, ხოლო მისი „ფილოკეტე“,
რომელსაც, ვიშვორებთ, ასევე მითი უძვეეს საფუძვლად. მანამდე
უკვე დამუშავებული ჰქონდათ მის თანამედროვეთ: ესქილეს და ევ-
რიპიდეს.

ევრიპიდეს (480-406) „ელექტრას“ სიუჟეტი ესქილეს და სო-
ფოკლეს ტრაგედიებს იმეორებს. პერსევსის შესახებ არსებულ ბერ-
ძნულ თქმულებებზეა აგებული ევრიპიდეს „ანდრომედა“. ესქილეს-
ვე (მის თხზულებას „შვიდნი თებეს წინააღმდეგ“) დაეყრდნო ევრი-

პიდე „ფინიკიელი ქალების“ წერის დროს, მთლიანად ბერძნულენოვანი შიგნითი ფაბულებს იმეორებს ევრიპიდე თავის პიესებში: „ტროელი ქალები“, „ბაქქელი ქალები“, „იფიგენია ტავრიდელი“, „იფიგენია ავლიდელი“, „იპოლიტე“ (თავისთავად ამ უკანასკნელი თხზულების სიუჟეტი გამოიყენა შემდეგ სენეკამ თავის „ფედრაში“). ძველი დროის არაერთი ხალხის ფოლკლორში ფიქსირებული ფაბულა მივდებულა ბავშვის შესახებ დაედო საფუძვლად ევრიპიდეს „იონს“. თავისი „ელენე“ კი გენიალურმა ბერძენმა დრამატურგმა შეთხზა ცნობილი მითის იმ ვარიანტის მიხედვით, რომელშიაც ტროელებს თითქოს ტყვედ ჰყავდათ არა ელენე, არამედ მისი მოჩვენება. ევრიპიდეს „ორესტეს“, „ჰერაკლესა“ და „მედეას“ საბერძნეთში ეგოდენ პოპულარული თქმულებები უძველეს საფუძვლად.

ჩვენ აქ შევეხეთ, ისიც გაკერით, ბერძნული ლიტერატურის პირველ ხუთ კლასიკოსს, მაგრამ, ეს ლიტერატურა (თვით ბიზანტიური ხანის ჩათვლით) მთლიანად ფაბულათა გაზიარების ტრადიციულია აგებული. ამ ტრადიციის მისდევენ კალიმაქე (310-240), ამპლონ როდოსელი (IV-III სს.), პლატე (II ს. ჩ. ე.), ენიუსი (239-169), ტერენციუსი (190-159), ვერგილიუსი (70-19), პორაციუსი (65-8), ოვიდიუსი (43 ჩ. ე. — 18), სენეკა (გ. 65 წ.), სტაციუსი (გ. 95 წ.), აბულეუსი (დ. 124 წ.)...

IX საუკუნიდან, ე. ი. მისი ჩასახვიდან, მოკიდებული ფრანგული ლიტერატურა ზიარ სიუჟეტებზეა დაფუძნებული. „კანტილენა წმ. ევალიაზე“ (IX ს.), „წმ. ლეოდეგარის ცხოვრება“ (X ს.), „ქრისტეს ვნებანი“ (X ს.), „წმ. ალექსის ცხოვრება“ (X ს.), ე. წ. ტესტები: „სიმღერა როლანდზე“, „რომანი ალექსანდრეს შესახებ“ (1130 წ.), „რომანი თებეს შესახებ“ (1150 წ.), „რომანი ტროას შესახებ“ (1165 წ.) „რომანი ენეს შესახებ“ (1160 წ.), „რომანი ბრუტოუსის შესახებ“ (1155 წ.), „ტრისტანი და იზოლდა“ (1170 წ.), კრეტენ დე ტრუას „ერეკი და ენიდა“ (1165 წ.), „კლიფესი“ (1170 წ.), „ლესველოტი“ (1181 წ.), „ივენი ანუ ლომის რაინდი“ (1181 წ.) „პერსევალი ანუ გრაალის ამბავი“ (1190 წ.), „ფლუარი და ბლანშეფორი“ (1170 წ.), „ოკასენი და ნიკოლეტი“ (XIII ს. დასაწყისი), გოტიე არასელის „ირაკლი“ (1180 წ.), რობერ დე ბორონის (XII ს.) „გრაალის ისტორია“, ფილიპ დე რემი ბომანუარის (1250-

1296) „უხელო“, „მელის რომანი“ (XII-XIII ს.), ე. მილეს „ტროას დანგრევა“, რაბლეს (1494-1553) „გარგანტუა და პანტაგრუელი“, დე ტრუას „ახალი ნოველების დიდი ნიმუში (1535 წ.), დიუ ფაილის (1520-1591) „სოფლური სახუმარო საუბრები“ და „ხუმრობანი ანუ ეტრაპელის ახალი ზღაპრები“, ჟოდელის (XV ს.) პიესები: „დატყვევებული კლეოპატრა“, „დიდონა“ და სხვ., მ. ლ. დე გომბერგელის (1600-1674) „პოლექსანდრის განდევნა“, კ. დე ლა კალპრენედის (1610-1663) „კლეოპატრა“, მადლენ დე სკუდერის (1607-1701) „დიდი კიროსი“, კორნელის (1606-1684) „სიდი“, „პორაციუსი“, „ცინა“, „პოლიევქტი“ და სხვ., შოლოერის (1622-1673) „სასიყვარულო წუხილი“, „დონ ეუანი“ და მრავალი სხვა პიესა, რასინის (1639-1699) „ფედრა“, „ანდრომახი“ და სხვ., ლაფონტენის (1621-1695) იგავები...

იტალიური ლიტერატურიდან ხუთივე მის უდიდეს ეპიკოსს დავასახელებთ: დანტეს (1265-1321), ბოკაჩიოს (1313-1375), ბოიარდოს (1441-1494), არიოსტოს (1474-1533) და მარინოს (1569-1625). იაიოქოს ისე ორიგინალურად მოფიქრებულ ფაბულას, როგორცაა „ღვთაებრივი კომედიის“ ფაბულა, საფუძვლად უძვეეს უძველესი ამბავი საიქიოში მოხვედრილი კაცის შესასებ. დანტეს თხზულების ფაბულა მასზე ადრე არაა აბჭ ლ-აღა მა'არის (979-1057) უნდა გამოეყენებინა⁵⁴, მაგრამ როგორც ირკვევა, არც არაბი ავტორი ყოფილა აქ პირველი. მანამდე დიდი ხნით ადრე იგი საფუძვლად დასდებია III-VII საუკუნეებში შექმნილ ირანულ ძეგლს „არდა ვირაფ ნამაკს“⁵⁵.

ბოკაჩიოს „დეკამერონი“ მთლიანად ნასესხები ნოველებისგან შედგება, ხოლო ბოიარდოს „მიჯნური როლანდის“ წყარო ამ ფაბულაზე შექმნილი ფრანგული ვარიაციებია. არაფერს ვამბობთ აქ არიოსტოს „როლანდზე“. რაც შეეხება ამ ავტორის კომედიებს, ისინი რომაულ სიუჟეტებზეა აგებული. მარინოს „ადონისი“ მითოლოგიური პოემაა.

⁵⁴ Н. Ю. Грачковский, Избранные сочинения, т. II. М.-Л.-д. 1956, გვ. 297.

⁵⁵ ამ ძეგლის თ. ჩხეიძისეული ქართული თარგმანი იხ.: „არმაღანი“, II, გვ. 98.

ინგლისური ლიტერატურის პატრიარქს ჩოსერს (1340-1400) ზომის „ტროილი და კრიზეიდა“ ამბავი ბოკაჩიოს „ფილოსტრატე-საენა“ აქვს ნასესხები, ხოლო „ლეგენდის“ ისტორიები ოვიდიუსისა და ვერგილიუსისგანა აქვს წამოღებული. ასევე ნასესხებ ფაბულას ეყრდნობა მისი საქვეყნოდ ცნობილი „ვენტერბერიული მოთხრობები“.

შექსპირის უზარმაზარი მემკვიდრეობიდან მხოლოდ სამი მისი პიესის წყარო არაა ჯერჯერობით ცნობილი (გახაზული გამოთქმა შექსპიროლოგებისა).

მოარულ სიუჟეტებსა და მოტივებს ემყარებიან ბაირონის ე. წ. „აღმოსავლური პოემები“. მაგრამ ყოველთვის არც „დასავლური“ თემებისათვის შეუხსნამს მას ხორცი მოარული ფაბულების გარეშე. მის „კაენს“ ბიბლიის ტექსტი უძვეეს საფუძვლად, ხოლო „დონ ჟუანის“ ფაბულა გარდა იმისა, რომ ისტორიულ სინამდვილეში იღებს სათავეს, ბაირონამდე სულ მცირე, ათ მწერალს მაინც ჰქონდა გამოყენებული (1630 წ. — ესპანელი დრამატურგი ტირსო დე მოლინი, 1650 წ. — იტალიელი დრამატურგი ჩიკონინი, 1652 წ. — იტალიელივე ჯილბერტო, 1658 წ. ფრანგი დორიშონი, ხოლო ერთი წლის შემდეგ მისივე თანამემამულე დე ვილე, 1665 წ. — მოლიერი დგამს თავის ერთ-ერთ შედევრს სახელწოდებით — „დონ ჟუანი ანუ ქვის სტუმარი“ და სხვ.).

შუა საუკუნეების გერმანული კლასიკური ლიტერატურა გარედან, ძირითადად ფრანგული გზით, შემოსულ სიუჟეტებს ეყრდნობა.

„პელიანდში“ ახალი აღთქმის, კერძოდ ქრისტეს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის, ამბებია გადმოცემული.

„გენეზისი“ წარმოადგენს ძველი აღთქმის პოეტურ გადმოცემას (აქ და ქვემოთ ბრჭყალებში ჩასმული მოსაზრებანი ეკუთვნის პროფ. გ. ხავთასს, რომელსაც ვეყრდნობით ამ ლიტერატურის საამისო ანალიზისას).

„პილდებრანდის სიმღერას“ (810-820 წ.წ.) საფუძვლად უძვეეს მამისა და შვილის შებრძოლების თემაზე შექმნილი რამდენიმე სიუჟეტი, მათ შორის როსტომისა და ზურაბის ამბავი.

„მკლავმაგარი ვალთარი“ (920-930 წ. წ.) წარმოადგენს ლათინურ თარგმანს ძველი გერმანული საგმირო ეპოსის ჩვენამდე მოღწეული ნიმუშისა. გერმანული ვალთარის ეპოსისა.

„სიმღერა ალექსანდრეზე“ (XII ს. დასაწყ. — ბენანსონელის ფრანგული პოემა გერმანულად გადაკეთა ლამპერტმა.

„სიმღერა როლანდზე“ (XII ს. დასაწყ.) ფრანგული პოემიდან გადმოაკეთა კონრად რევენსბურგელმა.

„მეფე როთერის“ (1144-1156 წ. წ.) უცნობი ავტორი იყენებს ძველ მოტივს უცხო მხრიდან პატარძლის მოტაცებისას, რომელიც მანამდე მრავალჯერ იყო დამუშავებული, მან გამოიყენა აგრეთვე მეფე აუთარის (VI ს.) ისტორია.

„ოსვალდის“ (XII ს.) გმირია ისტორიული პირი ოსვალდი (VII ს.), რომლის ცხოვრება აღწერილია ბედას „ინგლისელთა ეკლესიის ისტორიაში“. ამ ცხოვრებას დაემატა ხალხური ლეგენდები და აი. ეს წყაროები დაედო საფუძვლად თხზულებას.

„ორენდელი“ (XII ს.) პოემაში გამოყენებულია გერმანულ მითოლოგიაში გავრცელებული მოტივი ზაფხულის ზამთრის ტყვეობაში მოქცევისა და შემდეგში მისი აჭედან განთავისუფლების შესახებ.

„სალმან და მოროლფი“ (XII ს.) — „მასალა ნაწარმოებისა აღმოსავლური წარმოშობისა“.

„პერცოვი ერნსტი“ (1180 წ.). პოემის „ისტორიულ საფუძველს წარმოადგენს შუა საუკუნეების გერმანიის ამბები“.

„სიმღერა ნიბელუნგებზე“ (XII ს.). „ნაწარმოებს საფუძვლად დაედო ძველი ეპიკური თქმულებები“.

„გუდრუნი“ (XIII ს. დასაწყისი) ეს ნაწარმოებიც „ძველ გერმანულ თქმულებებს ემყარება“.

„ვარდის ბაღი“ (XIII ს. პირველი ნახევარი) — საფუძვლად უძველეს თქმულებები დიტრიხ ბერნელის შესახებ.

„ლაურინი“ (XIII ს. დასაწყისი) — საფუძვლად უძველეს თქმულებები დიტრიხ ბერნელის შესახებ.

„ზიგენოტი“ (XIII ს.) ეს პოემაც დიტრიხის თქმულებებს ეყრდნობა.

„ვირგინალი“ (XIII ს.) — ესეც.

„რვენასთან ბრძოლა“ (1282 წ.). ამ პოემასაც დიტრიხის შე-
სახებ არსებული თქმულებები უძვეს საფუძვლად.

„წმინდა სერვატის ლეგენდა“ (1170 წ.). ფელდეკეს ამ რომანს
საფუძვლად დაედო ვერგილიუსის რომანის „ენეიდას“ ფრანგული
გადაკეთება.

„ტროას ომი“. 1210-1217 წლებში დაწერილ ფრიცლარის ამ
თხზულებას სათავე სად უნდა ჰქონდეს, ყველასათვის ცნობილია,
ავტორიც გვაუწყებს ამას, სხვისი მოწაფე და მიმბაძველი ვარო.
თხზულებას, კერძოდ, საფუძვლად უძვეს ფრანგი მწერლის ბენუას
ნაწარმოები.

„ერეკი“ (1190 წ.) პარტმანის ეს რომანი კრეტიენ დე ტრუას
რომანის გადმოკეთებაა.

„ივანი“ (1200 წ.) ამავე ავტორისა იმავე კრეტიენ დე ტრუას
რომანის გადმოკეთებაა.

„გრეგორიუსი“ (1195 წ.) იმავე ავტორისა თიდიპოსის ცნობილ
ფაბულას იმეორებს, თანაც ფრანგული წყარო უძვეს საფუძვლად.

„პარციფალი“, „ვოლფრამ ფონ ეშენბახის ამ რომანში (XII-
XIII ს.ს.) „მასალად გამოყენებულია თქმულებები არტურისა და
გრაალის შესახებ, კერძოდ, კრეტიენის რომანი.

„ვილჰელმი“. ვოლფრამ ფონ ეშენბახის ამ თხზულებას საფუძ-
ვლად უძვეს ფრანგული საგმირო ეპოსი „ბრძოლა ალისკანსთან“.

„ტრისტანი და იზოლდა“ (1210 წ.). გოტფრიდ სტრასბურგელის
ამ რომანს უსწრებს უამრავი ასეთი სიუჟეტი, მათ შორის „ვისი და
რამინი“.

„ლოენგრინი“ (1255-1288 წ.წ.). ამ გალექსილ რომანს ვოლ-
ფრამის „პარციფალი“ უძვეს საფუძვლად.

დაცემის ხანის (XIII ს.) თხზულებებზე კი არაფერს ვიტყვით,
ისინი ერთიმეორის გადამღერებებია.

Σეპიკურ ნაწარმოებში თავისი იდეების გამოსახატავად გოეთეს
სწორედ სხვის მიერ დამუშავებული ფაბულა მიაჩნდა უფრო შესა-
ფერისად (ამას, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, იგი ხაზს უსვამდა
ეკერმანთან საუბარში). ამიტომაც არის, რომ ყველა მისი ეპიკური
ტილო თუ ბალადა მანამდე დამუშავებულ ამბებს ან ქრონიკებს,
თქმულებებსა და მითებს ეყრდნობა.

გოეთეს რომანს „კლავიგოს“ ბოძარშეს ჩანაწერების მეოთხე თაფი დაედო საფუძვლად. სხვის მიერ გამოყენებული ამბის გადმოკეთებაა გოეთეს დრამა „სტელაც“. არაფის არ აეკვეპს გოეთეს შედეგის „ფიგენიას“ მიმართება ანტიკურ ლიტერატურასთან.

ძველს, რომელიც კაცობრიობის მხატვრული აზროვნების შედეგად იქცა, „ფაუსტს“, გოეთემ საფუძვლად დაუდო თავისთავად ისტორიულ სინამდვილეზე შექმნილი ე. წ. „ხალხური წიგნი“ — თქმულება დოქტორ ფაუსტის შესახებ (1587 წ.). გოეთემდე ეს ფაბულა ლიტერატურულად დამუშავებული ჰქონდა კ. მარლოს „დოქტორ ფაუსტის ტრაგიკული ისტორიის“ სახელწოდებით (1588-89). ეს ფაბულა იმდენად მოპულარული და ბანალური იყო, რომ მას ევროპის ქალაქებში თოჯინების თეატრები დგამდნენ.

აქ სიტყვას არ გავაგრძელებთ გოეთეს მეორე პოემის „რაინეკე მელის“ შესახებ, რომელიც მთლიანად „სხვისია“, გოეთემ მხოლოდ რამდენიმე ტაეპი დაუმატა მას და მიინც სრულიად ახალი სახე მისცა, ახალი სული შთაბერა და ახალი იდეები ჩააქსოვა. თვითონ გოეთეს თქმით, ეს თხზულება „თარგმნასა და გადაკეთებას შორის მერყეობს“⁵⁶.

ასე შექმნა გოეთემ თავისი დრამა „გოტცი“, რომლის მოქმედი გმირის კვალს ერთ იურიდიულ წიგნში წააწყდა, აილო მისი ამბავი და ჩაურთო შიგ რამდენიმე ეპიზოდი.

როგორც დავინახეთ, მთელი გერმანული ლიტერატურა თვით XIX საუკუნის ჩათვლით ზიარ ფაბულებს ამუშავებს. ყოველ შემთხვევაში, რუსთველის ეპოქის ყველა სარაინდო რომანი ნასესხებ ფაბულებს ეყრდნობა. „მიუხედავად ამისა, ორიგინალობა და გერმანული ხასიათი ამ რიგის ლიტერატურისა ეკვის ქვეშ არ შეიძლება დაეყენოთ“, რადგან „არსებითი მნიშვნელობა გერმანული სარაინდო რომანის ბუნების გარკვევისათვის, იმის გარკვევისათვის, თუ რა მიმართებაშია ეს რომანი გერმანულ სინამდვილესთან, ენიჭება არა იმას, თუ რას ამუშავებენ გერმანელი რომანისტები —

⁵⁶ ი. ე. გოეთე, რაინეკე მელა, თარგმანი გერმანულიდან ვახტანგ ბეწუკლისა. თბ., 1961 წ., გვ. 7.

ვერმანული სინამდვილიდან თუ უცხოურიდან აღებულ მასალას, არამედ იმას, თუ როგორ ამუშავებენ მას⁵⁷.

გერმანულ ლიტერატურას (იხე, როგორც ინგლისურს, — მხედველობაში გვაქვს ჯოისის „ულისე“) — უკვე დამუშავებული ფაბულეების ხელახლა ვადამუშავებაზე არც XX საუკუნეში აულია ხელი. ჩვენი ეპოქის ორი უდიდესი ქმნილება თ. მანის „იოსები და მისი ძმები“ და „დოქტორი ფაუსტი“ ჩვენს თვალწინ შეიქმნა უძველესი და მრავალგზის გადაღებული ფაბულეების საფუძველზე.

ახალი სპარსული ლიტერატურის მამამთაერის რუდაქნს (X ს.) ფრაგმენტების სახით შემორჩენილი ცხოველთა ეპოსი „ქილილა და დამანა“ ამავე სახელწოდების არაბული პროზაული ძეგლის თავისუფალ გალექსვას წარმოადგენს (თავად არაბული ვერსია საშუალო სპარსულიდან მოდის, ეს უკანასკნელი კი ინდური „პანჩატანტრას“ გადაკეთებაა). მსოფლიო ლიტერატურის შედეგს, ირანის ნაციონალურ ეპოსს, ფირდოუსნს (X-XI ს.ს.) „შაჰ-ნამეს“, როგორც ავტორი ამას არაერთგზის თავად გვაუწყებს, საფუძველად უძეეს ძველი ირანული ქრონიკები, მან მხოლოდ ერთგვარად გადახარშა და გალექსა ისინი. ზოგ წყაროს გენიალური ირანელი პოეტი თვითონ ასახელებს: ამა და ამ წიგნში ასე წამიკითხავს, მავანსა და მევანს, ასე ვადმოუციო.^S

ნიზამის ხუთივე პოემა მანამდე ერთხელ ან მრავალჯერ დამუშავებულ ამბავთა ახალ ვერსიებს წარმოადგენს. მის „ხოსროვ-ო შირინს“ წინ უსწრებს, სულ მცირე, ორი ძეგლი: ირანული ქრონიკები და ფირდოუსნს „შაჰ-ნამე“, სადაც ხოსროვ ფარეზის შესახებ ვრცელი პოემაა ჩართული. მსოფლიო პოეზიის შედეგრი „ლელაი და მაჯნუნი“, როგორც თავად ვვამცნობს შესავალში, ნიზამიმ შარვანშა ასეთანის შეკვეთით დაწერა. — მას შეფემ ლელაისა და მაჯნუნის ტრფობის ამბის გალექსვა დაავალა. სხვა მრავალი წყაროც რომ არ არსებობდეს, უკვე აქედანაც ჩანს, რომ ეს ამბავი აღმოსავლურ სამყაროში ნიზამიმდეც კარგად იყო ცნობილი.

„ესქანდერ-ნამე“, რომელსაც ნიზამი განჯელი თავისი შემოქმედების ზენიტად თვლიდა, შინაარსობრივად სხვა არაფერია, თუ არა

⁵⁷ გ. ხავთასი, შუა საუკუნეების გერმანული ლიტერატურა თბილისი, 1980 წ. გვ. 221.

ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ ისლამურ აღმოსავლეთში ფართოდ გავრცელებული, ისედაც კარგად ცნობილი, წერილობითი დოკუმენტური მასალების გადამუშავება. ზუსტად ასეთივე მეთოდითაა შექმნილი განჯელი მწერლის პოემა „შვიდი მთიები“, რომლის ჩარჩოც ნასესხებია (ბარამ გურის ამბავი) და მასში ჩართული შვიდივე ფაბულაც. „საიდუმლოებათა საგანძური“ მთლიანად იგავებოხგან შედგება და ყველა იგავი ნასესხებია.

აღმოსავლური წარმტაცი რომანი „ემს-ო რამშნი“ ქაბრ აღღნ გორგანის (XI ს.) ეკუთვნის, მაგრამ პოემის შესავალშივე გვაუწყებს მწერალი: ეს ამბავი მე მხოლოდ გადავაკეთე, ძირითადად, ენობრივად გავჩარხე, ჩემამდე კი ექვსჯერ იყო დამუშავებულიო.

და ბოლოს, გადავხედოთ ქართულ ლიტერატურას ამ თვალსაზრისით. ხომ არ არის იგი გამონაკლისი, მხარს უბამს თუ არა ის როგორც ხალხური, ასევე მსოფლიო კლასიკური მწერლობის ამ ტენდენციას? არ არის გამონაკლისი: სხვის მიერ დამუშავებული ან ისტორიული, ან სხვისგან გაგონილი, ან ავტორის თვალწინ მომხდარი, ყოველშემთხვევაში, არა თვითონ ნაწარმოების ავტორის მიერ შეთხზული ამბავი უძევს საფუძვლად უკლებლივ ყველა, როგორც საერო, ასევე სასულიერო ქართულ ეპიკურ თხზულებას დასაბამიდან მოკიდებული XIX საუკუნემდე (ხშირად თვით XIX საუკუნის ჩათვლითაც).

ახალი ინტერპრეტაციის შეტანის მიზანი იყო ერთ-ერთი მიზეზი სასულიერო მწერლობაში ე. წ. აპოკრიფული ლიტერატურის შექმნისა. აპოკრიფების ავტორებს თავიანთ თხზულებებში შემოქმონდათ „თავიანთი ტენდენციები, აზრები და თეორიები“.⁵⁸ ამ თვალსაზრისით ჩვენს ყურადღებას იქცევს არა თუ აპოკრიფული, არამედ თვით სვინაქსარული რედაქციებიც, რომლებშიც ხელახლადაა გადმოცემული (ოლონდ მოკლედ, და, არაიშვიათად, მოკლედ გადმოცემის საბაბით), მანამდე არსებული ვრცელი აგიოგრაფიული მოთხრობები.

ალბათ ძალიან ხშირად ახალი ინტერპრეტაციები განაპირობებდა აგიოგრაფიულ ძეგლთა ახალი ვარიანტების შექმნას, იქმნებოდა

⁵⁸ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I. თბ., 1969, გვ. 430.

ეს მარტივობანი თუ ცხოვრებანი. კომუნების (წმინდანთა და მოწა-
შეთა პირველადი, ფაქტობრივი აღწერების), მეტაფრასებად გადასახლება,
მუშაობა, რომელსაც X საუკუნეში სვიმეონ ლოლოთებმა დაუდო
სათავე, ხოლო ქართულ მწერლობაში იმავე საუკუნეშივე ექვთიმე
ათონელმა დანერგა, სხვა მიზეზთა შორის ინტერპრეტირების მიზნი-
თაც უნდა აიხსნას⁵⁹.

ჩამოთვლილთ ყველა მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვან ქართულ
ჰეგლს (როგორც სასულიეროს, ისე საეროს), ვიმეორებთ, ყველა
ისინი ან ფაქტის ფიქსირებას წარმოადგენს, ანდა ერთხელ დამუ-
შავებული ამბის გადაკეთებაა:

1. სასულიერო მწერლობა:

იაკობ ხუცესი, „შუშანიკის წამება“ (V ს.) — მომხდარი
ამბავი.

უცნობი ავტორი, „ეესტათი მცხეთელის მარტივობა“
(VI ს.) — მომხდარი ამბავი.

იოანე საბანის ძე, „აბოს მარტივობა“ (VIII ს.) —
მომხდარი ამბავი.

უცნობი ავტორი, „ცხრა ყრმა კოლაელთა მარტივო-
ბა“ — მომხდარი ამბავი.

უცნობი ავტორი, „კოსტანტი კახის მარტივობა“
(X ს.) — მომხდარი ამბავი.

სტეფანე მტბევერი, „გობრონის მარტივობა“ (X
ს.). — მომხდარი ამბავი.

გიორგი მერჩულე, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ —
მომხდარი ამბავი. მოთბრობა შექმნილია გაგონილი ამბებისა და ლი-
ტერატურული წყაროების მიხედვით — X ს. (ჩვენამდე მოაღწია

⁵⁹ სპეციალურ ლიტერატურაში ეს მოვლენა ორი მიზეზითაა ახსნილი: „ძვე-
ლი კომუნის რედაქტორმა... აღრე შეირყვნა მწვალებელთა შიერ; თან, „ლიტონად და
მარტივად აღწერილი და ენითა მსოფლელთათა შიერობილი“. ის ველარ აკმა-
ყოფილებლა იმ ლიტერატურულ მიმდინარეობას, რომელმაც მეცხრე საუკუნეში
თავი იწინა ბიზანტიაში და მეთათში უმწვერვალესად განვითარდა. ამიტომ საბერ-
ძნეთის ეკლესიაში იწყეს ძველი ტექსტების შესწორება და მათი გავრცობა-შემ-
კობა. ამ მიზნით აგიოგრაფიაში წარმოიშვა ახალი, მეტაფრასული, მი-
მართლებლა (ე. კეცელიძე, ა. ბარამიძე, ქართული ლიტერატურის ის-
ტორია, თბილისი, 1954, გვ. 73).

X ს. ბოლოს ბავრატ ერისთავთ-ერისთავის მიერ განახლებულმა მეტაფრასმა).

უცნობი ავტორი, „სიბრძნე ბალავარისა“ (X ს.) — „გადმოთარგმნილი“ ამბავი.

„ნინოს ცხოვრება“ — მომხდარი ამბავი. ამბავი IV საუკუნისაა, დაწერილია IX საუკუნეში, XI საუკუნეში — მისი მეორე, ხოლო XII საუკუნეში მესამე არსენ ბერის ვერსია.

„დავითისა და კონსტანტინეს მარტვილობა“ (VIII ს.) — მომხდარი ამბავი. თხზულება არგვეთის ამ მთაგრეზის მარტვილობის შესახებ ძველთაგანვე გვექონია, მაგრამ არ შემოგვრჩენია. იმ დაკარგულ თხზულებასა და ზოგ სხვა ლიტერატურულ წყაროზე დაყრდნობით არის შექმნილი დავითისა და კონსტანტინეს მარტვილობის შემონახული რედაქცია.

ბასილ ზარზმელი, „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“ (X ს.) — მომხდარი ამბავი. ავტორი სერაპიონის ძმისშვილი იყო, მაგრამ მას გამოუყენებია სხვადასხვა, როგორც ზეპირი, ისე წერილობითი, წყაროები სერაპიონის შესახებ (მაგრამ ჩვენამდე ბასილის შრომამ კი არ მოაღწია, არამედ მისმა XI ს. მეტაფრასმა).

II. საერო მწერლობა:

უცნობი ავტორი, (მოსე ხონელი?), „ამირანდარეჯანია“ — ძველი მითებისა და დასთანების ქართული გადამუშავება (XII ს.). XVIII საუკუნეში ამ თხზულების ლექსითი ვერსია შექმნეს ძმებმა თანიაშვილებმა.

უცნობი მთარგმნელი (სარგის თმოგველი?), „ვისრამიანი“ (XII ს. ეს პროზაული თარგმანი ლექსად გარდათქვა XVIII ს. არჩილ მეფემ).

სერაპიონ საბაშვილი, „როსტომიანი“ (XV-XVI ს.) — „შპ-ნშმეს“ „თარგმანი“.

ხოსრო თურმანიძე, „როსტომიანი“ (XVI-XVII ს.) — „შპ-ნშმეს“ „თარგმანი“.

მამუკა თავაქალაშვილი, „ზაქიანი“ (XVII ს.) — „შპ-ნშმეს“ „თარგმანი“.

ბარძიმ ვაჩნაძე, „საამიანი“ (XVII ს.) — „შპ-ნშმეს“ ციკლის თხზულების „თარგმანი“.

უცნობი ავტორი, „უთრუთიან-საამიანი“ (XVII ს.) — „შაჰ-ნაშეს“ ციკლის თხზულების „თარგმანი“.

უცნობი ავტორი, „ბაამიანი“ (XVII ს.) — „შაჰ-ნაშეს“ ციკლის თხზულების „თარგმანი“.

უცნობი ავტორი, „ყარამიანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანების „თარგმანი“.

იოანე ბატონიშვილი, „სეილანიანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის „თარგმანი“.

„ალექსანდრიანი“ — მსოფლიოში ფართოდ ცნობილი ალექსანდრეს ამბის სერბიული ვერსია რუსულად გადაუქეთვბიათ. რუსულიდან იგი ქართულად თარგმნა არჩილ მეფემ (XVIII ს.), არჩილის თარგმანის ლექსითი ვერსია შექმნა პეტრე ჩხატარაისძემ იმავე საუკუნის პირველ მეოთხედშივე.

ვინმე შაალი, „იოსებზილიხანიანი“ (XVII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

თეიმურაზ პირველი, „იოსებზილიხანიანი“ (XVII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

თეიმურაზ პირველი, „ლეილმაჯნუნიანი“ (XVII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

თეიმურაზ პირველი, „შამიფარვანიანი“ (XVII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

თეიმურაზ პირველი, „ვარდბულბულიანი“ (XVII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

უცნობი ავტორი, „ხოსროვშირინიანი“ (XVI ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

ნოდარ ციციშვილი, „ბარამგურიანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

უცნობი ავტორი, „ბარამგულანდამიანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

ონანა მდივანი, „ბარამგულიჯანიანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

ქაიხოსრო ანდრონიკაშვილი, „მიჯნურთ ბადე“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

უცნობი ავტორი, „რუსუდანისანი“ (XVII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

„ფირმალიანი“ — აღმოსავლური წარმოშობის ამბის უცნობი ავტორის მიერ პროზაული ვერსია XVII საუკუნეში არჩილ მეფეს გაუღუქსენებია ფეშანგი ფაშვიბერტყაძისთვის. ფეშანგის ვერსია არ შემონახულა, მისი წყარო — კი.

უცნობი ავტორი, „ზალუმჯანიანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

უცნობი ავტორი, „მირიანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

უცნობი ავტორი, „ჩარდარვიშანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

უცნობი ავტორი, „ვარშაყიანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

„სპილენძისქალაქიანი“ — არსებულა მისი ორი პროზაული ვერსია, ერთერთი მათგანის ლექსად გარდათქმული ვერსიაა დღემდე შემონახული ძეგლი, რომელიც XVIII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს.

სულხან-საბა ორბელიანი, „წიგნი სიბრძნე-სიცრუისა“ (XVII-XVIII ს.) — ხალხური და მწიგნობრული წარმოშობის იგავების კრებული.

„ქილილა და დამანა“ — XVI საუკუნიდან მოცილებული ჩვენს დრომდე ამ ინდური წარმომავლობის თხზულების შვიდი ქართული ვერსიაა შექმნილი.

უცნობი ავტორი, „ბახთიარ-ნამე“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანის ახალი ვერსია.

თეიმურაზ მეორე, „თიმსარიანი“ (XVIII ს.) — აღმოსავლური დასთანების ახალი ვერსია.

„ქეთევანიანი“ — მომხდარი ამბავი, ქეთევან დედოფლის მოწამეობის ამსახველი ამბავი პირველად თეიმურაზ პირველმა გაუღუქსა XVII ს., XVIII საუკუნეში კი შეიქმნა მისი კომპანისეული და დიმიტრი ბაგრატიონისეული ვერსიები.

ფეშანგი ფაშვიბერტყაძე, „შაჰნავაზიანი“ (XVIII ს.) — მომხდარი ამბავი.

იოსებ თბილელი. „დიდმოურავიანი“ (XVII ს.) — მომ-
მომხდარი ამბავი.

ვინმე ფავლენი შვილი, „ვახტანგიანი“ (XVIII ს.) —
მომხდარი ამბავი.

დავით გურამი შვილი, „ქაცვია მწყემსი“ — მოარუ-
ლი ამბავი; „ქართლის კირი“ (XVIII ს. — მომხდარი ამბავი.

რატომ ხდებოდა ასე?

არ უნდა დაგვაფიწყედეს, რომ საქმე გვაქვს შუა საუკუნეების
ძველებთან. ამ დროს კი ამბის დამუშავების სრულიად თავისებუ-
რი, დღევანდელისაგან დიამეტრალურად განსხვავებული და მკაც-
რი პრინციპი არსებობდა. ზუსტად ასეთივე სურათი გვაქვს ანტი-
კურ ლიტერატურაშიაც. „როგორც ცნობილია, ბერძენი მკაფურებე-
ლი კარგად იცნობდა იმ მითს, რომლის ტრაგიკულ ხორცშესხმასაც
წარმოადგენდა ბერძნულ თეატრონზე გათამაშებული ესა თუ ის
სპექტაკლი. ამდენად, მისთვის საინტერესო იყო არა ის, თუ რა მოხ-
დებოდა, რითი დამთავრდებოდა ამბავი (მან ეს ამბავი კარგად იცო-
და), არამედ ის, თუ როგორ იქნებოდა ეს დრამატურგიულად
ხორცშესხმული კონკრეტული ტრაგიკოსის მიერ. ეს მომენტი, თავის-
თავად მეტად საინტერესო, მნიშვნელოვან ფაქტს წარმოადგენს.
ბერძენი მკაფურებელი, რომელიც გმირთა ვნებებს, ურთიერთობებს,
მათ შორის წარმოშობილ კოლიზიებს ადევნებდა თვალყურს,
ერთგვარად ემსგავსებოდა ოლიმპოს ღმერთებს, რომლებმაც კარ-
გად იცოდნენ, თუ რა მოხდებოდა კონკრეტული ადამიანების ცხოვ-
რებაში და ამ მხრივ ჩვეულებრივი ბერძენი თავისი ღმერთისაგან
მხოლოდ იმით განსხვავდებოდა, რომ თვითონ არ წყვეტდა რომე-
ლიმე გმირის ბედს. აქედან გამომდინარე, ბერძნულ ტრაგედიებში
ასახული ამბის წინასწარი ცოდნა მკითხველისათვის (და ძველად კი
მკაფურებლისათვის) აუცილებელი პირობა იყო წარმოდგენილი ტრა-
გედიის სწორი აღქმისათვის. ტრაგედიის ამგვარ აღქმაში უზრადლე-
ბა მახვილდება არა იმასზე, რა ხდებოდა (რაც თავისთავად მნიშვნე-
ლოვანი იყო, და რაც ბერძნულ მისტერიებში იღებდა დასაბამს), არა-
მედ აქ უზრადლება ექცეოდა წმინდა ესთეტიკურ მიღწევებს, იმას,

თუ რა სიახლეს შეიტანდა კონკრეტული დრამატურგი ძველ მი-
ში⁶⁰.

როგორც ცნობილი სემიტოლოგი, ლიტერატურათმცოდნე
ბ. შიდფარი წერს: „ამ სიუჟეტური მდგრადობისა და განმეორებუ-
ლობის ახსნის დროს უწინარეს ყოვლისა დგას პოეტის შემოქმედე-
ბის თავისუფლების საკითხი: იყო იგი თავისუფალი თავისი ლექსის
სიუჟეტის არჩევისა და მათი განლაგების დროს, თუ სიუჟეტის არ-
ჩევას იმთავითვე კარნახობდა მას ეპიკური ტრადიცია? უეჭველია,
პოეტის შემოქმედებითი ფანტაზია უნდა გაჰყოლოდა საესეებით გარ-
კვეულ ჩარჩოებს, მსმენელს უნდა მიეღო იგი, რასაც მიჩვეული
იყო... ამიტომ შეიძლება ვილაპარაკოთ „ჩვეულ ესთეტიკაზე“ —
მსმენელის ესთეტიკური გრძნობა კმაყოფილდება მხოლოდ იმ ფორ-
მებითა და სიუჟეტებით, რომელსაც იგი მიჩვეულია. პოეტისაგან ის
მოელის არა ახალ სიუჟეტს, რომელიც აღქმული იქნება არა როგორც
რადაც არაჩვეულებრივი, უცხო, უინტერესო, არამედ როგორც, რაც
შეიძლება, უფრო ოსტატური და გამომგონებლური ვარიაცია მის-
თვის უკვე ცნობილი და ჩვეული სიუჟეტისა“, მეცნიერი იქვე აღნიშ-
ნავს: „ძველარაბული პოეზიის საფუძველია არა სიუჟეტთა სხვა-
დასხვანაირობა, არამედ, პირიქით, განმეორება სიუჟეტებისა მათი
გაფორმების დროს განახლებისა და მოულოდნელობის გამოჩე-
ნით“⁶¹. ასე რომ შეუასაუკუნეების ეპიკოსი ავტორი უფრო „აკეთებს“
თავის ნაწარმოებს, ვიდრე ქმნის. ამიტომ ის ჰგავს მოქადრაციეს,
რომელმაც იცის რა, რითი დამთავრდა ცნობილ ოსტატთა პარტია,
თვითონ თამაშობს მას დაფაზე ხელახლა ისე, რომ გარკვეულ სელებ-
ზე ზუსტი მონაცემები არა აქვს⁶².

დ. ლიხაჩოვის აზრით, ძველი რუსული ლიტერატურისთვის და-
მახასიათებელი სტერეოტიპი ავტორის უნიკობის მაჩვენებელი როდი
ყო და მისი თხზულების მხატვრულ სისუსტეზე როდი უთითებდა.

⁶⁰ გ. ხ. მ. ე. რ. ი. ვი, წინასიტყვა [კრებულში:] სოფოკლე, თებეს ტრაგედი-
ები. თბილისი, 1986 წ. 83. 6.

⁶¹ Б. Я. Шидфар, Образная система арабской классической ли-
тературы. М., 1974, 83. 12.

⁶² А. Б. Куделин, Средневековая арабская поэзия. М., 1983,
83-216.

„შუა საუკუნეების ხელოვნება ორიენტირებული იყო „ნაცნობზე“ და არა „უცნობსა“ და „უცნაურზე“⁶³.

შუა საუკუნეების რუსი მკითხველი როცა რაიმე ნაწარმოებს კითხულობდა, მან უკვე წინასწარ იცოდა მისი შინაარსი⁶⁴. ეს ვითარება ზოგადი ჩანს. აგი ერთიანი იყო როგორც დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთის ლიტერატურისათვის. „შუა საუკუნეების მახლობელი აღმოსავლეთის ლიტერატურაში ავტორსა და მკითხველს შორის არ არსებობს ის მალული ბრძოლა, რომელიც თანამედროვე ლიტერატურას ახასიათებს, მათ შორის მშვიდობიანი ურთიერთობა სუფევს, მეტიც, ხშირად ავტორის „სტრუქტურა“ ემთხვევა მკითხველის „სტრუქტურას“ და მათ შორის მყარდება ისეთი მიმართება, რომელიც ავტორისა და მკითხველის სრულ ურთიერთგაგებას წინასწარვე გულისხმობს და პოტენციურად მოიცავს“⁶⁵. ბოლოს, მიემართავთ თანამედროვეობის უდიდეს ავტორიტეტს ლიტერატურათმცოდნეობაში, ლოტმანს: „თუ თანამედროვე ხელოვნება გამოდის წარმოდგენიდან იმის შესახებ, რომ ორიგინალობა, ინდივიდუალური თავისებურება, განეკუთვნებიან მხატვრული ნაწარმოების ლირსებათ, შუა საუკუნეების ესთეტიკას ყველა ინდივიდუალობანი მიაჩნდა შეცოდებად, ამპარტავენობის გამოვლინებად და მოითხოვდა „ღვთიწიგონებული“ სახეების ერთგულებას. მხატვრული რიტუალის რთული პირობების ოსტატური განმეორება და არა საკუთარი გამონაგონი, — აი, რას მოითხოვდნენ მხატვრისაგან“⁶⁶.

აქ სიმაართლეა თქმული, მაგრამ არის საშიშროება: ისე არ ვაგვიფიგონ, თითქოს ვამტკიცებდეთ, ერთი და იმავე ამბის ყოველი მომდევნო დამმუშავებელი თავისი წინამორბედისაგან არაფრით განსხვავდებოდეს, იგი წინამორბედისეულის მხოლოდ ასლს, ისიც, რაც შეიძლება, ზუსტ ასლს, იძლეოდეს. ასე რომ ყოფილიყო, ჯერ ერთი, ახალი ავტორის როლი აპრიორულად იქნებოდა უარყოფილი და, მეორე, იგი მაინც თუ ფაქტად იქცა, შუა საუკუნეების ლიტე-

63 Д. С. Лихачев, Поэтика древнерусской литературы. М., 1979, 83-71.

64 იქვე.

65 ე. ჯანელიძე, შტუდიები. თბ., 1985 წ., 83, 115.

66 Ю. М. Лотман, Структура художественного текста. М., 1970, 83-156.

რატურა ერთფეროვანი უნდა ყოფილიყო, ხოლო ყველა შემოქმედ-
ლი — ერთი მეორის პირწმინდად გადამმღერებელი. ეს კი, საბედ-
ნიეროდ, არ მომხდარა.

მაშ რა ხდება?

ხდება ეეოლუცია. საქმე გვაქვს არა ზუსტი ასლების გადაღე-
ბასთან, არამედ გარეგნულად არც თუ ისე თვალში საცემი ცვლი-
ლებების შეტანასთან ახალ ნაწარმოებში, მისი, ასე ვთქვათ, ადაპ-
ტირებული ვარიანტის შექმნასთან. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, იმ
გზაზე, რომელიც, მაგალითად ხოსროვის სახემ გაიარა ჭირდოუსნ-
დან მოკიდებული ალიშერ ნავაიმდე, ეს დადებითი გმირი უარყო-
ფით პერსონაჟად არ გადაიქცეოდა (როგორც სინამდვილეში მოხდა).
ყურადღებას იქცევს ამ დროის (და ამ თვალსაზრისით ტიპიური) შე-
მოქმედის, ნიჰანში განჯელის შეხედულება ამ საკითხზე. გამოთქმული
სწორედ ასეთი პროცესის, სხვის (ამჟერად, ჭირდოუსნს) მიერ ერ-
თხელ უკვე დამუშავებული ამბის ხელახალი გადამუშავების დროს:

„თემც უხვრეტი მარგალიტის განვრეტას ვარჩევ
და ერთხელ თქმულის არ მიტაცებს განმეორება,
საგანძურისკენ სავალი გზა რადგან ერთია
და ყველა მსროლელს ერთი უდგას რადგან საგანი,
განმეორების გარდა სხვა გზა არ გაქვს, მით უფრო,
როდესაც ძალით, ფლასი ფარჩად გადააქციო“⁶⁷.

როგორც ვხედავთ, ნიჰანს დროს, როდესაც ნასხვისარი ამბის
გამოყენების დაკანონებული პრინციპი თავის აპოგეაზე იდგა, უკვე
ყოფილა სურვილი, არ გამოეყენებინათ ნასხვისარი ამბაეი (რადგან
პოეტს იგი არ იტაცებდა) და შეექმნათ ახალი ფაბულა (სხვის მიერ
ჯერ კიდევ დაუმუშავებელი ამბის შექმნა პოეტს ორმაგი მეტაფო-
რით შედარებული აქვს უბიწო ქალწულთან შეერთებასთან), მაგ-
რამ ასეთი სურვილის შესრულება ალკვეთილი თუ არა, პრაქტიკაში
მიღებული არ ყოფილა, რადგან პოეტი იქვე გვაუწყებს (ჩივის?):
საგანძურისკენ სავალი გზა ერთია და ყველა მსროლელს ერთი სა-
მიზნე უდგას წინ, ყველამ მხოლოდ ამ გზით უნდა იაროს და ყვე-
ლამ მხოლოდ ამ მიზანში უნდა ისროლოსო. თითქოს შემოქმედი

⁶⁷ ნ ი ზ ა მ შ ა ნ ჯ ა ე შ, „საქთ ფეჟარ, თეპრან, ამირ-ე ქაბირ“, გვ. 50.

გამოუვალ მდგომარეობაში მომწყვდეულა, მაგრამ გამოსავალი მაინც ყოფილა: უნდა შეგძლებოდა შენი წინამორბედი პოეტის მიერ დამუშავებული ამბის უკეთესად თქმა, მისი „ფლასის ფარჩად გადაქცევა“; უნდა შეგძლებოდა, შენი ისარი სხვაზე უფრო ზუსტად მოგერტყა სათქმელის სამიზნისთვის.

„ვეფხისტყაოსანი“ რენესანსული ქმნილებაა, მაგრამ ეს როდინიშნავს იმას, რომ მასში ყველაფერი ავტორის მიერ მოგონილი იყოს. უპირველეს ყოვლისა, აქ ფაბულაა თვალში საცემი. ისე, როგორც რენესანსის მხატვრების ორიგინალობისთვის არ შეუშლია ხელი ტრადიციული, ბიბლიური, ფაბულების გამოყენებას, არც რუსთაველის პოემის რენესანსულობას შეუშლიდა ხელს ტრადიციული აღმოსავლური ფაბულა, თუ რუსთველი ახალ სიცოცხლეს მიანიჭებდა მას და თუ ფლასის ფარჩად გადააქცევდა. მაინც, კონკრეტულად, ვნახოთ, რა ვითარება გვაქვს რუსთაველის თხზულებაში ამ თვალსაზრისით? მაგრამ სანამ „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულას შევხებოდეთ, გავერკვეთ ელემენტარულ, მაგრამ რუსთველოლოგიაში დღემდე ბნელით მოცულ საკითხში: განვსაზღვროთ, რას ვამტკიცებთ და რას უარყოფთ. რაგინდ უცნაურად მოგვეჩვენოს საკითხის ასე დასმა, ამისი პასუხი შემოწმებას მოითხოვს.

რა გამოიყენა რუსთველმა? რა არის ის, რაც უცხო (სპარსული) ყოფილა (ან არ ყოფილა)? ჯერ თვითონ რუსთველს მივმართოთ.

„ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი ჩვენთვის საინტერესო ამ მასალას ოთხჯერვე ამბავ ტერმინით იხსენიებს. ისინი კი, რომელნიც გვეუბნებიან, რუსთველს სხვისი არაფერი გამოუყენებიაო, ამ ცნების აღსანიშნავად ხან სიუჟეტს ხმარობენ, ხან ფაბულას, ხან კიდევ — ორივეს ერთად, როგორც სინონიმებს.⁶⁸ ამდენად, ჩვენ აქ არ ვიცით, რას გულისხმობენ საცილობელ საკითხში სიუჟეტით ან ფაბულით. მათი აღრევა ან სინონიმურ ტერმინებად მიჩნევა კი დაუშვებელია, — ფაბულა სხვა ცნებაა, სიუჟეტი — სულ სხვა.

⁶⁸ ა. ბარამიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია; ტ. II, თბ., 1966 წ. გვ. 152; მისივე, შოთა რუსთველი, თბ., 1975, გვ. 64. შეზღვევა: ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთველი.

ეს ორი ცნება „ვეფხისტყაოსნის“ მკვლევართა შრომებში კი, სამწუხაროდ, ნ. მარის ადრეულ შრომიდან მოკიდებულ „დღემდე“ აღრეულია. მაგ., ნ. მარმა პოემის ამბის სპარსულობის თავის მოსაზრებაზე ხელის აღება დაიწყო ამ მიზეზით: პოემაში ქართული წარმოშობის საკუთარი სახელია ფიქსირებულიო. (ე. ი. მეცნიერის აზრით, როდესაც ამბის ნასესხობაზეა ალაპარაკი, იგულისხმება თვით პერსონაჟთა საკუთარი სახელების იდენტურობაც კი).

რა არის ფაბულა?

სპეციალისტების განმარტებით, ფაბულა არის „მხატვრული ხაწარმოების ძირითადი ამბავი, შემთხვევების შეცემული ისტორია, რომელიც გარკვეული მიზნით უნდა გაშალოს და ალაპარაკოს მწერალმა. ეს ალაპარაკება იქნება სიუჟეტი (ხაზი ჩვენია. — მ. თ.)“⁶⁹. „ფაბულა ესაა ძირითადი ამბები, რომლებზედაც მოგვეთხრობენ ნაწარმოებში, ანუ რომლებიც ნაჩვენებია მათში. თვით მრავალტომიანი თხზულების ფაბულის გადმოსაცემად საკმარისია ოცდაათი — ორმოცდათი სტრიქონი“ (ხაზი ჩვენია. — მ. თ.)“⁷⁰.

ამდენად, ფაბულა ყოფილა ნაწარმოების მხოლოდ და მხოლოდ სქემა⁷¹.

სიუჟეტი რაღაა? გარკვეულ მიზნით რა გაშლასა და ალაპარაკებას გულისხმობს იგი? სიუჟეტი არის „ნაწარმოების შინაარსის მხატვრული გაშლის ფორმა, მოქმედების განვითარების სისტემა. მხატვრული შინაარსი ნაწარმოების კომპოზიციურად ორი ელემენტის ერთობლიობას შეიცავს: ერთია — ამბები, შემთხვევები, რომლებიც მიზეზშედეგობრივად უკავშირდებიან ერთმანეთს და ქმნიან ნაწარმოების საერთო ქარგას, მეორეა თემის გასაშლელად ავტორის მიერ წარმოდგენილი თხრობის სისტემა, სინამდვილის ჩვენების ხერხები, იდეური ჩანაფიქრის გახსნის საშუალებანი, საერთო ემოციუ-

⁶⁹ ა. კილაია, ლიტერატურათმცოდნეობის ძირითადი ცნებები, თბ., 1971, გვ. 469. შემდეგში: ა. კილაია.

⁷⁰ Г. Л. Абрамович, Введение в литературоведение. М., 1975.

გვ. 121.

⁷¹ ზოგი მას უწოდებს ქარგას, ზოგი — ჩონჩხს, ზოგიც — სტრუქტურულ საფუძველს.

რი ჩარხო. ორივე ერთად წარმოგვიდგენს ნაწარმოების მხატვრულ შენობას. ამბის სიუჟეტური გაშლით შეღავნდება ნაწარმოების არქიტექტონიკა, ხელოვანის ოსტატობა.

ამბებისა და მოვლენების განვითარების სიუჟეტური ორგანიზაციით სახიერდება სინამდვილე. იხსნება მხატვრული ჩანაფიქრის რეალური შინაარსი, იხატება ტიპები, პორტრეტები, მხატვრული სახეები. სიუჟეტის განვითარებაში შეღავნდება ნაწარმოებში წარმოდგენილი ცხოვრების წინააღმდეგობის ყველა მომენტი. აქაა ნაჩვენები, ერთი მხრივ, წინააღმდეგობა გმირისა და ცხოვრების სინამდვილეს შორის, მეორე მხრივ, ადამიანთა ქცევა, ხასიათი, განწყობილება, მწერლის დამოკიდებულება მოქმედი პირებისადმი⁷². ამიტომ წერს აბრამოვიჩი ახლა უკვე სიუჟეტზე: „იმისათვის, რომ გადმოსცეთ ნაწარმოების სიუჟეტი... საჭიროა მთელი ნაწარმოების მოთხრობა თავიდან ბოლომდე“⁷³. „ყველაფერ ამას მიყვარათ დიდი შინაარსობრივი მნიშვნელობის გაგებაზე სიუჟეტისა, რომელიც წარმოადგენს მხატვრულ-სახეობრივ განსახიერებას მნიშვნელოვანი ცხოვრებისეული კონფლიქტებისა, რომელთა პროცესში იხსნება ადამიანების ხასიათები, შეღავნდება მათი ფორმირებისა და ზრდის ტენდენციები“⁷⁴. ჯერ კიდევ როდის ა. ვესელოვსკი განმარტავდა: „სიუჟეტები — ესაა რთული სქემები, რომელთა ხატოვანებაში განზოგადდნენ ადამიანური ცხოვრების ცნობილი აქტები“⁷⁵.

ზემოთ მოტანილი განმარტებები, რომლებიც ფაბულას ნაწარმოების „ძირითად ამბად“, „შემთხვევების შეკუმშულ ისტორიად“ განსაზღვრავენ, ისეთად, რომლის გადმოცემა რამდენიმე სტრიქონით შეიძლება, ჩვენი აზრით, სრული არ არის, რადგან აუცილებელია, არსებობდეს ამ შეკუმშვის კრიტერიუმი, რათა ერთი და იგივე ნაწარმოები სხვადასხვა პირმა სხვადასხვა სიმკვრივით არ შეკუმშოს და ფაბულად ის არ მიიჩნიოს.

ფაბულას ჩვენ განვსაზღვრავთ, როგორც მაქსიმალურად შეკუმშულ სიუჟეტს. მაქსიმალურად, რომ ვამბობთ,

⁷² ა. კილიაი, 33, 246.
⁷³ Г. А. Абрамович, 83, 12.
⁷⁴ იქვე, 33, 120.
⁷⁵ А. Веселовский, Историческая поэтика. М.-Л, 1940, 33, 493.

ვგულისხმობთ იმ კრიტიკულ წერტილს, რომელზე მეტად შეკუმშვის შემთხვევაში თავისთავად ამბავი, როგორც ასეთი, აღარ იქნება. მოცულობით, ბუნებრივია, ეს მასალა ერთნაირი არ იქნება, რადგან ყველა ამბის მექანიზმი ერთნაირად რთული არაა.

ასეთი განსაზღვრის შემდეგ „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულა ამგვარ სქემაზე დაიყვანება:

- 1) ქალს და ვაყს ერთმანეთი შეუყვარდათ.
- 2) მშობლებმა ქალი ვაყს არ გაატანეს.
- 3) ქალი და ვაყი ერთმანეთს ჩამოაშორეს.
- 4) ვაყი დაეძებს თავის სატრფოს.
- 5) ვაყი გაიცნობს კაცს, რომელსაც დახმარება შეუძლია.
- 6) დამხმარე მიაგნებს ქალთან შეერთების გზას.
- 7) შეყვარებულები შეერთდებიან.

ამაზე უფრო „ვეფხისტყაოსნის“ ამბის შეკუმშვა აღარ შეიძლება. ამავე დროს, პოემის სიუჟეტის გასაშლელი მთელი სტრუქტურა აქ არის. ამიტომაცაა „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულა მხოლოდ ასეთი (რა თქმა უნდა, აქ მხედველობაში არაა მისაღები ის, რომ მისი ჩამოყალიბება სხვა სიტყვიერი მასალითაც შეიძლება).

იძლევა თუ არა ეს ფაბულა იმის საშუალებას, რომ მასზე „ვეფხისტყაოსნისგან“ განსხვავებული სხვა სიუჟეტი შეითხზას? რასაკვირველია, იძლევა. მეტიც, მასზე უამრავი სიუჟეტის შექმნა შეიძლება, ნებისმიერი შეიძლება იყოს მოქმედების დრო და ადგილი, საზოგადოების ფენები და ინსტიტუტები, თვით ერთი და იმავე გმირის ხასიათი, ნაწარმოების იდეა და ა. შ.

ფაბულა, შეიძლება, ქანდაკებას დატანებული ჩონჩხედისთვის შეგვედარებინა, ხოლო სიუჟეტი — თვითონ ამ ქანდაკებისთვის. ჩონჩხედი საგანგებო ჩანაფიქრით არის აღნაგვი, ეთქვამთ, მოცეკვავე ფიგურის გამოქანდაკებას გულისხმობს. მაგრამ ის მხოლოდ გულისხმობს, თორემ ვერც ცეკვას, ვერც მოცეკვავეს და ვერც მის ხასიათს ვერ გადმოსცემს. ჩონჩხედის მიხედვით აუცილებელია, ვიცოდეთ, რომ ქანდაკება მოცეკვავე ფიგურა უნდა გამოვიდეს, მაგრამ მხოლოდ მასზე როდია დამოკიდებული, თავად ქანდაკება როგორი იქნება. შეიძლება, აქ ერთმანეთის საწინააღმდეგო სურათებიც მივიღოთ, რადგან ჯერ კიდევ არა ჩანს, ეს ფიგურა, ეთქვამთ,

ქალი იქნება თუ კაცი, ბებერი თუ ახალგაზრდა, ლამაზი თუ მახინჯი, გამხდარი თუ მსუქანი, თეთრკანიანი თუ შავკანიანი, სუსტი თუ ლონიერი, შიშველი თუ ჩაცმული და ა. შ.

რომელიმე სიუჟეტის მაქსიმალურად შეკუმშვის შედეგად რომ მის ფაბულას მივიღებთ, ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ შეკუმშვის საპირისპირო მოქმედებით ამ ფაბულიდან იმ სიუჟეტის აღდგენა შეიძლებოდეს. რომელიმე დაკარგული სიუჟეტის აღდგენა ჩვენამდე მოღწეული მისი ფაბულის მეშვეობით ყოველად შეუძლებელია, — იმდენად ნაირი ვარიანტი შეიძლება ჰქონდეს ერთ ფაბულაზე შექმნილ სიუჟეტებს.

რასაკვირველია, როდესაც რომელიმე სიუჟეტის თავისებურებაზე ვლაპარაკობთ, მისი ფაბულის იგნორირება უმართებულო იქნებოდა, მაგრამ რომელიმე სიუჟეტზე მისი ფაბულის მიხედვით წარმოდგენის შექმნა შეუძლებელი საქმეა. ერთ ფაბულზე აგებულ ნაწარმოებებს საერთო ნიშანი ერთადერთი აქვთ — ფაბულა, ხოლო განსხვავებული — ნებისმიერი.

საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე ცხოვრებისეული კოლიზიები და ადამიანთა ურთიერთმიმართებანი ტიპობრივ კონსტრუქციებს ქმნიან. ფაბულის საშო სწორედ ეს კომბინაციებია. მაგრამ რადგანაც ეს ტიპობრივი კონსტრუქციები უამრავი როდია, შესაბამისად უამრავი როდია ფაბულებიც. და იმის გამოც, რომ იგი მობილურია, ყოველ ეპოქას სულ თითებზე ჩამოსათვლელი ფაბულა აქვს. ლიტერატურული ფაბულები ისე ცოტაა, რომ მათი ცხრილის შედგენაც კი შეიძლებოდა (მსოფლიოს ხალხური ზღაპრების ფაბულების ცხრილი დიდი ხანია შედგენილია). სწორედ ამის გამოა, რომ ამ თითო-ორი ფაბულაზე აგებული სიუჟეტები ერთმანეთისგან დამოუკიდებლობასა და ორიგინალობას ინარჩუნებენ, ეს კი იმასაც ნიშნავს, რომ ლიტერატურული ჩონჩხედები საკმაოდ გამძლენი არიან და ასე ადვილად როდი იცვითებიან. ფაბულა, როგორც ყველაზე მყარი ელემენტი ნაწარმოებისა, ინარჩუნებს კონსერვატიზმს და რუდიმენტებსაც გვიან ელევა. მაგრამ უცვლელი არც ის არის.

ასეთი კონიექტურისკენ ფაბულას მხატვრული სიმართლე უბიძგებს. ყოველ საზოგადოებაში ან საზოგადოების განვითარების

ყოველ ეტაპზე ქმარი ეკვიანობის გამო ცოლს როდი დაახრჩობს ან, თუ დაახრჩო, შეცდომის გამომკლავნების შემდეგ თავს როდეს მოიკლავს; ამდენად, როდესაც რომელიმე მწერალი ამ ფაბულას ჰკიდებს ხელს, როდი უნდა მოველოდეთ, რომ ეს მისი ახალი ოტელო უთუოდ თავს მოიკლავს. ასეთი საქციელი მისი წრის, ფენისა თუ საზოგადოებისთვის ტიპური შეიძლება არც იყოს და მწერალმაც, თუ ის ნამდვილი მხატვარია, ამ ვითარებას ანგარიში უნდა გაუწიოს.

„სენეკას ქალებს ჩვეულებრივ გააჩნიათ „მამაკაცური სული“. ეს ეხება მის ვნებიან გმირ ქალთაც; სოფოკლეს „ტრაქინელი ქალების“ უწყინარი დეიანირა სენეკასთან თავისებურ მედეად იქცა“⁷⁶.

სიუჟეტებისა და ფაბულების ასე განახლებისა და გადამუშავების აშკარა ტენდენციასზე რომ ვლაპარაკობთ, არ უნდა დაგვავიწყდეს ისიც, რომ სწორედ იმავე მიზეზების გამო, რომლითაც სესხება ხდებოდა, ხდებოდა ზოგი სიუჟეტისა და ფაბულის იგნორირებაც, ყველა ფაბულა და სიუჟეტი ყოველთვის როდი განახლდებოდა, — მიმართავდნენ იმას, რომელიც მწერლის მსოფლმხედველობას შეესაბამებოდა და თანამედროვეების იდეებს გაუწევდა სამსახურს.

ა. ვესელოვსკი შენიშნავდა: „მემკვიდრეობით მიღებული ყველა სიუჟეტი როდი განახლდებოდა. ზოგიერთი მათგანი შეიძლება, საერთოდ დაევიწყებინათ, რადგან ისინი არ ემსახურებოდნენ მათ სულიერ ინტერესებს, სხვები კი, დავიწყებულნი, ხელახლა აღორძინდებოდნენ“⁷⁷.

როგორც ზემოთ უკვე დავინახეთ, მსოფლიო ლიტერატურის ძირითადი ნაწილი სხვა არაფერია, თუ არა ფაბულათა გარკვეული ფონდის პერმანენტული გადამუშავება. მაგრამ აქ ახალი პროცესები იჩენდა თავს. ხდებოდა კონტამინაციებიც“⁷⁸.

⁷⁶ И. М. Тронский, История античной литературы. Л.-д. 1951, 83. 450. შემდეგში: И. М. Тронский.

⁷⁷ А. Веселовский, 83. 496.

⁷⁸ იქვე.

ეს გადამუშავება მხოლოდ ერთი სახისა იყო. იმეორებდნენ არა მხოლოდ ფაბულას, არამედ სიუჟეტურ მასალებსაც: ლელებს, სახეებს, ტროპებს, ხასიათს, სტილს, იდეას და ა. შ. უმეტესად კი თითქმის მთელ სიუჟეტს.

ძალიან ბევრი ამ ნასხვისარ ამბავს ახალ ფერ-ხორცს ვერ აძლევდა და ეპიგონად რჩებოდა.

ზემოთ უკვე გადავხედეთ კლასიკურ ლიტერატურას იმ მიზნით, რათა გვენახა, თუ რა ვითარებაა იქ საერთოდ ნასხვისარი ფაბულის გამოყენების თვალსაზრისით. ახლა ვნახოთ, თვითონ ზოგმა ფაბულამ რა გავრცელება ჰპოვა მსოფლიო ლიტერატურაში. პაგალითისათვის ავიღოთ ერთი, არგონავტების ამბავი.

ამ ამბავს იცნობდნენ ჯერ კიდევ ჰომეროსი და ჰესიოდე (VIII-VI სს.), მაგრამ პირველად იგი ფიქსირებულია პინდარეს (VI-V სს.) ოდებში. ესქილემ არგონავტების მითხე ააგო რვა თხზულება: „არგო“, „ჰიფსიპილე“, „კაბირები“, „ფინევსი“, „ათამანტი“, „ლემნოსელები“, „კირკე“ და „დიონისეს ძიძები“. სოფოკლემ არგონავტების ამბავს ყველაზე მეტი თხზულება მიუძღვნა, — ა. ურუშაძის ვარაუდით — თერთმეტი (ათი ტრაგედია და ერთი სატირული) დრამა: „ტირო“, „ათამანტი“, „ინო“, „ფრიქსე“, „ლემნოსელი ქალები“, „ფინევსი“, „ტიმპანისტები“, „კოლხი ქალები“, „სკეითები“, „პელიასი“ და „ამიკოსი“⁷⁹. არგონავტების მითის საფუძველზე ევრიპიდეს შეუთხზავს ექვსი ტრაგედია: „ინო“, „ფრიქსე“, „ჰიფსიპილე“, „პელიასის ქალიშვილები“, „მედეა“, „ეგეოსი“. „მედეას“ სათაურით ტრაგედიები შეთხზული ჰქონდათ ევრიპიდეს უმცროს თანამედროვე პოეტებს: ნეოფრონ სიკიონელს, დიკეოგენეს, მენელემე ერეტრიელს, კარკინე უმცროსს, დიოგონე სინოპელს, ბოტოსს, მელანთიოსს. IV საუკუნეში ამ ფაბულას ამუშავებენ ქაირემონ ათანელი („მანიები“), ანტიფონტი („იასონი“) და ანონიმი ავტორი („ფინეიდები“). მაგრამ ამჯერად საყურადღებო ისაა, რომ ამ ფაბულაზე აუციალთ თავიანთი თხზულებანი: ძველი ატიკური

⁷⁹ ა. ურუშაძე, ა. როდოსელი და მისი თხზულება წიგნში: ამოლონოს როდოსელი, არგონავტიკა, თარგმანი და შესავალი წერილი აკაკი გელოვანისა, რედაქტორი, ნარკვევი, შენიშვნები და საძიებელი აკაკი ურუშაძისა, თბილისი, 1975, გვ. 11.

კომედიის წარმომადგენლებს: არისტოფანეს (145-385) — „ლემნოსელი ქალები“; ნიკოქარეს „ლემნოსელი ქალები“; სტრატიოს — „მედეა“; თეოპომპეს — „ფინეესი“; კანთარეს — „მედეა“. საშუალო ატიკური კომედიის წარმომადგენელთაგან: ანტიფატეს (407-333) — „ლემნოსელი ქალები“, „იასონი“, „მედეა“; ალექსისის (376-270) — „ლემნოსელი ქალები“, „იასონი“; ევბულეს (IV ს.) — „მედეა“; ახალი ატიკური კომედიის წარმომადგენელთაგან: დიფილეს („ლემნოსელი ქალები“ და „პელიადები“).

ელისისტურ ეპოქაში ეს ფაბულა დაუშუშავებიათ თეოლიტე ნეტიმნელს და კლეონ კურიონელს („არგონავტიკა“). ყველაზე მეტი პოპულარობა ხედა აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკას“. ამ ფაბულას ლექსავენ აპოლონიოსის თანამედროვე პოეტები: ლიკოფრონ ქალკიდელი, კალიმაქე, თეოკრიტე (ცნობები ამოკრეფილი გვაქვს ა. ურუმუძის ზემოთდასახელებულ შრომიდან). ამდენად, მარტო ბერძნულ ლიტერატურაში ამ ერთმა ფაბულამ სამოცამდე კლასიკოსის ხელში გაიარა. არგონავტების ამბისადმი ინტერესი დღემდე არ შენელებულა.

ნასხვისარი ფაბულის ხელახლად დამუშავებას ძალიან ხშირად ლიტერატურულ შეჯიბრად მიიჩნევენ. ასეთ ახსნას განმარტება სჭირდება. სხვა ფაქტორთა შორის ამის მიზეზი ძველი ამბის ახალ ინტერპრეტაციებსა და ფაქტების თავისებურად ახსნაში უნდა ვეძიოთ. შეუძლებელია, თომას მანს იმიტომ გადაეწყვიტოს „იოსებისა და მისი ძმების“ ან „დოქტორ ფაუსტუსის“ ხელახლა დაწერა, რომ ნდომოდეს, „ბიბლიის“ შესაბამისი წიგნის ავტორზე ან გოეთეზე უკეთ შეესხა ხორცი ამ ამბებისათვის. როგორც ანალიზი გვიჩვენებს, „უკეთესად თქმა“ მეტად პირობითი გამოთქმაა და არაფერს არ გვეუბნება, მთელს ამ გლობალურ ლიტერატურულ ტენდენციას ყველაზე ნაკლებად ასახავს, თუ იგი მხოლოდ პოეტური ხერხებით თხზულების სიმდიდრის მეტ-ნაკლებობას გულისხმობს. ყოველ შემთხვევაში, იგი ლიტერატურული პროცესის მეორადი მოვლენაა. პირველადი და მთავარი აქ უნდა იყოს „თავისებურად“. ამიტომ გახდა შესაძლებელი მედეას ფაბულაზე ტრაგედიებიც შეექმნათ და კომედიებიც.

გოეთე მოითხოვდა მხოლოდ არსებული ფაბულების და-
მუშავებით იოლად ვასელას. ეკერმანთან საუბარში გოეთე მასტერ-
ჩვედა ნაწარმოების (საუბარი ეხებოდა ეკერმანის კონკრეტულ
ლიტერატურულ ჩანაფიქრს) ხორცის წესასხმელად რომელიმე შე-
საფერისი ძველი სიუჟეტი აელო, უამისობა არ იქნება, თქვენი
ცდა მარცხით დამთავრდებაო. „მაგრამ თუ მასალა მოცემულია,
მამის ყველაფერი ხდება სხვაგვარად და იოლად. ფაქტები და ხა-
სიათები უკვე სახეზეა და ავტორს ისლა რჩება, რომ სიცოცხლე
შეიტანოს მასში. ამასთან ერთად იგი ინარჩუნებს თავის საკუთარ
სიმდიდრეს, რადგან მას თავის მხრივ ცოტა რამის დამატება სჭირ-
დება... მაგალითად, რამდენჯერ ასახეს იფიგენია და მაინც ყველა
იფიგენია განსხვავებულია ერთმანეთისაგან, რადგან ყველა ხედავს
და ასახავს საგანს სხვანაირად, თავისებურად“⁸⁰. სხვაგან პოეტი
უფრო შორს მიდის: „ახლა, სიბერეში, ასე იდეალური სიუჟეტები
უკვე აღარ მაძლევენ ხელს და მე ვიქცევი კეთილგონიერულად,
როცა ვარჩევ ისეთებს, რომლებშიაც თვითონ მასალა უკვე შეი-
ცავს გარკვეულ გრძნობიერებას“⁸¹.

ჩვენ ზემოთ უკვე დავინახეთ, რომ გოეთეს ეს სიტყვები დეკ-
ლარაცია არ ყოფილა, მთელი მისი ეპიკური შემოქმედება სწორედ
ამ პრინციპზეა აგებული.

ხდება ისეც, რომ ერთსა და იმავე ამბავზე მწერალი ორ ნა-
წარმოებს წერს, ამათგან ერთისთვის ერთი მწერლის ფაბულას გა-
მოიყენებს, მეორისთვის — მეორისას. მაგ., სენეკამ პერკულესის
ამბავს მიუძღვნა ორი ტრაგედია, პირველი სოფოკლეს ფაბულაზე
ააგო, მეორე — ევრიპიდესაზე. ზოგჯერ პირიქითაც ხდება: მწერა-
ლი მიმართავს კონტამინაციას — გამოიყენებს სხვადასხვა წყაროს.
მაგ., ტერენციუსმა თავისი კომედიისათვის „ადრიაელი“ მენანდრეს
ორი პიესა გამოიყენა.

ის, რომ ფაბულა მაქსიმალურად შეკუმშული სიუჟეტია, გარ-
კვეული ერთეულებისგან მის შემდგრადობას როდი გამოორიცხავს.
ფაბულის განმარტების ავტორთ ავიწყდებათ იმისი აღნიშვნა, რომ
ეს ერთეული არის ფუნქცია.

⁸⁰ Н. Н. Эккерман, Разговоры с Гете. М. — Л.-д, 1934, стр. 169.

⁸¹ იქვე, გვ. 417.

რა არის ფუნქცია?

ვლ. პროპის განმარტებით (ის ზღაპრების ფუნქციას ეხებოდა), ფუნქცია არის პერსონაჟის ქმედება, განსაზღვრული მოქმედების მსვლელობისათვის მისი მნიშვნელობის თვალსაზრისით⁸².

პროპის აზრით, ფუნქცია მუდმივი და მთავარი სიდიდეა. ფაბულათა იდენტურობის გასარკვევად არსებითია არა ის, თუ ვინ მოქმედებს ან როგორ მოქმედებს იგი, არამედ ის, თუ რა მოქმედება ხდება⁸³. აქედან გამომდინარე, თავისთავად ცხადია, „ფუნქციები ძალიან ცოტაა, ხოლო პერსონაჟები — ძალიან ბევრი“⁸⁴.

ვ. პროპმა რუსულ ზღაპრებში მხოლოდ 31 ფუნქცია დათვალა, ხოლო ფრანგმა მეცნიერმა ა. გრეიმასმა ეს რიცხვი ოცამდე დაიყვანა⁸⁵. სხვადასხვა დროსა და გარემოში ფაბულა იცვლება სწორედ მასში შემავალი ფუნქციების შეცვლის საშუალებით. ეს პროცესი გაანალიზებული აქვს კ. ლევი-სტროსის მითების მაგალითზე. იგი წერს: „უპირველეს ყოვლისა ღირს მიექცეს ყურადღება მითოლოგიური აზრის უკიდურეს სქემატიზმს მისთვის დამახასიათებელი სირთულით. მითოლოგიური აზრი თავისი არსით გარდაქმნადი აზრია, ყოველი მითი, დაიბადება ის თუ არა, მოდიფიცირებული ხდება მთხრობელის მიერ — გვაროვნული ჯგუფის წიგნით ანდა მაშინ, როცა ერთი ხალხიდან მეორე ხალხს გადაეცემა. მასში ელემენტების ერთი ნაწილი ქრება, სხვები — ჩნდებიან. ეპიზოდები ენაცვლებიან ერთმანეთს, ხოლო გრეხვადი სტრუქტურა გადის მთელს რიგს მდგომარეობისას, რომელთა თანმიმდევრული ცვალებადობანი, ამისდა მიუხედავად, მთელი ჯგუფისთვისებას ინარჩუნებენ. ასეთი ტრანსფორმაციების რიცხვი — თეორიულად მაინც — შეიძლება უსაზღვრო იყოს, თუმცა, და ეს ჩვენ ვიცით, მითებიც კვდებიან. ასეთ შემთხვევაში სადღაც თვითონ მითების წიაღში, არ იქნება რა უარყოფილი სტრუქტურული

⁸² В. Я. Пропп, Морфология сказки, М., 1963, გვ. 25. შემდეგში: В. Я. Пропп.

⁸³ იქვე, გვ. 24.

⁸⁴ იქვე.

⁸⁵ Е. М. Мелетинский, Структурно-типологическое изучение сказки, წიგნში: В. Я. Пропп, გვ. 146.

ანალიზის პრინციპები, შეიძლება ეპოვოთ მისი მომავალი რღვევის ჩანასახი⁸⁶.

იულის კრონსეული გარდასახვის კანონის მიხედვით, გვაქვს როგორც ბადალი, ასევე კონტრასტული ფუნქციების მონაცვლეობა⁸⁷. მაგრამ ფაბულას, გარკვეულ ფუნქციათაგან შემდგარ იმ ერთეულს, უკვე კ. კრონის მოძღვრებით, ეს ფუნქციები არა მარტო გადაუსხვაფერდება, არამედ რაოდენობითაც ეცვლება, — აკლდება ან ემატება. მოქმედებს ე. წ. დაეიწყებისა და გაფართოების კანონები. ეს ორი მოვლენა (1. ფუნქციის შეცვლა, 2. ფუნქციათა დაკლება ან მატება ფაბულაში) განპირობებს ფაბულათა ტრანსფორმაციას. აუცილებელი არ არის: 1) ყველა ფაბულა შეიცვალოს, 2) მას მინცდამაინც გარკვეულ უბანში აკლებოდეს (ან ემატებოდეს) ფუნქცია თუ ფუნქციები. 3) მას იმდენზე ფუნქცია აკლებოდეს, რამდენიც ემატება. გარდა ამისა, ხშირი იქნება შემთხვევები, როცა ფაბულას ფუნქცია მიემატება ისე, რომ სამაგიერო არ დააკლდება ანდა პირობით და ა. შ.

როგორც ვხედავთ, ნებისმიერი ფაბულა ისე შეიძლება განვიხარდეს (შეიცვალოს), რომ რომელიმე A ფაბულიდან მომდინარე B ფაბულას თავისი წინაპრისა არცერთი ფუნქცია აღარ შერჩეს. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ ფაბულამ თავისი ძირითადი ნიშანი მაშინათვე დაკარგოს. ვიმეორებთ, ამ უკანასკნელს იგი, როგორც ჩანს, დიდხანს, ერთგვარი ინერციით მრავალჯერის ტრანსფორმაციის შემდეგაც ინარჩუნებს.

თუ ფაბულათა ტრანსფორმაცია მსოფლიო ლიტერატურაში ისტორიულად დომინირებული ტენდენციაა, მაშინ ის ალკვეთილი დღესაც არ უნდა იყოს. სხვისი ფაბულის გამოუყენებლობის თანამედროვე ტენდენცია, შეუძლებელია, ლიტერატურის განვითარებას არ ამუხრუჭებდეს. ვ. ბრიუსოვის ცნობილი გამოთქმა: „მწერ-

⁸⁶ K. Левн-Строс, Миф, ритуал и генетика. «Природа», 1978, № 1, გვ. 90.

⁸⁷ Die folkloristische Arbeitsmethode begründet von Julius Krohn und weitergeführt von nordischen Forschern, erläutert von Kaarle Krohn. Oslo 1926, გვ. 72-83.

ლები კითხულობენ მხოლოდ იმისათვის, რომ გაიგონ, რისი დაწე-
რა აღარაა საჭირო, რა დაწერილა უკვე მანამდეო“⁸⁸, თუ იგი ფუნ-
ქციათა განმეორებისაგან თავის შეკავებას გულისხმობს, ორთო-
დოქსულია. ზოგჯერ საქმე იქამდეც კი მიდის, რომ არა თუ ფუნ-
ქციების, არამედ ერთი თხზულების მიერ მეორე თხზულების თვით
ელემენტების განმეორება ან დამთხვევა ითვლება სათაკილო და,
ასე განსაჯეთ, აკრძალულ საქმედ.

ყველაფერი ზემოთ თქმული, ვიმეორებთ. იმას როდი ნიშნავს,
თითქოს მსოფლიო ლიტერატურაში დომინირებული ეს ტენდენ-
ცია, ფაბულათა ტრანსფორმაცია, ერთადერთი იყოს. მაგალითად,
ანტიკურ ხანაში არა ერთი და ორი კლასიკური თხზულება შექმნი-
ლა ორიგინალურ ფაბულაზე. ჯერ კიდევ პორაციუსი არიგებდა
მწერალს: „თუ სცენაზე მანამდე უცნობი ამბავი გამო-
გაქვს და კისრულობ, გმირის ახალი სახე შექმნა, დაე ბოლომდე
ისეთივე იყოს და ა. შ.“⁸⁹.

აი, ახლა კი დავებრუნდეთ „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულას.

უპირველეს ყოვლისა ვიკითხოთ: ხომ არ მოხდა ისე, რომ
რუსთველის პოემა არ ემორჩილება მსოფლიო ლიტერატურის ამ
გაბატონებულ ტენდენციას? განვიხილოთ უფრო დეტალურად
„ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულა (ფაბულა და არა სიუჟეტი!) ამ თვალ-
საზრისით.

რუსთველის პოემის ფაბულა, ვ. პროპის მეთოდით თუ ვიხელ-
მძღვანელებთ, შვიდ ფუნქციად დაიყოფა და ამდენად, როგორც
ღვნიშნეთ, იგი ასეთია:

I ფუნქცია: ქალსა და ვაჟს ერთმანეთი უყვართ.

II ფუნქცია: მშობლები ვაჟს ქალს არ ატანენ.

III ფუნქცია: ქალსა და ვაჟს ერთმანეთს ჩამოაშორებენ.

IV ფუნქცია: ვაჟი დაეძებს თავის სატრფოს.

V ფუნქცია: ვაჟი გაიცნობს კაცს, რომელსაც დახმარება

შეუძლია.

⁸⁸ В. Брюсов, Избранные сочинения, Т. II, М., 1955, გვ. 550.

⁸⁹ ევინტუს პორაციუს ფლაკუსი, პოეტური ხელოვნებისათ-
ვის ლათინურიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთო
იკაი ურუშაძემ. თბ., 1982, გვ. 19 (ხაზი ჩვენია. — მ. თ.).

VI ფუნქცია: დამხმარე მიაგნებს ქალისა და ვაჟის შეერთების საშუალებას.

VII ფუნქცია: შეყვარებულები შეერთდებიან.

ცალცალკე აღებული ზოგი ეს ფუნქცია შემჩნეულია რუსთველის ეპოქის სხვა ძეგლებში („ვისრამიანი“, „ამირანდარეჯანიანი“, „შაპ-ნამე“, „ტრისტანი და იზოლდა“ და სხვ.), ოღონდ ამ მსგავსებებს სხვადასხვა ტერმინებით ნათლავენ (ხაზები, მოტივი, პარალელი და მისთ.).

ახლა ვნახოთ, არის თუ არა რომელსამე სხვა ძეგლებში ასეთი ფუნქციების მქონე ფაბულა.

ჩვენი პოემის ფაბულის ნასესხობისა და ფაბულის ორიგინალობის მომხრეთა კამათი მეცნიერული არ იყო, რადგან არავის გაუკეთებია უმთავრესი და უპირველესი საკმე: არავის არ შეუმოწმებია, მართალი არის თუ არა თავად ავტორი, — სპარსული ლიტერატურა არავის შეუსწავლია იმ მიზნით, რომ ენახა, იყო ეს ფაბულა იქ თუ არა. და საეხებით სწორად სვამდა საკითხს ივ. ჯავახიშვილი, როცა წერდა: „ამ საგანზე ბევრი რამ თქმულა; ვინც არ გინდა, ამაზე ჩამოაგდებს ხოლმე ლაპარაკს, თუმცა საკითხი იმდენად რთულია, რომ მხოლოდ მომხადებულს და აღმოსავლეთის მწერლობის განსაკუთრებული ცოდნის პატრონს შეუძლია საფუძვლიანი რამ გამოთქვას“⁹⁰.

თითქმის ყველა მკვლევარი, ვინც ამ საკითხს ეხება, შესაშური გულმოდგინებით ცდილობს დაამტკიცოს, რომ ორჯერ ორი ოთხი არ არის. რა ვარაუდები არ იქნა მოფიქრებული იმისათვის, რათა თხზულების ავტორის ცნობა მისი პოემის პროზაული წყაროს სპარსულიდან მომდინარეობის შესახებ ვინმემ პირდაპირი მნიშვნელობით არ გაიგოს! ზოგს „ამბავი სპარსული“ სპარსულ ყაიდაზე თქმულის მნიშვნელობით ესმის⁹¹; ზოგი სპარსეთს აძლევს მაჰმადიანური აღმოსავლეთის გაგებას, რასაც იმ ხანის ქართული ისტორიული დოკუმენტების მოხმობით ამტკიცებს⁹², ზოგი თელის,

⁹⁰ ივ. ჯავახიშვილი, გვ. 45.

⁹¹ ი. მ. გვარჯიანი, „ცისკარი“, 1959, № 3, გვ. 130.

⁹² ვ. გაბაშვილი, აღმოსავლეთი XI-XII სს. ქართული საისტორიო წყაროების ფურცლებზე. კრებ.: „XII ს. საქართველოს ისტორიის საკითხები“, თბ., 1968, გვ. 276.

რომ „ესე ამბავი უცხონი“ უნდა გულისხმობდეს იდეოლოგიას და არა სიუჟეტს. ეს კი მით უფრო მოულოდნელია მკვლევრისაგან, რომელიც იმავე წიგნში წერს: ვეფხისტყაოსნის ჩონჩხები (ძეგნი) და სქემა საერთოა „ანალოგიური რომანებისათვის წინააზიდან მოკიდებული პირინეიმდე“⁹³, ზოგს მიაჩნია, რომ პოემის ამბავი სპარსულია (რადგანაც გამოწვავონია), მაგრამ იგი „ქართულადანათარგმანები“ — გაგებულია, გააზრებულია ქართველთა თვალსაზრისით;⁹⁴ მკვლევართა ერთ ნაწილს ეს აფიქრებს: თუ ეს ამბავი სპარსულიდანაა აღებული, სპარსელები თავად რატომ არიან პოემაში არასიმბათიურად გამოყვანილიო⁹⁵. საქმე იქამდეც კი მივიდა, რომ ერთი ფრიად სერიოზული მკვლევარი აცხადებს: ამ სტროფის პირდაპირი გაგება ამცირებს „ვეფხისტყაოსანს“ უცხოელთა თვალშიო⁹⁶. ჯვარი აქაურობას!

„ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ზემოთ მოტანილ განცხადებაში ალ. ბარამიძე სიუჟეტის შენიღბვის ხერხს ხედავს. მას მოაქვს მ. ი. ლერმონტოვის „ჩვენი დროის გმირისა“ და შ. მონტესკიეს „სპარსული წერილების“ მაგალითი. ეს ხერხი მართლაც ცნობილია ლიტერატურაში, როცა ავტორებს უნდათ, კლერიკალური წრეების რისხვა აიცილნონ. მაგრამ რამდენად ესადაგება იგი ჩვენს პოემას? მკვლევარი აცხადებს: „შენიღბვის საქმეობას აღბათ იწვევდა „ვეფხისტყაოსანში“ ასახული ამბის გამჭვირვალე ისტორიული ასოციაციები და პოემაში გატარებული სოციალურ-პოლიტიკური და სარწმუნოებრივ-ფილოსოფიური შეხედულებათა რადიკალიზმიო⁹⁷. მაგრამ ვიკითხოთ: რა სათაყილო ისტორიული ასოციაციები უნდა გამომჟღავნებოდა „ვეფხისტყაოსანში“ მის ავტორს ასე გამჭვირვალედ ანდა რა ასეთი ანტირელიგიური ან თუნდაც მისი დროის საზოგადოებისა და პოლიტიკური წყობილებისთვის მიუღებელი იდეები იქადაგა რუსთველმა? არის აქ სხვა

⁹³ Ш. Пунунидзе, Творчество Руставели. Тб., 1958, გვ. 278.

⁹⁴ რ. სირამიძე, ასახვის რუსთველური მეთოდი და „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულა. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1969, № 12;

⁹⁵ ვ. დონდუა, ვეფხისტყაოსანი და თამარის ისტორიკოსები. კრებ. „საქართველო რუსთაველის ხანაში“. თბ., 1966, გვ. 240.

⁹⁶ გ. იმედაშვილი, რუსთველოლოგია. თბ., 1941, გვ. 31, 66.

⁹⁷ ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთაველი, გვ. 63.

გაუგებრობაც. რუსთველი თავის პოემას მარტო მომავალი საუკუნეებისთვის ხომ არ წერდა. და როცა ის აცხადებს პროლოგში, რაც, მე გამოიყენე და ლექსად გარდაეთქვი, ხელიხელსაგოგმანები მარგალიტის დარი არისო, თუ ეს ცნობა მოგონილი იყო და ასეთი ძეგლი არ არსებობდა, რატომ არაფერი იფიქრა იმაზე, თუ რას ეტყოდნენ მას მისი თანამედროვენი? მ. ი. ლერმონტოვის მაგალითი აქ არ გამოგვადგება. ლერმონტოვი იმას როდი ეუბნება თავის თანამედროვე მკითხველებს: ეს მოთხრობები თქვენთვის ისედაც ცნობილია, თქვენ ის ძალიან გიყვართო, არამედ აცხადებს: მისი ავტორი გარდაიცვალა და მას, ამ თქვენთვის უცნობ მასალებს, მე ვამზიურებო. ეს უკვე მართლაცაა კვალის აბნევის აქტი, შენიღბვის ხერხი და მას არაფერი აქვს საერთო „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ცნობებთან პოემის ამბის სადაურობის შესახებ. უფრო მყარი არაა კ. კეკელიძის მოსაზრებაც (გამაგრებული ე. შიშმარიოვის მიერ ევროპული ლიტერატურიდან მოხმობილი ანალოგიური მაგალითებით), თითქოს ასე იმ მიზნით ეთქვას რუსთველს, რომ სპარსულ პოეზიას, ასე ვთქვათ, უკეთესი ბაზარი ჰქონდა.

ერთი წუთით დავეშვათ, რომ არ არსებობს „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგი და ეპილოგი ვნახოთ. რა ვითარებაა რუსთველის დროის ლიტერატურაში ამ თვალსაზრისით. სამწუხაროდ, სიუჟეტის მქონე მხატვრული ორიგინალური ძეგლი ამ დროის ქართული მწერლობისა ჩვენ არ შემოგვრჩენია. საქართველოს ამ დროს ცხოველი კულტურული ურთიერთობა ბიზანტიასთან, ირანთან, არაბულ სამყაროსთან და სპარსულენოვანი მწერლობის მქონე შარვანთან ჰქონდა. XI-XII საუკუნეების სპარსულ ლიტერატურაში კი მიმდინარეობდა მეტად თავისებური პროცესი: ისლამამდელი პერიოდის ირანული სიუჟეტების ახალ სპარსულ ენაზე გალექსვა. ასე შეიქმნა ჭირდოუსისა და დაყიყის „შაჰ-ნამე“, გორგანის „ვის-ორაშმინი“, სინდბან-ნამე“, „ქილილა და დამანა“, ნიზამის მთელი ეპიკური შემკვიდრეობა (ხუთი პოემა) და სხვ.

აი ამიტომაც, რომ სპარსული პოემების ავტორები: ჭირდოუსი, ნიზამი, გორგანი, ხოსროვ დეჰლევი და სხვანი, როგორც წესი, ასახელებენ წყაროს, რომელიც მათ თავიანთი პოემის წერის დროს გამოიყენეს და ყველა მათი ცნობა სწორია და სანდო.

ზემოთ უკვე ვნახეთ, რომ მხოლოდ ნასხვისარ სიუჟეტებს ამჟღავნებენ ამ დროს მთელს ევროპულ, კერძოდ, ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ, იტალიურ ლიტერატურაში. ბიზანტიის ამ დროისათვის სასულიერო მწერლობა სუფევდა, მაგრამ იქაც ადგილი ჰქონდა კლასიკური პერიოდის სიუჟეტების აღდგენას.

კიდევ მეტი შეიძლება ითქვას: მთელი X-XIII საუკუნეების სპარსულ ლიტერატურაში თვალში საცემია ერთი მოვლენა: ფალაურიდან ან არაბულიდან სპარსულ ენაზე პროზით გადმოკეთებული ამბების გაღლექსვა. ასე შეიქმნა „შაჰ-ნამე“, „ქილილა და დამანას“ რუდაქისეული ლექსითი ვერსია, „ვის-ო რამინი“ ნიზამის „ხოსროვი და შირინი“, „ესქანდერ-ნამე“ და ბევრი სხვა ძეგლი.

მწერლის მიერ თავისი თხზულების წინასიტყვაობაში მოცემული ცნობა: ეს ნაწარმოები მე ამა და ამ ენიდან გადმოვიღეო (ხშირად ავტორის დაუსახელებლად) რუსთველის დრომდე იყო პრაქტიკაში და მის შემდეგაც.

ამ დროის სპარსულ და აღმოსავლურ ლიტერატურაში, გამოცანაკლისის გარეშე, ყველა პოემა ნასხვისარი ფაბულის დამუშავებაა და ყველა ავტორი ამ ფაქტს საგანგებოდ აღნიშნავს (ფირდოუსი, ნიზამი, ხოსროვ დეჰლევი, ჯამი, ნავაი და სხვ.). ანტიკური ლიტერატურის წარმომადგენლები: პლატე, ენიუსი, ტერენციუსი, აპულეუსი და სხვები თვითონვე ასახელებენ იმ მწერლებს, რომელთა ფაბულები მათ მოაქვთ⁹⁸. ასევე იყო რუსთველის ხანაშიაც. მაგ., დიდი გერმანელი მწერალი პარტმანი „ერეკის“ წინასიტყვაობაში (1190 წ.) თვითონ ასახელებს თავის წყაროს — კრეტიენ დე ტრუას ამავე სახელწოდების თხზულებას. რუსთველის თანამედროვე მეორე გერმანელი მწერალი ფრიცლარი, რომელმაც მანამდე ისედაც მრავალჯერ დამუშავებული „ტროას ომი“ გადააკეთა, თავის თავს უცხო ავტორის მოწაფედ თვლის⁹⁹.

მეორე მხრივ კი სხვის მიერ დამუშავებული ამბის ხელახლა გადამუშავების ტენდენცია თვითონ წინამორბედთა მიერ იყო კურთხეული. ნაწარმოების ბოლოში ზოგი მათგანი თავად აქეზებდა

⁹⁸ Н. М. Троицкий, გვ. 324.

⁹⁹ გრ. ხავთასი, გვ. 229.

სკვებს: მე ვთქვი, როგორც შემეძლო, ახლა კი თქვენ თვითონ შე-
ეცადეთ, უკეთ გადმოსცეთ ეს ამბავიო! ამდენად, არიოსტოს (1474-
-1533) ცნობილი გამოთქმა: „და სხვამ უკეთ დაამღეროს ამ ამბის
შესახებ“, რომლითაც, სხვათა შორის, სერვანტესი ამთავრებს თავისი
„დონ-კიხოტის“ პირველ წიგნს, ამ ტენდენციის ტიპური გა-
მონათულება იყო. როგორც ცნობილია, „დონ-კიხოტს“ სულ მალე
მართლაც გამოუჩნდა ახალი ავტორი, რომელმაც შეთხზა და გა-
მოსცა ამ ნაწარმოების მეორე ტომი და ამით სერვანტესს თავისი
თხზულების გაგრძელება დაასწრო. „დონ-კიხოტის“ მეორე ტომში
სერვანტესი მისთვის დამახასიათებელი გესლიანი ენით უსწორდე-
ბა თავის რაყიფს, რას არ უწუნებს მას და რაში არ სდებს ბრალს,
მაგრამ დღევანდელი მწერლობის პრინციპების პოზიციიდან ყველა-
ზე დიდ ბრალდებას, ჩემი თხზულების გაგრძელება როგორ გაბე-
დო?! — არ უყენებს. და ეს სავსებით გასაგებია: ფაბულა არა-
ვისი კუთვნილება არ იყო და აკი თავად დამთავრა თავისი პირ-
ველი წიგნი საამისო მოწოდებით, რაყიფი ამ საქმისთვის თავად წა-
აქეზა!

სანამ საქართველოში „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულის კვლევაზე
ყადაღა იყო დადებული, არაქართველმა, როგორც საბჭოელმა, ისე
„ცხოელმა, მეცნიერებმა, ამ დარგში გარკვეულ წარმატებებს მიღ-
წიეს. („ვეფხისტყაოსანი“, თავისი გენიალურობის გამო, მართო
ქართველებს არ გვეკუთვნის, ისე როგორც, ვთქვათ, „დონ-კიხოტი“
არ ეკუთვნის მართო ესპანელებს. ბუნებრივია, სხვებიც იკვლევენ
მას).

1969 წ. აზერბაიჯანელმა მეცნიერმა ხალილ იუსიფოვმა გამო-
აქვეყნა სტატია „ვეფხისტყაოსანი რამა“ („Рамма в тигровой
шкурке“), რომელშიაც ქართული პოემის შინაარსი შეადარა „რამა-
იანას“ და მათ შორის ბევრი საინტერესო დამთხვევა აღმოაჩინა¹⁰⁰.
უფრო გვიან ეს საგაზეთო სტატია მკვლევარმა სრულყო და სო-
ლიდურ მეცნიერულ კრებულშიც გამოაქვეყნა. მის მიერ მოტანილი
პარალელები ასეთია:

¹⁰⁰ ხ. იუსიფოვის საგაზეთო სტატია მისი გამოქვეყნებიდან ცოტა ხნის
გასვლის შემდეგ გამაცნო ზვიად გამსახურდიამ (ის მისთვის, ჭერ კიდევ მაშინ
ქართული ეროვნული ინტერესებისათვის აშკარა და თავგამოდებული მებრძო-
ლისათვის, მიეწოდებინათ) და მთხოვა, პასუხი გამეცა ხ. იუსიფოვისათვის.

„ძირითადი ამბები ინდოეთში ზდება, მთავარი გმირები ინდოეთის ტახტის მემკვიდრენი არიან. სიტასა და ნესტანდარეჯანს თითქმის ერთნაირად იტაცებენ ბოროტი დემონები. მოტაცებული სიტა და ნესტანდარეჯანი იმყოფებიან ციხე-სიმაგრეში, რომელიც კუნძულზე მდებარეობს.

თუ რამა ოჯახისა და ტახტის დაბრუნების საქმეში ეხმარება საკუთარი ძმის, ვალინის, მიერ გაძევებულ სუგრივას, ზუსტად ასე იქცევა ტარიელი ფრიდონის მიმართ. სუგრივა თავის შაიმუნებს აგზავნის ყოველ მხარეს სიტას მოსაძებნად. ფრიდონის ქარიც ყველა ქვეყანაში მიდის ნესტანდარეჯანის მოსაძებნად.

სიტას მოტაცების შემდეგ შეჭირვებული რამა ტირის, ვახელებულია და თავის შეყვარებულს სად არ ეძებს. მხოლოდ ლაქშმანის დარიგებები და მზადყოფნა, დაეხმაროს ძმას, შეელის რამას, არ დაკარგოს თავ-გზა. ამ სიტუაციას ეპოულობთ „ვეფხისტყაოსანშიც“: ავთანდილის მოსვლა ტარილთან და მისი დაპირება, მე დაგეხმარებიო, იხსნის ტარიელს სასოწარკვეთისაგან.

რუსთველის გმირი დავარი მსგავსად შურპანაქჭისა, რომელსაც თავისი რაყიფის მოკვლა უნდა, თავს ესხმის ნესტანდარეჯანს, რათა ცემოს მას.

ფატმანის მონა იმავე როლს ასრულებს, რასაც ხანუმანის მაიმუნი „რამაიანაში“. ორივეს მოაქვს ცნობა მთავარი გმირების რამა — ტარიელის) სურვილზე — გაათავისუფლონ მათი შეყვარებულები (სიტა — ნესტანდარეჯანი). სუგრივას ეხმარება რამა, ფრიდონს — ტარიელი. მსგავსი სიტუაციებისა და მოტივირებების გაგრძელება კიდევ შეიძლება.

რუსთველის ზოგ აფორიზმსაც კი ეპოულობთ „რამაიანაში“. მაგალითად, „რამაიანაში“ იკითხება ასეთი აფორიზმი: „ნამდვილი მეომრისათვის სიკვდილი უკეთესია, ვიდრე სამარცხვინო გაქცევა ბრძოლის ველიდან“. ეს აფორიზმი არა ერთხელ მეორდება რუსთველის პოემაში. ყველაფერი ეს გვაფიქრებინებს „ვეფხისტყაოსნის“ გარკვეულ დამოკიდებულებაზე „რამაიანასთან“.

რუსთველის პოემა, როგორც ის თავად იუწყება, სწორედ სპარსული ენიდან არის თარგმნილი, ამის გამო უნდა ვიფიქროთ, რომ ქართული ლიტერატურის კლასიკოსის პოემასა და ძველ ინდურ ეპოსს შორის კავშირი შეუაღობითი იყო.

იქნება არსებობდა სპარსულ ენაზე „რამაიანას“ რაიმე თარგმანი — გარდათქმანი. ამასთან დაკავშირებით, ძნელია თავი შევიდეთ კევოთ ვარაუდისგან, რომ „რამაიანა“ სპარსულად ითარგმნა სასანურ ხანაში, ხომ სწორედ ამ ხანაში ითარგმნა ძველი ინდური ლიტერატურის მეორე ძველი „პანჩატანტრაკ“ „ქილილა და დამიანას“ სახელწოდებით. ეტყობა, ეს თარგმანები არაბთა შემოსევის შედეგად დაიკარგა¹⁰¹.

„რამაიანას“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულათა იდენტურობას ხ. იუსიფოვი არ ამტკიცებს, მას მხოლოდ ამ ორი ნაწარმოების „მსგავსი მოტივები და დეტალები“ აქვს მოხმობილი.

„ვეფხისტყაოსნისა“ და „რამაიანას“ გმირების ერთგვარი სულიერი ნათესაობა აღრეც იყო შენიშნული ს. იორდანიშვილის მიერ¹⁰². „რამაიანასთან“ ჩვენი პოემის მსგავსებაზე მიუთითა „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისურ ენაზე მთარგმნელმა ქეთრინ ვივიანმა (ოლონდ, როგორც ჩანს, ეს უკანასკნელი არ იცნობს ხ. იუსიფოვის შრომას). მისი დაკვირვებით, ტყვედქმნილ ქალს ათავისუფლებს სამი გმირი. „რამას ცოლი სიტა, ნესტანდარეჯანის მსგავსად ქაჯებს (ვივიანის გამოთქმით: დემონებს, — მ. თ.) ჰყავთ შეპყრობილი. ორივე ამბავში ქაჯები და რიქმასები ძალიან ჰგვანან ერთმანეთს. ცოლის გამოსახსნელად რამას მიჰყვება მისი ერთგული ძმა ლაქშმანი.

მაიმუნთა მეფემ დაინახა, თუ როგორ გაიტაცეს სიტა ქაჯებმა, ისევე როგორც ფრიდონმა — ტყვე ნესტანი, და გაიგო მისი ამბავი. რამა დაეხმარა მაიმუნთა მეფეს, დაებრუნებინა სამეფო, ისევე როგორც ტარიელი იბრძოდა ფრიდონის მხარეზე და ფრიდონმა მოგვიანებით თვითონაც გაუწია მას დახმარება. არა-

¹⁰¹ Халил Юсифов, Рама в Тигровой шкуре. «Баку», 1969, 17. X; მისივე, К вопросу об источниках поэмы «Витязь в тигровой шкуре» კრებულში: Вопросы эстетики, поэтики и текстологии литератур Востока». Т II. М., 1977, გვ. 33.

¹⁰² რამაიანა, რაქდენ გვეტაძის თარგმანი. თბ., 1951, გვ. XVI.

ფერი ვიცი თ იმის შესახებ, იცნობდა თუ არა რუსთველი რამას ეპოსს¹⁰³.

თუ „რამაიანას“ და „ვეფხისტყაოსნის“ მსგავსების შესახებ დეტალურად გავიხსენებდით, შეიძლებოდა, ასეთი პარალელების სია შეგვედგინა (რამა — ტარიელი; სიტა — ნესტანდარეჯანი; ლაქშმანა — აეთანდილი; სუგრივა — ფრიდონი):

„რამაიანა“:

1. ძირითადი ამბავი ინდოეთის ტახტის მემკვიდრე რამას გარდახდება. რამას ცოლს მოსტაცებენ.
2. ცოლის საქმენელად გაქრილი რამა გადაეყრება სამეფო ტახტისთვის თავის ძმასთან ბრძოლაში ჩაბმულ სუგრივას.
3. სუგრივა ძღველია და დაჭრილი, რამა მისთვის ჭრილობას შეახვევინებს.
4. რამა ეხმარება სუგრივას ძმასთან ბრძოლაში და გაამარჯვებინებს.
5. სუგრივა რამას სხვათაშორის მოუყვება ამბავს, თუ ერთხელ შემთხვევით როგორ ნახა გატაცებული ქალი, რომელიც, როგორც გაირკვა, სიტა ყოფილა.
6. სუგრივა თავის ხალხს აგზავნის სიტას საქმენელად. კვალს ვერ აგნებენ.
7. სიტას ძებნის დროს რამას გვერდში უდგას ლაქშმანა.
8. როგორც გაირკვა, სიტა ქაჯებს ჰყავს ტყვედ ციხე-სიმაგრეში.
9. სიტას მოელის ქაჯზე გათხოვება.

„ვეფხისტყაოსანი“:

1. ძირითადი ამბავი ინდოეთის ტახტის მემკვიდრე ტარიელს გარდახდება. ტარიელს სატრფოს მოსტაცებენ.
2. სატრფოს საქმენელად გაქრილი ტარიელი გადაეყრება კენჭელისათვის თავის ბიძაშვილებთან ბრძოლაში ჩაბმულ ფრიდონს.
3. ფრიდონი ძღველია და დაჭრილი, ტარიელი მისთვის ჭრილობას შეახვევინებს.
4. ტარიელი ეხმარება ფრიდონს ბიძაშვილებთან ბრძოლაში და გაამარჯვებინებს.
5. ფრიდონი ტარიელს სხვათაშორის მოუყვება ამბავს, თუ ერთხელ შემთხვევით როგორ ნახა გატაცებული ქალი, რომელიც, როგორც გაირკვა, ნესტანდარეჯანი ყოფილა.
6. ფრიდონი თავის ხალხს აგზავნის ნესტანდარეჯანის საქმენელად, კვალს ვერ აგნებენ.
7. ნესტანდარეჯანის ძებნის დროს ტარიელს გვერდში უდგას აეთანდილი.
8. როგორც გაირკვა, ნესტანდარეჯანი ქაჯებს ჰყავთ ტყვედ ციხე-სიმაგრეში.
9. ნესტანდარეჯანს მოელის ქაჯზე გათხოვება.

¹⁰³ K. V i v i a n, Vepkistkaosani: Elements from Eastern and western Cultures. „Bedi Kartlisa“. Revue de kartvelologie. Vol. XXXIX, Paris, 1981, გვ. 219-221.

10. სუგრიეა აგზანის თავის გრძნულ ქვეშევრდომს სიტასთან ქაჯების მიუვალ ციხე-სიმაგრეში, — ტყვექმნილ ქალს აცნობებენ, რომ მოდიან მის დასახსნელად და სთხოვენ, მოაწოდოს მათ ცნობა ციხის მღებარეობისა და სიმაგრის შესახებ.

11. სიტა მასთან ჩაფრენილ გრძნულს ქმართან ატანს ძვირფას ქვას, რომელიც რამამ უნდა ინიშნოს.

12. სიტას დასახსნელად მიდის სამი გმირი: რამა, ლაქშმანა და სუგრიეა.

13. სიტას დასახსნელად რამას მიჰყავს სუგრიევას წარი.

14. ქაჯეთის ციხეზე იერიშის მიტანის წინ რამა, ლაქშმანა და სუგრიეა თათბირობენ.

15. თათბირზე რამა გამოთქვამს საუკეთესოსა და საბოლოო მოსაზრებას: თითო თითო კარიდან შეუტოს („რამაიანაში“ ოთხი კარია, გმირიც შემოემატო მეოთხე).

16. რამა დაიხსნის ტყვეობიდან სიტას.

17. რამა ბრუნდება სამშობლოში, მასთან მიჰყვებიან მეგობრები, რამა აღის ტახტზე. შემდეგ კი მეგობრებს მადლიერებით გაისტუმრებს.

10. ფატმანი (გმირი შეცვლილია) აგზანის თავის გრძნულ ქვეშევრდომს ნესტანდარეჯანთან ქაჯების მიუვალ ციხე-სიმაგრეში, — ტყვექმნილ ქალს აცნობენ, რომ მოდიან მის დასახსნელად და სთხოვენ, მოაწოდოს მათ ცნობა ციხის მღებარეობისა და სიმაგრის შესახებ.

11. ნესტანდარეჯანი მასთან ჩაფრენილ გრძნულს მიყურთან ატანს რილის ნაჭერს, რომელიც ტარიელმა უნდა ინიშნოს.

12. ნესტანდარეჯანის დასახსნელად მიდის სამი გმირი: ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი.

13. ნესტანდარეჯანის დასახსნელად ტარიელს მიჰყავს ფრიდონის წარი.

14. ქაჯეთის ციხეზე იერიშის მიტანის წინ ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი თათბირობენ.

15. თათბირზე ტარიელი გამოთქვამს საუკეთესოსა და საბოლოო მოსაზრებას: თითო თითო კარიდან შეუტოს.

16. ტარიელი დაიხსნის ტყვეობიდან ნესტანდარეჯანს.

17. ტარიელი ბრუნდება სამშობლოში. მას თან მიჰყვებიან მეგობრები. ტარიელი ქორწილს იხდის. შემდეგ კი მეგობრებს მადლიერებით გაისტუმრებს.

„ვეფხისტყაოსანში“ გენიალური ოსტატობით არის ერთმანეთს მორგებული ორი ამბავი (მოტივი): 1. ცოლის (სატრფოს) დაკარგვისა და მისი დახსნისა, 2. ქალის მიერ კაცისთვის დავალების მიცემისა გამოცდის მიზნით და ამ დავალების შესრულების შემდეგ გმირის სურვილის დაკმაყოფილებისა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულა სპარსულ ლიტერატურაში არავის უძებნია (მხედველობაში გვაქვს ბოემის შეჯერება რომელიმე სპარსულ ტექსტთან). მას ქართულ

ძეგლებს უღარებდნენ. მაგრამ ჩვენი პოემის ფაბულის შესწავლა სწორედ ამით დაიწყო. აქ კი აღსანიშნავია ზაქარია კიკინაძისა და მოსე ჯანაშვილის ღვაწლი.

1885 წ. ზ. კიკინაძე „ამირანდარეჯანიანზე“ წერდა: „ვინც ამ რომანს წაიკითხავს, იმას ცხადად გაახსენდება „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსი. „ამირანდარეჯანიანის“ შინაარსს ერთობ დიდი გავლენა უნდა ჰქონოდეს „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსზეო¹⁰⁴.

1895 წ. მ. ჯანაშვილმა გამოაქვეყნა პატარა წიგნაკი „მოსე ხონელი და მისი ამირან-დარეჯანიანი“, სადაც ბევრ სწორ თუ არასწორ დებულებასა და ექსკურსს შორის გადაშალა „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ამირანდარეჯანიანის“ საოცარი მსგავსების სურათი. მან პარალელურად მოიტანა ორივე ძეგლის სათანადო ადგილების შინაარსი, რომელიც ასეთია (მოგვეყავს მხოლოდ „ამირანდარეჯანიანი“):

„იყო ინდოეთს მეფე აბესალომ, მორკმული გამგებიანი... მოიხზო მეფემან დიდებულნი და დაჯდა. მიუგზაენა ასულსა თვისსა კაცნი, ვითა: შვილო, მე დავბერებულვარ და შენ ხარ მკვიდრი სამეფოსა ჩემისა და არა მივის შენგან კიდე სხვა ძე... პირმზე ასული მისი ვნახეთ და ვსთქვით: თუმცა არა არს ხორციელი, თუმცა მზე არისო. ვფიცავ ღმერთსა ცხოველსა, მზე მას ვერა სჯობდა. შეუშვეს ტახტი მნათობი... ნადირობის დროს აბესალომ მეფე შეხვდება სახლს, რომელზედაც სწერია სახელი ამირანისა. სახლის გარშემო მინდორი მოფენილია აღწყვეტილი კაცებისა და ცხენების ლეშებით. მეფე შეიტყობს, რომ ეს კაც-ცხენები დაუხოცია გამირს ამირანს. მოისურვებს მის ამბის შეტყობას. ვერ შეიტყობს, დანადვლიანდება... ნადირობიდან მეფე შემობრუნდება, უფროსსა შეპირვებასა მიეცა. აღარცა გავიდა სანადიროდ და აღარცა გადაიხადა ნადიმი. შევიდა ჯაზაირ ვეზირთა უხუცესი და მოახსენა: გაგზაენეთ კაცნი ქალაქთა სპარსეთისათა, ნუთუ ვინმე ყრმა დარჩომილიყოს მისი და მისით ვსცნათო. გაგზაენა კაცნი სპარსეთსა და ყოველსა ქვეყანასა შინა, წარმავალთა დაყვნეს ეამნი მრავალნი... ხეესა წავადექით. მას ხეესა შიგან დგას ქარავეანი ურიცხვი. მოგ-

¹⁰⁴ ზ. კიკინაძე, „ამირან დარეჯანიანი“, გაზ. „დროება“, 1885 წ., № 162.

ვეგებნენ წინ ყოველნივე და თაყვანი სცეს პატრონსა ჩვენსა.
ჰკითხა: „ძმანო, ვინ ხართ?“ ზე აღგა აბრამ და ეგრე მოახსენა
ბასრელნი ქარავენნი ვართ, ინდოეთიდან ვართ მომავალი ურის
ცხეთა ლართა. აქა იმიტომ ვყოფნით, რომე წინა მეკობრენი გვიმ-
ზეროიან, ესე არს მიზეზი აქა დგომისა შიშითა მათითა... ნავითა
მავლენ ლაშქარნი ურცხენი, გვესროდეს; შეგვაპირებდეს, მა-
შინ გვიყვება ბადრი იამანისქემან: ჩაიმაღენით ნავთა შიგანო, ჩა-
ვიმაღენით. მოვიდა მეკობრეთა თავადი და ყიოდა, ვითა: გარდა-
ჩხეწენითო, ეგრე მოგვეახლა, ახლტა ბადრი და მის ნავსა შიგან
გარდახლტა. ჰკრა ხმალი და მოკლა, სხვანი ლაშქარნი უჩინო იქ-
მნენ. გავიარეთ იგი ზღვა და მივედით იმიერ ზღვისა კუნძულსა,
ზღვათა მეფისა ქვეყანასა... ვაჰართა უფროსი ჰკითხავს: საით მი-
ღიხარო? — საცოლისა ჩემისა ჰქენთა მეფის ასულის გამოსახსნე-
ლად მივალთო. — იქ სავალი გზა საგრძნეულო არისო. ერთი შა-
ოსანი დიაცი არის და მან იცის ყველა მის გზისა ამბავიო და იგი
გითხრობსო, მოქარავენნი შინ წავიდნენ, გავგზავნეთ შიკრიკი ჰქენ-
თა მეფის ასულის თანა, სეფე დავლემ შაოსან დიაცსა გზის ჩვე-
ნება სთხოვა, შაოსანმა მოახსენა: ჯავრი ამომიყარე რაზიმან დევი-
სა, რომელმაც შვილები დამიტყვევა, დევმა დიაცს უთხრა: როს-
კიპო! შემოუტია სეფე დავლს, რომელმაც დევი მოკლა, დიაცმა
უთხრა: ჰქენთა მეფისა ასული შთავეტილია მალალს კოშკში და
კართა ზედან ხუთასი რჩეული არაბი უყენიო. წავიდნენ; შევიდ-
ნენ ჰქენთა მეფის ქალაქში, რომლის შუაგულში კოშკი იყო და მას-
ში იჯდა მეფის ასული, მოიკვლიეს ციხეში შესასვლელი გზა, მე-
ფის ასულმა ზემორე ხსენებულ შიკრიკის პირით შემოუთვალა:
ხვალ არაბთა მეფის შვილზედ მათხოვებნო, სეფე დავლემ აცნო-
ბა: მზად იყავი და ამალამვე გამოგიყვანთო, ღამე მიუხდა მეტოქე
სასიძოს, შემუსრა მისი ლაშქარი, ქალი გამოიყვანა და წავიდნენ.
ჰქენთა მეფე გამოეკიდა მათ, იბრძოლეს მრავალი, ჰქენთა მეფემ
უთხრა როსაბს (როსაბ შეადარე რუსთველის როსანს):
თუმცა სეფე დავლს აჯობო, იგი პირმზე ასული ჩემი მოგცე ცო-
ლად შენდაო, შეიბნენ, სეფე დავლემ მოკლა... სეფე დავლე წავი-
და ცოლითა და მეკობრებით, და თუმცა მოკლე გზა ჰქონდათ, მაგ-
რამ შორეული არჩიეს, რათა მადლობა გადაეხადათ შაოსან დიაც-

ცისათვის, შოსანი დიდის სიხარულით გამოეგება, უძღვნა მრავალი: მარგალიტი, გვირგვინი, ფარღულნი და სხვ. სუფე¹⁰⁵ დაელოცა იგი ღედოფლად დასვა, დაქვრივი ქვეყანა მას და მის შვილებს მისცა¹⁰⁵.

მ. ჯანაშვილი იქვე აღნიშნავდა: „ეინ იცის, „აქამდის ამბად ნათქვამი“, ან „დავჯე რუსთველმან, გავლექსე“ იმას მოასწავებდეს, რომ მოსე ხონელის მიერ „ნასიტყვნი ამბავნი“ (პროზა) შეიქმნენ „აწ მარგალიტი წყობილი“ (პოემა).

ზაქარია კიკინაძისა და მოსე ჯანაშვილის ამ ექსკურსებს მანინ არავინ გამოსმაურებია, მხოლოდ ნახევარი საუკუნის შემდეგ განიმეორა მათი ნიხვედრა კ. კეკელიძემ¹⁰⁶ (ოღონდ არ გაუზიარებია).

თუ ივ. ჯავახიშვილი „ვეფხისტყაოსანში“ „ამირანდარეჯანიანის“ მხოლოდ ანარეკლს ხედავდა,¹⁰⁷ ფაქტიურად ამ ორი ძეგლის გენეტიური ურთიერთმიმართება აღიარა შ. ნუცუბიძემ. იგი წერს: „ამირანდარეჯანიანს იმდენად ემთხვევა „ვეფხისტყაოსანი, სიუჟეტურად და ფორმალურ-პოეტურად, რომ შეიძლება არც საესეებით გაუმართლებელი იყოს აზრის შესაძლებლობა: ხომ არაა სწორედ ეს „ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები“, რომელიც აქამდე აღელვებს მეცნიერებას“¹⁰⁸.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პ. ინგოროყვა „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტის ორიგინალობას იცავს. მკვლევარი მსჯელობას ისე წარმართავს, თითქოს საერთოდ ფაბულის ცნება არც არსებობდეს. სამაგიეროდ იგი უშვებს იმის შესაძლებლობას, რომ რუსთაველს გარკვეული ფოლკლორული წყაროებით უნდა ესარგებლა. მაგრამ პ. ინგოროყვას აზრით, „ვეფხისტყაოსნის“ „ფოლკლორული წყაროები... უნდა ვეძიოთ არა ხალხურ „ვეფხისტყაოსანში“ (ეს უკანასკნელი, როგორც აღვნიშნავთ, უეჭველია, შოთას პოემიდან მომდინარეობს), არამედ სხვა თქმულებებში, და პირველ რიგში, ქარ-

¹⁰⁵ მ. ჯანაშვილი, გვ. 17.

¹⁰⁶ კ. კეკელიძე, 11, გვ. 142.

¹⁰⁷ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები, თბ., 1956 წ., გვ. 48;

¹⁰⁸ შ. ნუცუბიძე, ვეფხისტყაოსნის ლიტერატურული წყაროები, „რუსთაველის კრებულ“, თბ., 1938, გვ. 164.

თული ფოლკლორის უძველეს და უშესანიშნავეს ძეგლში — ამირანის თქმულებაში. ასე, მაგალითისათვის აღვნიშნავთ, რომ შოთას პოემის გმირთა სამება, რომელიც ქაჯეთის ციხიდან გამოიხსნის ნესტან-დარეჯანს, ბევრ ხაზებში გვაგონებს ამირანის თქმულების სამ გმირს, რომლებიც ზეციური კოსმიდან გამოიყვანენ მზეთა-წიეს ქეთუ-კამარს.

შაინც შეხვედრა შოთას პოემისა ფოლკლორთან, და კერძოდ ამირანის თქმულებასთან, არ სცილდება — როგორც აღვნიშნეთ — სიუჟეტის ცალკეულ ხაზებს. შოთას, როგორც ირკვევა, უსარგებლნია ქართული ფოლკლორული წყაროებით, ხალხური შემოქმედების მოტივებით, მაგრამ ისიც უდავოა, რომ პოემის სიუჟეტი, მთლიანად აღებული, არ მომდინარეობს ფოლკლორიდან¹⁰⁹.

შ. ნუცუბიძის აზრით, რუსთაველს, ისე როგორც მრავალი სხვა ანალოგიური რომანის ავტორს, გამოყენებული აქვს გარკვეული ჩონჩხედი (основа) ამბისა, მაგრამ ამას ხელი არ შეუშლია მისთვის, შეექმნა ორიგინლური სიუჟეტისა და იდეების მქონე თხზულება¹¹⁰.

ი. აბულაძისა და შ. ნუცუბიძის მიერ სახელდახელოდ გამოთქმულ ამ მიხედვრას რუსთველოლოგიაში განვითარება არ ჰქონია. რუსთველის გენიოსობის ერთ-ერთი საბუთი კი სწორედ ამ უშუალო ჩონჩხედის მიგნება იქნებოდა, იმის გარკვევა იქნებოდა, თუ რა იყო ის „მტკნარი ამბავი“ (იუსტინე აბულაძის გამოთქმავა), რომელიც აიღო მან და გენიალურ ქმნილებად აქცია. ამ ფაბულის ძიება არ სწარმოებდა. მაგრამ მოხდა ისე, რომ ამ ფაბულამ თავისთავად წამოჰყო თავი რუსთველოლოგიაში. თუმცა იგი მაშინვე იქნა მიფუჩეჩებული. რა ფაბულა იყო ეს?

1938 წ. უზბეკმა მეცნიერმა ა. შარაფუდტინოვმა გამოაქვეყნა უზბეკური ფოლკლორის ორი ნიმუში, როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ ამბის გენეზისისთვის საინტერესო მასალა: „ბათირ-არსლანი“ და „ვეფხისტყაოსნის“ იულდაშევისეული ვერსია (ვერსიები ქართულად თარგმნა და გამოაქვეყნა კ. კიკინაძემ). რუსთველოლოგია ა. შარაფუდტინოვის ექსკურსს სათანადო ინტერესით არ შეხვდა.

¹⁰⁹ ბ. ინგოროყვა, თხზულებათა კრებული ტომი I, 1963 წ. თბ., გვ. 222.

¹¹⁰ Шалва Нуцубидзе, Творчество Руставели, გვ. 139.

პირველი ამბავი. „ბათირ-არსლანი“, არც იქნა სათვალავში მიღებული, იულდაშევისეული ვერსია კი, რომელიც აყინისავე თქმით მას ახალგაზრდობაში გაეგონა და მერე გაელექსა, დეტალურად იქნა გარჩეული და უარყოფილი. რადგან მას აშკარად ემჩნეოდა, რომ ეს-ესაა განეცადა „ვეფხისტყაოსნის“ გავლენა¹¹¹.

ჩვენ აქ ვერაფერს ვიტყვით იულდაშევისეულ ვერსიაზე, რადგან უკვე აღარ შეიძლება გარკვევა, რაა მასში ძველი და რა — ახალი, მაგრამ გვინდა მივუბრუნდეთ „ბათირ-არსლანს“. მოვიყვანო მის მოკლე შინაარსს ჭიჭინაძისეული ჰუბლიკაციით:

„ვეფხისტყაოსნის“ ცხოვრობდა ერთი მეფე. იგი ფრიად მდიდარი იყო. ოთხმოცდაათი წელი ისე შეუსრულდა, რომ შეიღებოდა არა ჰყვანდა. ამის გამო დიდი დოვლათი და ჭონება მეფეს ნამდვილ ბედნიერებას ვერ ანიჭებდა. მას ჰყავდა ერთი ვეზირი, ბრძენი, როგორც პლატონი. მაგრამ ვეზირიც უშვილო იყო. ვარსკვლავთმრიცხველებმა ურჩიეს მეფეს ფრაკის (ფრანგების) მეფის ასულის შერთვა. ხოლო ვეზირს — სომხეთის მეფის ასულისა. დაქორწინების შემდეგ მეფეს შეეძინა ქალი, ვეზირს კი — ქალ-ვაჟი. მეფემ და ვეზირმა დანიშნეს თავიანთი ბავშვები: მეფემ აღუთქვა ვეზირს, რომ თავის ქალს მის ვაჟს მიათხოვებდა, როდესაც ისინი სრულწლოვანი გახდებოდნენ.

ბავშვები ერთ წრეში იზრდებიან. ისინი ყოველგვარ ნიჭსა და სიკეთეს იჩენენ.

როდესაც ვეზირის ვაჟი ბაზრამი¹¹² თექვსმეტი წლის შესრულდა, იგი უკვე სამხედრო ხელოვნებას კარგად იცნობდა. ასპარეზზე, გამოჩენილ მეომრებთან შეჯიბრების დროს, იგი ყოველთვის გამარჯვებული გამოდის და მალე სახელგანთქმული გმირი ხდება თავის მეფის კარზე.

ბაზრამის მამა ადრე მოკვდა. ის ვერ მოესწრო შეიღოს დეაწლმოსილებასა და მის მიერ ცოლის შერთვას. მეფემ გასტეხა პირთბა და გადაწყვიტა, თავისი ქალი აფრიკის მეფის ძისათვის მიე-

¹¹¹ ალ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან III, თბ., 1952, გვ. 107. შემდეგში: ალ. ბარამიძე, III.

¹¹² ე. ჭიჭინაძის ტექსტს უსვლელად ვიმეორებთ.

თხოვებინა. ამ განზრახვით ის იწვევს აფრიკის მეფის ვაჟს თავის კარზე.

ბახრამი გაბრაზდა, შეუთანხმდა თავის დანიშნულს (მეფის ასულს) და დას, შეიერთა ოთხმოცდაათი ერთგული მეომარი, და ყველანი ერთად ეგვიპტიდან გაიქცნენ.

რამდენიმე დღეს შეუსვენებლივ იმგზავრეს, ბოლოს მიაღწენ ერთ უდაბნოს და იქ ღრმად დაიძინეს.

გაქცევის ამბავი მოახსენეს მეფეს, რომელიც გაათორდა და მოითხოვა გაქცეულთა აღმოჩენა. მაშინ ერთმა ჯადოსანმა აღუთქვა მეფეს, რომ იხმარს ყოველგვარ საშუალებას და აღმოაჩენს ბახრამს. მის მეომრებს და მეფის ასულს.

ჯადოსანმა მიაღწია უდაბნომდე, შევიდა მეფის ასულის კარავში და აყნოსებინა მას ისეთი წამალი, რომელმაც იგი ხანგრძლივ დააძინა. რის შემდეგაც ჯადოსანმა მოახერხა მისი მიყვანა მეფის დარბაზში. მეფემ უბრძანა თავის ქალს, გაჰყოლოდა ცოლად აფრიკელ მეფისწულს, მაგრამ ქალმა გადაჭრით იუარა.

მეფემ ვერ აიტანა თავისი ქალის ამგვარი ქცევა და უბრძანა მოხელეებს — ჩაეკეტათ იგი სკივრში და მდინარეში ჩაეშვათ.

ამის შემდეგ გადაწყვიტეს, აფრიკელ მეფისწულს ბახრამის და მიათხოვონ, მაგრამ ისიც უარს აცხადებს: მაშინ მას საპყრობილეში ათავსებენ.

ბახრამმა მხოლოდ მეორე დღეს შეიტყო მისი დანიშნულისა და დის გატაცება და მიხვდა, რომ ეს თავის მეფის მიერ მოწყობილი საქმე იყო.

დისა და სატრფოს უკან დაბრუნების მიზნით იგი გაილაშქრებს თავის ოთხმოცდაათი მეომართურთ ეგვიპტის მეფის წინააღმდეგ. ბრძოლის ველზე ბახრამმა სასტიკად დაამარცხა მეფის ჯარი. ბევრი მათგანი გაწყვიტა. სრული გამარჯვება თითქმის ბახრამის მხარეზე იყო, მაგრამ ამ დროს აცნობეს, რომ მისი სატრფო სკივრში მოათავსეს და მდინარეში ჩაუშვესო. ამ საშინელი ამბის გაშგონე ბახრამმა მიაჩნა ბრძოლას თავი და გაიქრა საყვარლის საქებნად.

ეძიეს თვეობით, წლობით, მოიმოქმედეს მრავალი გმირობა, მაგრამ დაკარგული მეფის ასული ვერსად აღმოაჩინეს. ბახრამს ბევრი მეომარი დაეღუბა მძიმე მოგზაურობის დროს. დანარჩენები გაანთავისუფლა და მარტომ განაგრძო საყვარლის ძებნა.

დიდი ხნის შემდეგ, როდესაც გადალახა მან მთები, მდინარე-
ები და ველები, იგი ერთი ზღვის კიდეს მიადგა. არ იცოდა, თუ
როგორ გადასულიყო ზღვის მეორე მხარეს. მწარედ ჩაუქრდა,
ამ დროს შემოეყარა სავაქრო ზომალდი ვაქრებიტურთ. ბახრამმა
არ აგრძნობინა ვაქრებს, თუ ის წარჩინებული პირია, გაეცნო რი-
გორც მგზავრი და გაემგზავრა მათთან ერთად. ზომალდზე ბახრამმა
დაწვრილებით ტყობილობს ვაქრების ნაამბობიდან, თუ რა მოხდა:
როგორ ჩასვეს მისი საყვარელი სკივრში და როგორ ჩაუშვეს მდი-
ნარეში, როგორ სტანჯავენ საპურობილეში და აიძულებენ მის დას,
გააშვეს ცოლად აფრიკელ მეფისწულს. ვაქრებმა დაუმატეს, რომ
ბახრამის სატრფო ხელში ჩაუვარდა საბერძნეთის მეფისწულს,
მაგრამ დევებმა, რომლებიც კავკასიის მთებში ცხოვრობენ, მოაკლეს
საბერძნეთის მეფისწული და გაიტაცეს მეფის ასული.

გზაზე ზომალდს უბედურება შემთხვა: წინ შეეყარა ვეშაპი,
რომელმაც კინალამ გადააბრუნა იგი. მაშინ ბახრამმა ვაჟაკურად
გაუგმირა ვეშაპს თვალები ისრით და შემდეგ ხმლით აკვეთა. ვაქ-
რები ეხვეწებიან ბახრამს, დარჩეს ბოლომდის ზომალდზე და იყოს
მათი მეგობარი, მაგრამ ის უარს აცხადებს და ერთ ნავსადგურ-
ში შორდება მათ, რათა განაგრძოს დაკარგულის საყვარლის ძებნა.

იგი დიდხანს დაეძებს დევებს, მაგრამ ვერ უპოვნია. ებრძვის
შეცდებს, ურჩხულებს. გააძრო მან ტყავი ვეფხს და მოიხურა იგი. მა-
შინ ხალხმა უწოდა მას ბატირ-არსლანი („ვეფხ-გმირი“).

ბატირ-არსლანი ცხოვრობს მთებსა და გამოქვაბულებში. ზოგ-
ჯერ ცხენზე მჯდარი ველებს მოივლის. მისი დანახვა აკრთობს სავაქრო
ქარავნებს. მაგრამ ბახრამს არავისთან არაფერი ესაქმება.

ლაშქარი, რომელიც ხვარაზმიდან საფრანგეთს მიემგზავრება,
გზაზე შეეყრება ვეფხის ტყავით შემოსილ გმირს. ხვარაზმმა უბ-
რძანებს თავის მეგობრებს, მიხვდარიონ მას გმირი ცოცხლად. მაგ-
რამ ბატირ-არსლანი შეებრძოლება მეომრებს და თავს დააღწევს
ხვარაზმელებს.

უშიშარი გმირის ამბავი ყველგან გავრცელდა. ეს ამბავი მი-
აღწევს ირანის მეფისწულის ყურამდე. ირანელი მეფისწულიც სა-
ხელგანთქმული გმირია. იგი დაითანხმებს მამას, რათა მონახოს და
ცოცხალი მიიყვანოს გმირი. ხანგრძლივი ძებნის შემდეგ ის წა-

აწყდება გმირის კვალს. კვალი გვიჩვენებს, რომ იგი ცხოვრობს მხეცების თავშესაფარ გამოქვაბულში. ირანულ მეფისწულს თავს დაესხმის ურჩხული აჯარი. იგი შეებრძოლება და მოკლავს აჯარს.

ამ ბრძოლას შორიდან თვალს ადევნებს ბატირ-არსლანი, მას ალტაცებაში მოიყვანს უცნობი გმირის ვაჟი და მოისურვებს მასთან დამეგობრებას, ისინი დამეგობრდებიან.

ბატირ-არსლანი და ირანელი მეფისწული მოუთხობენ ერთმანეთს თავიანთ ამბავს.

მეფისწული სთხოვს ბატირ-არსლანს წაეიდეს მასთან ერთად ირანს. ბახრამი არ დათანხმდება. მაშინ მეფისწული შეჰპირდება მეფის ასულისა და დევების სამყოფელის მონახვას და გამოეთხოვება.

ირანელი მეფისწული ბრუნდება თავის სამშობლოში და უამბობს მამას თავის თავგადასავალს, თანაც ეუბნება, რომ საქიროა დაეხმაროს იგი მეგობარს დაკარგული დანიშნულის მოძებნაში. მეფე იწონებს და მხარს უკერს მეფისწულის ნათქვამს.

მეფე ამ საქმეში დახმარების აღმოსაჩენად ასახელებს თავის დას დილჯან-ნარს. მეფისწული გაემართება დილჯან-ნართან. გზაში იგი მოხვდება ქაჯების (ეშმაკების) წრეში. ქაჯებს უნდათ შერთონ მას ცოლად ძალისთავიანი ქალწული და ამის შემდეგ თავიანთი ქვეყნის მეფედ გამოაცხადონ.

მეფისწული არწივის დახმარებით დაიძვრენ თავს ქაჯების ხელიდან და გაეშურება დილჯან-ნარისკენ. იგი უამბობს დილჯან-ნარს თავის მისვლის მიზეზს. დილჯან-ნარი ჰგზავნის მონას იმის გასაგებად, თუ სად იყოფებიან მეფის ასული და დევები. მონა მიდის კავკასიის მთებში, პოულობს დევების რკინის ციხე-სიმაგრეს, ნახულობს იქ მეფის ასულს და უამბობს მას თავის მისვლის მიზეზს.

ქალმა რომ შეიტყო, ბახრამი ცოცხალიაო, უგზავნის ბექედს და წერილს. მონა ამ ნივთებს დილჯან-ნარს მიუტანს, დილჯან-ნარი კი მეფისწულს გადასცემს, მოუთხობს დაკარგული ქალის მდგომარეობას და მისცემს სულიემან-სურმას. მეფისწული გაემგზავრება ბახრამთან და აძლევს მას წერილს და ბექედს.

როდესაც ბახრამი შეიტყობს, რომ მისი საყვარელი ცოცხალია, გამხნევდება და საჩქაროდ გაემართება მის გამოსახსნელად მეფისწული სთხოვს მას ჯერ ირანს გამგზავრებას და იქიდან ჯერით დევების ციხეზე გალაშქრებას, მაგრამ იგი არ თანხმდება დევების:

„გმირის ლაშქარი მისი ძალაა. თვითონ კი სარდალია“.

ბახრამი და მეფისწული გამგზავრებიან დევების ციხისაკენ, მაგრამ ვერაფერს ხედავენ. მაშინ ისინი წაისმენ თვალეზე სულემან-სურმას, რის შედეგადაც შეამჩნევენ დევთა ციხეს. ციხის კარს ათასი მეომარი იცავს.

გმირები თათბირობენ, შემდეგ ესვრიან ისრებს თვალეში დევებს და ადვილდ დაამარცხებენ დაბრმავებულებს. შევლენ რკინის ციხეში. იქ ისინი ეომებიან დევების მეფეს და მის ძმას და დაამარცხებენ მათ. ნახავენ მეფის ასულს და გაათავისუფლებენ.

გმირები წაიყვანენ ქალს. გზაში შეიტყობენ, რომ ეგვიპტე აფრიკელებს დაუპყრიათ, ეგვიპტის მეფე მოუკლავთ და აფრიკის მეფისწული გამეფებულა მის მაგიერ. მთელი ეგვიპტე გაპარტახებულია.

ბახრამი და ირანელი მეფისწული წაიყვანენ ლაშქარს ირანიდან, მივლენ ეგვიპტეში და დაამარცხებენ აფრიკელებს. ბახრამის დას საპყრობილიდან გაათავისუფლებენ. ბახრამი დაიქერს ეგვიპტის ტახტს. მთელი ქვეყანა იხდის არაჩვეულებრივ ქორწილს. ბახრამი თავის დას ირანელ მეფისწულს მიათხოვებს ცოლად და გაისტუმრებს ირანს.

ბახრამი და მისი საყვარელი ცოლი მთელი ხალხის საკეთილდღეოდ მეფობენ და ბედნიერად დაასრულებენ თავიანთ სიცოცხლეს (ხაზი ჩვენია. — მ. თ.)¹¹³.

განა შეიძლებოდა ასეთი შინაარსის მქონე თხზულების იგნორირება „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულის კვლევის დროს? ალ. ბარამიძე აღნიშნავს: „ბატირ-არსლანის სიუჟეტი საერთოდ დაშორებულია ვეფხისტყაოსნიდან“¹¹⁴. სწორია, სიუჟეტი დაშორებულია

¹¹³ ვეფხისტყაოსნის ენციკლოპედიური ვერსიები. „მნათობი“, 1938, № 10, გვ. 138.

¹¹⁴ ალ. ბარამიძე, III, გვ. 107.

ლია. მაგრამ ფაბულა? თუ ორი ნაწარმოების ფაბულის მსგავსება-არმსგავსების საკითხი დგას, აქ ყველაფერი ნათელი უნდა იყოს. — ამაზე მეტად ფაბულა ფაბულას არ შეიძლება ჰგავდეს ამავე დროს, არც იმაზე უნდა დავხუჭოთ თვალი, რომ 'გარდა ფაბულის მსგავსებისა აქ საქმე გვაქვს უფრო მეტ, კერძოდ, სიუჟეტურ მსგავსებასთანაც.

როგორც აღვნიშნეთ, „ბათირ-არსლანი“ „ვეფხისტყაოსნის“ ამბის სადაურობის კვლევისას რუსთველოლოგთა ყურადღების ღირსად არ იქნა ჩათვლილი, როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ ამბისგან „საერთოდ დაშორებული“. მისთვის აცილება სხვა მხრივ არ მიუციათ, ვთქვათ იმ მხრივ, იულდაშევისეული ვერსიის მსგავსად ისიც ხომ არ შეიძლებოდა ყოფილიყო „ვეფხისტყაოსნის“ გავლენით შეთხზული. როცა ამ დასთანს სხვა ნაწარმოების ამბის სადაურობის კვლევის დროს გარკვეულ მნიშვნელობას ვანიჭებთ, მისი ე. წ. „შეუწყველობის“ გარკვევა კი დიალაც აუცილებელი ხდება.

„ბათირ-არსლანში“ ამ მხრივ ყველაფერი რიგზეა, რადგან „ბათირ-არსლანის“ ამბავი გამოჩანს ქართულ „ბარამგულიჯანიანში“, რომელიც ონანა მდივანს ქ. ასტარახანში შეუთხზავს 1726 წ.

აი მისი შინაარსი (კ. კეკელიძის გადმოცემით):

„იყო ჩინეთს ხელმწიფე ჯონშერი, განდიდებული, უხვი, სიმდაბლით მაღალი, მდიდარი, თვითმოსამართლე წყალობით, ძალგულიანი.

მეფეს სხვა ძე არ ესვა, გარდა ერთი ასულისა, რომელსაც სახელად გულიჯანი ერქვა და თავისი მშვენიერებით შეიღსავე მნათობს აბნელებდა.

ჯონშერს შეიღად აეყვანა და გაეზარდა ვინმე ბარამი, ჩინელთა მეფის საგვარეულოს წევრი¹¹⁵, მოხდენილი ვაჟაკი და სწორუპოვარი გოლიათი. მას შემდეგ სპასალარობა მისცა.

ზაფხულის დამდეგს მეფის ოჯახი ქალაქიდან საზაფხულო ადგილს გადადიოდა, ბარამიც მის მიჰყვებოდა. უცბად ამოვარდა ქა-

¹¹⁵ ავთანდილს აქვს საკუთარი საამეფო, რომელიც სატახტო ქალაქიდან შორს, სულ შორე, ათი დღის სავალზე მდებარეობს (ავთანდილი ამ მანძილს გავლას ხან ოცი დღე და ღამე უნდება, ხან — ათი).

რი და კუბოს, რომელშიაც გულიჯანი იჭდა, თავსახურავი ახალა
ახე, რომ ბარამმა და ქალმა ერთმანეთი დაინახეს და შეიყვარეს.
ერთხელ, როდესაც მოწყენილი ბარამი თავის საწოლში იყო, შემო-
ვიდა გულიჯანის ქალი და მოართვა ბარამს წერილი, რომელშიაც
ის მას სიყვარულს უცხადებდა. ბარამმაც გრძნობებით აღსავსე სა-
პასუხო წერილი მისწერა.

ბოლოს ისიც მოხერხდა, რომ ბარამი ჩუმად შევიდა ქალის
საწოლ ოთახში, სადაც გულიჯანმა და მან ერთმანეთს შეაფიცეს
მუდმივი, განუყრელი სიყვარული.

განშორებას ველარ იტანდა ბარამი, ის გაყვითლდა, ჩამოხმა
და ლოგინად ჩავარდა. მეფე-დედოფალი მეტად შეწუხებული იყ-
ვნენ, მოიწვიეს მკურნალი, მაგრამ ვერა არგეს რა. ბოლოს გა-
მოჩნდა ერთი მესტროლაბე, რომელიც მიხედა, რომ ბარამს სწვაე-
და გულიჯანის მიჯნურობის ცეცხლი. მან მეფეს გამოაცემინა ბრძა-
ნება, რომ ბარამთან მივიდოდნენ ყველანი. ვინც კი არის სასახ-
ლეში. სხვებთან ერთად ის ინახულა გულიჯანმაც. მისი მოსვლა და
ნახვა განმკურნებელ წამლად შეექმნა ბარამს. მაგრამ მესტროლა-
ბემ შესახედავად მაინც დააღუეინა მას რაღაც წამალი.

ბარამის განკურნების შემდეგ გახარებულმა ჯონშერმა დიდი
ზეიმი მოაწყო, რომელზედაც ბარამი და გულიჯანი პირისპირ ის-
ხდნენ და ერთმანეთის ცქერით ტკბებოდნენ. მათი სიყვარული
სხვებთან ერთად, მეფემაც შენიშნა. ის მეტად შეწუხდა, არ უნდო-
და, რომ შეიღვივთ გაზრდილ ბარამს მისი ქალი ცოლად შეერთო.
მეფემ მოიწვია ვეზირთა თათბირი, რომელზედაც გადაწყდა ბარ-
ამის შეპყრობა. მეფემ საშინლად სცემა თავის ქალს და შეუდგა
მზადებას ბარამის დასაქერად.

ბარამმა რომ გაიგო ეს, დატოვა ჩინეთი და გაიქრა უდაბნოდ
და ველად. მთელი წელიწადი დახეტიალობს ის ადგილიდან ადგილს.
ტირის, მოთქვამს, საჩივრით მიმართავს ხოლმე შვიდ მნათობს, ბო-
ლოს შედის ერთ მშვენიერ ბაღში, სადაც ის თვალს ვერ ამორებს
მშვენიერ ყვავილებს, განსაკუთრებით ვარლს, რომელიც მას სატ-
რფოს, გულიჯანს, აგონებს. ის აქ ისმენს ვარდისა და ბუღბუღის
სამიჯნურო საუბარს, გამოელაპარაკება ბუღბუღს, რომელიც მას
ვარდისადმი ტრფობას დასწამებს და საყვედურს ეუბნება. რად

მეცილებო. ბარამი ანუგეშებს მას, რომ უსაფუძვლოა მისი ეჭვები, მას საკუთარი სატრფო ჰყავს, რომელიც განგებამ მოაშორა მას. როდესაც ყვავილები დაქვანა, ბარამმა დატოვა წალკოტი და სხვა გზას გაუდგა. შივიდა ზღვის პირას, სადაც მას შეხვდნენ შეშინებული ვაქრები, რომელთაც არ იცოდნენ რა ექნათ, ვინაიდან ზღვაზე მეკობრეები მგზავრებს ძარცვავდნენ. ბარამი გაუძღვა მათ წინ და მეკობრეები სულ ერთიანად ამოწუვიტა. ვაქართა მეთაური, სედრაქი, მას ქებას შეასხამს და საკუთრკლესაც აძლევს, მაგრამ ბარამი არ აიღებს და მიდის თავის გზით.

ბალხეთის ქვეყანაში ის შეხვდა აქაური მეფის ნარიმანის სპასალარს მილადს და უამბო მას თავისი თავგადასხავლი. მათ ერთმანეთი მოეწონათ, დაშეგობრდნენ, დაძმობილდნენ, და, ბოლოს, ნარიმანთანაც გამოცხადდნენ. ნარიმანმა ბარამის ვინაობა რომ გაიგო, დიდი თანაგრძნობა გამოუცხადა და ბოლოს თავისი ქართი მასთან ერთად ჩინეთისაკენ გაილაშქრა ბარამის საშველად.

გზაზე მათ შემოეგებათ ჯონშერის ვეზირი ბარზამი, რომლისგანაც გაიგეს, რომ ჯონშერი გარდაიცვალა და ტახტი უპატრონოდა, ვინაიდან გულიჯანი უარს ამბობს გამეფებაზე, სანამ ბარამი მოძებნილი არ იქნება. მეც იმის, ბარამის, საძებრად ვარ წამოსულიო, — ათაგებს ბარზამი თავის თხრობას. ბარამს კიდევაც ეწყინა ეს ამბავი, კიდევაც გაუხარდა, ვინაიდან მას შესაძლებლობა ეძლეოდა სისხლის დაუღვრელად მიეღწია მიზნისათვის. ბარზამის საშუალებით ბარამმა შეატყობინა ჩინეთსა და გულიჯანს თავისი დაბრუნება, ჩინელები დიდი ამბით მიეგებნენ მას და ნარიმანს. ბარამმა შეირთო გულიჯანი და გახდა ჩინეთის მეფე, ბრძნულად და ბედნიერად იმეფა 150 წელიწადი და მერე გარდაიცვალა“ (ხაზი ჩვენია — მ. თ.).¹¹⁶

ქართველოლოგიაში ამ საკითხზე გამოთქმული მეორე შეხედულება გამოკვეთილად დასკვნილი მ. გუგუშვილის მიერ: „ამრიგად, ჩვენ გამოვთქვამთ მოსაზრებას, რომ „ბარამგულიჯანიანი“ „ვეფხისტყაოსნის“ გავლენით შექმნილი ნაწარმოებია, მით უმე-

¹¹⁶ ქ. ქავთაძე, 11, გვ. 413.

ტეს, რომ მისი სპარსული დედნისა და პროზაული ვერსიის არსად ჩანს¹¹⁷.

რუსთველის გავლენა აქ აშკარაა, მაგრამ ეს როდი გამოიტყვის მის აღმოსავლურ წარმომავლობას.

საკითხავია, თუ ონანამ „ვეფხისტყაოსნის“ ამბის ხელახლა დამუშავება გადაწყვიტა, როგორ მოხდა, რომ მისი პოემა ასე დაემსგავსა „ბათირ-არსლანს“? შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავი გავიდა აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მაგრამ რატომ ჰგავს „ბათირ-არსლანი“ სპეციფიკური ნიშნებითაც კი „ბარამგულიჯანიანს“?

იმით, რითაც „ბარამგულიჯანიანი“ „ვეფხისტყაოსანს“ ჰგავს და იმითაც, რითაც არა ჰგავს, რაც გინდა პარადოქსული იყოს ეს სწორედ ის მტკიცდება, რომ ორივეს საერთო წყარო ასაზრდოებს. რითაც ეს ორი ნაწარმოები ერთმანეთს ჰგავს, ეს სრულად არა მაგრამ დამაჯერებლად აქვს გადმოცემული ი. მეუნარჯიას, სპეციალისტთა მიერ რატომღაც უგულვებელყოფილ სტატიაში, რომელიც თავის დროზე „ივერიაში“ დაიბეჭდა (1892, № 66). ი. მეუნარჯია ფიქრობდა: შეიძლება, ის სპარსული წყარო, რომელიც რუსთველმა გამოიყენა, სწორედ „ბარამგულიჯანიანი“ იყოსო. უფრო გვიან, როგორც ამას „ძველ საქართველოში“ (ტ. III, გვ. II, გვ. 45) ვტყობილობთ, იუსტინე აბულაძეს წაუკითხავს მოხსენება, სადაც თურმე ის ამტკიცებდა, „ბარამგულიჯანიანს“ „ვეფხისტყაოსანზე“ მოუხდენია გავლენაო, ასეთ მსგავსებაზე წერენ აგრეთვე კ. კეკელიძე და მ. გუგუშვილი, მაგრამ მათ, წინააღმდეგ ი. მეუნარჯიას და იუსტ. აბულაძისა, მიაჩნიათ, რომ „ბარამგულიჯანიანი“ შეიქმნა „ვეფხისტყაოსნის“ გავლენითა და მიბაძვით და არა პირიქით.

ის დეტალები, რითაც „ბარამგულიჯანიანი“ განსხვავდება „ვეფხისტყაოსნისგან“, ჩვენი აზრით, აღმოსავლური წარმოშობისაა. მეტად ნიშანდობლივია და ონანას მოგონილი არ ჩანს.

განვიხილოთ ეს, „ვეფხისტყაოსნისგან“ განსხვავებული და აღმოსავლური დასთანებისათვის სპეციფიკური ადგილები „ბარამგულიჯანიანისა“:

¹¹⁷ მ. გუგუშვილი, პოლემიკა რუსთველის გარშემო, თბ., 1966, გვ. 180.

1. ბარამი თითქოს ტარიელის მსგავსადაა ველად გაქრილი. მაგრამ ეს მხოლოდ მოჩვენებითი მსგავსებაა. როგორც შემჩნეულია და ჩვენც აღვნიშნეთ ვაკვრით, ტარიელი ნესტანის საძებნელად გაიჭრა, ეს გაჭრა პრაქტიკული ღონისძიებაა ნესტანის მისაღწევად¹¹⁸. რაც შეეხება ბარამს, ის სატრფოს კი არ ეძებს (მან კარგად იცის, სადაცაა იგი), არამედ მისი სიყვარულით გამოწვეული სიშმაგის სასპარეზოდაა ველად გაქრილი, ამით კი ბარამის სახე პირწმინდად ამგორებს მაწუნის ტიპის შეყვარებულებს, რომელთაც ჩვენ ასე ხშირად ვხვდებით აღმოსავლურ ლიტერატურაში და რომელზედაც ზემოთ უკვე ვეკონდა საუბარი.

2. „ვეფხისტყაოსანი“ მთავრდება ტარიელ-ნესტანისა და ავთანდილ-თინათინის ქორწილით. არსებობს მისი ვაგრძელება, სადაც პოემის გმირები ბერდებიან და აღესრულებიან. „ბარამგულიჯანიანი“ აქაც არ ჰგავს „ვეფხისტყაოსანს“. ბარამსა და გულიჯანს მიეცემათ შვილები, რომელთა ზეობითაც ისინი ხარობენ.

3. ისე, როგორც აღმოსავლური რომანების გმირებს: რშმინს, ხოსროვს, ბაპრამ-გურს, ესქანდერს (ალექსანდრეს) და მრავალ სხვას, ბარამს მართო ერთი სატრფო არა ჰყავს. იგი „დღე ხუთი მნათობებშიგან განისვენებდა შუერთით“, „ნადიში ვთქუა პირმთვარეთა, იგ უკვრეტდა ლამაზ პირებს“¹¹⁹.

4. „ბარამგულიჯანიანი“ რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავია მოთხრობილი, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ პოემის ამბავი ქართულია და, მაშასადამე, ამ მხრივაც ქართულ ტრადიციებს აგრძელებს. პირიქით, თუ ასეთი ექსკურსები გენეზისის ვასარკვევად გამოიყენება, მაშინ უპირველესად ის უნდა ვიფიქროთ, რომ „ბარამგულიჯანიანი“ სპარსულ ლიტერატურულ ტრადიციებს უკავშირდება, რადგან აქ, „ვეფხისტყაოსნის“ გარდა, მოთხრობილია სპარსული რომანებიც. ჩვენი აზრით, აქ ონანა მდივანი აგრძელებს აღმოსავლური და დასავლური მწერლობის ტრადიციას, კონკრეტულად კი გვაგონებს თეიმურაზ პირველს, რომელიც სპარსულიდან გადმოკეთებულ პოემაში „მიჯნურთ ამბავი იოსებისა და ზილიხანისა“

¹¹⁸ შ. გუგუშვილი, გვ. 158.

¹¹⁹ ონანა მდივანი, „ბარამგულიჯანიანი“, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, S — 1613, გვ. 93.

სხვა სპარსულ რომანების მოკლე შინაარსების გვერდით გადმოგ-
ვცემს „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავსაც.

5. ონანა არსად არ შენიშნავს: ამ პოემას „ვეფხისტყაოსნის“
მიბაძვით ვწერო (აქ ლაპარაკი გვაქვს მიბაძვაზე, რაც ძირითადად
შინაარსის განმეორებას გულისხმობს, და არა გავლენაზე, რაც პო-
ეტური ხელოვნების სფეროსაც ეხება. ონანა „ვეფხისტყაოსნის“
დიდ გავლენას განიცდის, მაგრამ, გავლენა განუცდია მას „ვისრა-
მიანსაც“ (10). სამაგიეროდ ის ასახელებს სპარსულ წყაროს, სა-
იდანაც მან გადმოიღო ქართულად თავისი პოემა. თუ „ვეფხისტყა-
ოსნის“ მიბაძვით შექმნა მან თავისი პოემა, რატომ არ განაცხადა
ეს? ზოლო თუ ასეთი მოქმედება, ე. ი. სხვისი მიბაძვით თხზულე-
ბის წერა საერთოდ ეწოთირებოდა მას, ვანა „ვეფხისტყაოსნის“
გამოყენება უფრო საჩოთირო იყო, ვიდრე სპარსული ამბისა? შე-
იძლება ამ კითხვაზე დადებითად გვიპასუხონ. მაგრამ მაშინ რა
ეუყოთ იმ ფაქტს, რომ ზოგ შესაბამის ადგილას ონანა თვითონ
ახსენებს „ვეფხისტყაოსანს“, სადაც პოემა ძალიან უგავს მას? ასე,
მაგალითად, როდესაც ჯონშერმა სცემა თავის ქალიშვილს, ონანა
წერს: „ვახსენოთ ნესტანდარეჯან, ვითა მას უყო დავარ და“-ო
(25).

6. ველად მოხეტიალე ბარამი წააწყდება ერთ წალკოტს, სადაც
მიესიყვარულება ვარდს, რომელიც მას თავის სატრფოს აგონებს.
ვარდის მიჯნური ბულბული ბარამზე ექვიანობს, მაგრამ ეს უკანას-
კნელი მას დაამშვიდებს: ნუ გეშინია, მე სატრფო მყავს და მხო-
ლოდ ის მიყვარსო. ეს ეპიზოდი, რომელსაც მეტად ვრცელი ადგი-
ლი უკავია პოემაში (130-მდე სტროფი), გვაგონებს „ვარდბულ-
ბულიანს“, როგორც ეს კ. კეკელიძემ შენიშნა¹²⁰. მ. გუგუშვილის
აზრით, „ამ ეპიზოდს შინაარსობლივად ვეფხისტყაოსანთან არაფე-
რი აქვს საერთო“¹²¹. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ თავისი წარმომო-
ბით „ვეფხისტყაოსანსა“ და „ბარამგულიჯანიანის“ ამ ეპიზოდს სა-
ერთო წყარო უნდა ჰქონდეს. წავიკითხოთ რუსთველის სტროფე-
ბი, სადაც მიჯნური ავთანდილი ახალ გაზაფხულზე ვარდნარს წა-
აწყდება:

¹²⁰ კ. კეკელიძე, II, გვ. 418.

¹²¹ მ. გუგუშვილი, გვ. 163.

„მოწერილ იყო ზაფხული, მკვეთით ამოსულა მწვანისა;
ვარდის ფურცლობის ნიშანი, დრო მათის პაემანისა,
ეტლის ცვალება მზისაგან, შექდომა საარაბისა,
სულთქნა, რა ნახა ყვევილი მან, უნახაემან ხანისა.

და

„აგრგვინდა ცა და ღრუბელნი ცროდეს ბროლისა ცვართა;
ვარდსა აყოცა ბაგითა, მითვე ვარდისა დართა,
უბრძანა: „გვიკრებთ თვალთა, გულ-ტკბილად შემხედვარითა,
მისად სანაცლოდ მოვილხენ თქვენთანა საუბართა“ (1328-1329).

და

8. მილადი, ავთანდილისა და „ბათირ-არსლანის“ ეპოსის ირანელი უფლისწულის ორეული, ბარამს წაიყვანს თავის ქალაქში, სადაც ნარიმანი მეფობს. ამ ქალაქს ნარიმან-შაარი ეწოდება („შველენ ნარიმან-შაარსა ჯერეთ არგარდახდომილნი“. 67). შაარი (სპ. შაპრ — 'ქალაქი') ქართულში დამკვიდრებული სიტყვა არ ჩანს, ის სპარსულ ლიტერატურულ წყაროს უნდა გამომოჰყოლოდა ონანას პოემაში.

რა თქმა უნდა, ონანა აღბათ, აღმოსავლურ, კერძოდ, სპარსულ, ლიტერატურაში ჩახედული იყო და ყველაფერი ეს მას თვითონ შეეძლო სხვადასხვა წყაროებით შეედგინა, მაგრამ „ბარამგულიჯანიანის“ „ბათირ-არსლანთან“ მსგავსება გამორიცხავს ამ ვარაუდს და გვაფიქრებინებს, რომ მისი ცნობა მართალია. — პოემის ქარგა, ფაბულა, მას გარკვეული, რომელიღაც კონკრეტული აღმოსავლური ამბისგან უნდა აეღო; ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ შესაძლებელია, ამ ამბავს „რამაიანასთან“ მიეყავდეთ.

როგორც ვხედავთ, „ბათირ-არსლანის“ ამბავი ჰგავს არა მართო „ვეფხისტყაოსნის“, არამედ „ბარამგულიჯანიანის“ ფაბულასაც, ავთანდილის ორეულის სახე ორივეში ერთნაირია, — ბევრი მოქმედება, რაც „ვეფხისტყაოსანში“ ავთანდილსა აქვს მიწერილი, „ბარამგულიჯანიანსა“ და „ბათირ-არსლანში“ მას ტარიელის ორეული ჩადის. მაგრამ ეს მოვლენა ბუნებრივია (მსჯელობს რა ამბის ვარიანტზე, ვ. პროპი წერს: გმირს ხშირად დამხმარის ფუნქციები და ატრიბუტები მიესაყუთრება და, პირიქით, ზოგჯერ დამხმარე ასრულებს გმირისთვის დამახასიათებელ ფუნქციებსო). ტარიელის ორეულს ორივე პოემაში ბაპრამი ეწოდება, და აქ ჩვენ ვსვამთ

კითხვას: რა რჯიდა „ბარამგულიჯანიანის“ ავტორს, გაემკრთალებინა ავთანდილის სახე და როგორ მოხდა, რომ ამითაც, ავთანდილის ზოგი მოქმედების ტარიელის ორეულისთვის მიკუთვნებიათაც, ეს ძველი ზუსტად დაემთხვა „ბათირ-არსლანს“? ასევე, თუ ონანამ „ვეფხისტყაოსნის“ ხელახლა გალექსვა გადაწყვიტა, როგორ მოხდა, რომ მისი პოემის შინაარსი „ვეფხისტყაოსნისაგან“ განსხვავებული დეტალებითაც ასე დაემთხვა „ბათირ-არსლანს“?

აქ არ შეიძლება, არ გავვახსენდეს ნიზამის „ლეილი და მაჯნუნიც“.

ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი იმაზე, რომ ამ პოემის შესავალი ერთადერთია (ყოველშემთხვევაში ჩვენთვის ცნობილ ეპიკაში), რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ შესავალს ემთხვევა თემათა მსგავსებით. ეს მოვლენა, შეიძლება, შემთხვევითი მით უფრო არ იყოს, რომ თავად ეს პოემები შინაარსობრივადაც ჰგვანან ერთმანეთს. ჯერ კიდევ 1936 წ. კ. კეკელიძემ აღნიშნა მათი მსგავსებანი და მიუთითა სათანადო პარალელებზე: 1) ყაისის მამა და როსტევანი უშვილონი იყვნენ და შვილს (ძეს) ნატრობდნენ, 2) ლეილისა და მაჯნუნის, ასევე ტარიელ-ნესტანისა და ავთანდილ-თინათინის მშვენიებანი ერთნაირი წამლებითაა* დახატული. 3) ამ გმირებს ერთად ყოფნის დროს, სიყრმეშივე შეუყვარდებათ ერთმანეთი. 4) ლეილისაც და ნესტანდარეჯანსაც მოაფარდაგულში იყავენ მათი მშობლები. 5) მაჯნუნი და ტარიელი სიყვარულისგან ჰკარგავენ „ადამიანის სახესა და გონებას“, სიყვარული მათთვის ტანჯვაა, რომელიც ცრემლის ღვრას იწვევს, სატრფოსთან შეერთებას ისინი იმ ქვეყნად იმედოვნებენ. 6) მაჯნუნი და ტარიელი, ველად გაჭრილნი, მხეცებთან მეგობრობენ, 7) უდაბნოში მაჯნუნის შინ მოსაბრუნებლად მიდის მისი მამა, ისე როგორც ამ მიზნით ტარიელს მოევლინება ავთანდილი. 8) მაჯნუნს და ტარიელს უდაბნოს ცხოველი აგონებთ თავიანთ სატრფოთ. 9) ნესტანიც და ლეილიც ტყვეობაში იმყოფებიან (პირველი — ქაჯეთის ციხეში, მეორე — ქმრის სახლში) და იქიდან სწერენ წერილს შეყვარებულებს. მიჯნურები წერილებზე ერთნაირ რეაქციას აძლევენ, 10) ორივე

* აქ შეწერა „საღებავებით“. ბატონმა აკაკიმ ასე გამისწორა, რა მოქაზთელე იყო!

პოეტი ერთნაირ დახასიათებას აძლევს ქალს საერთოდ, 11) მაქნუნსა და ტარიელს ერთნაირი დამხმარენი გამოუჩნდებათ, თანადილი და ნუფალი.

კ. ქექელიძეს არც ის აეიწყებდა, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ თვითონ „ლეილმაჯუნნიანის“ მთავარი გმირი ყაისი (მაჯუნნი) იხსენიება, მას ეს მოვლენა არ მიაჩნია შემთხვევით ფაქტად, თვლის, რომ რუსთველი იცნობს თავისი უფროსი თანამედროვის ნიჟამის ამ პოემას და განიცდის მის გავლენას¹²². ჩვენ, რა თქმა უნდა, როგორც თავში აღვნიშნეთ, შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ ასეთი სახის პარალელები ამ პოემათა უშუალო ურთიერთმიმართების დამადასტურებლად იქნას მიჩნეული, მაგრამ ერთად აღებული ისინი რომ საამისოდ ერთგვარ შთაბეჭდილებას ახდენენ, ამის უარყოფაც გაუმართლებელი იქნებოდა. მთავარი და ნიშანდობლივი კი აქ ის არის, რომ ამ ორი პოემის ფაბულა ჰგავს ერთმანეთს.

ნიჟამის „ლეილმაჯუნნიანის“ ფუნქციები ასეთია:

I ფუნქცია: ლეილისა და მაჯუნნს ერთმანეთი უყვართ.

II ფუნქცია: ლეილის მშობლები მაჯუნნს ქალს არ ატანენ.

III ფუნქცია: ლეილისა და მაჯუნნს ერთმანეთს ჩამოაშორებენ.

IV ფუნქცია: მაჯუნნი „იძიებს“ თავის სატრფოს.

V ფუნქცია: მაჯუნნი გაიცნობს კაცს (ნაუქალს), რომელსაც მისი დახმარება შეუძლია.

VI ფუნქცია: დამხმარე მიაგნებს ქალისა და ვაჟის შეერთების საშუალებას.

VII ფუნქცია: მაჯუნნი გაურბის ლეილისთან ხორციელ კავშირს.

VIII ფუნქცია: შეყვარებულები შერთდებიან იმით, რომ ამქვეყნიურ არსებობას შესწყვეტენ (ავტორის მისტიკური კონცეპციით სიყვარულის აპოთეოზი სწორედ ეს არის).

მიუხედავად ძირითადი ფუნქციების მსგავსებისა, აქ ყურადღებას იქცევს პრინციპულად მნიშვნელოვანი VII ფუნქცია, რაც

¹²² კ. ქექელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, VIII, თბ., 1962 წ. გვ. 143-162.

„ვეფხისტყაოსანში“ არ გვხვდება. სწორედ ამის გამო, საეჭვოა რუსთაველის ფაბულას უშუალო კავშირი ჰქონდეს ლეილისა და მაჭნუნის ამბის მისტიკურ ვარიანტთან.

„ლეილმაჭნუნის“ ფაბულა მსგავსია „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულისა, მსგავსია, მაგრამ მისი იდენტური არ არის.

ამ ბოლო დროს რუსთაველისა და ნიზამის შემოქმედებაში ერთი საერთო მოვლენის შესახებ მეტად საინტერესო მოსაზრება გამოთქვა გურამ ასათიანმა, მკვლევრის ყურადღება მიიქცია ნიზამის „ესქანდერ-ნამეს“ ერთმა ეპიზოდმა:

ჩინეთში ლაშქრობის დროს ალექსანდრე მაკედონელს იმ ქვეყნის ხელმწიფემ აჩუქა მზეთუნახავი ქალი, სახელად ნესტანდარეჯანი („ნესთ ანდარ ჯაპან“). ალექსანდრეს ქალი არ მოეწონა, მაგრამ საჩუქარი მიიღო და თავის პარემში გაგზავნა. ამასობაში მოლაშქრე მეფეს შეატყობინეს: ბარდას რუსები დაესხნენ თავსო (ამ ამბავს ისტორიული ფაქტი უძვეს საფუძვლად, 1030 წ. რუსებმა მართლაც დაიპყრეს და ივარპყვეს ქალაქი ბარდა). ალექსანდრე მიდის რუსებთან საომრად, რუსებს ბრძოლაში გამოჰყავთ დევ-გმირი, რომელიც საუკეთესო ვაჟკაცებს უხოცავს ბერძნებს. ბოლოს ალექსანდრე ქამანდით შეიპყრობს მას, მაგრამ შურს არ იძიებს, პირიქით, კარგად მოექცევა. ალექსანდრეს დიდბუნოვნებით აღტაცებული დევკაცი სადღაც გარბის. ალექსანდრეს ახლობლები ამ საქციელს მას უმადურობაში ჩამოართმევენ, მაგრამ დევი მალე მობრუნდება და ალექსანდრესთან მოჰყავს მზეთუნახავი, როგორც სამაგიერო საჩუქარი. ეს ქალი სწორედ ის ნესტანდარეჯანი აღმოჩნდება, რომელიც ბერძნების მეფეს ჩინეთის ხაყანმა აჩუქა. მეომარი ქალი პარემიდან გაქცეულიყო და რუსებს ებრძოდა, ამ უკანასკნელთ კი იგი ტყვედ ეგდოთ. მადლიერმა დევ-კაცმა იცოდა მისი ადგილსამყოფელი, წაეიდა, გამოიყვანა იგი ციხიდან და ალექსანდრეს მოგვარა. ალექსანდრეს შეუყვარდა ნესტანდარეჯანი და იგი ცოლად შეირთო.¹²³

სპეციალისტების მიერ წარმოებული დაკვირვება ნიზამის პოემაში ნესტანდარეჯანის სახელის ფიქსირებას არ გასცილებია. გ. ასა-

¹²³ ნიზამმა განქაეი, შარაფ-ნამე 'თართმბ დამანდე-ეე მათნ-ე ელმმ ვა თაღმე'ალმ-ზნდე, ბე თასმმ-ე ე. ე. ბერტელს. ბაქე, 1947, გვ. 381.

თანმა პირველმა შიქცია ყურადღება ამ ორი პოემის ურთიერთ-
მსგავსების უფრო ხელშესახებ დეტალს. აღიარებს რა რუსთველის
ჟიარობას აღმოსავლური პოეზიის ტრადიციებთან. მკვლევარი,
კერძოდ, წერს: „დაახლოებით ასეთივე მდგომარეობაშია პოემის
ლიტერატურული აღნაგობა აღმოსავლური მითოლოგიის იმ ტრანსფორ-
მირებულ ნამსხვრევებთან, რომლებიც „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგი-
ერთი მოტივის პირველად საფუძველს უნდა წარმოადგენდეს... რო-
გორც ცნობილია, ნესტან დარჯიხანი სპარსულ ენაზე ქვეყნად ულა-
მაჟესს ნიშნავს. ეს სახელი უცნობი არ არის აღმოსავლური მწერ-
ლობისათვის. ნიშამის პოემაში მისი თავგადასავალის დაკავშირება
აღამიანის მსგავს ურჩხულთა სამყაროსთან და მოტაცების და
ტყვეობის მოტივთან აშკარად მიგვანიშნებს საერთო მითოლოგიურ
პირველ წყაროზე, რომლის შორეული ექო შემონახული იქნა XII
საუკუნის ორ პოეტურ ძეგლში“¹²⁴.

გ. ასათიანის ეს მოსაზრება ნესტანდარეჯანის, როგორც მითიუ-
რი სახის, შესწავლის საქმეში პირველ, ფუნდამენტურ ეტაპს ქმნის.
ნესტანი, როგორც საკუთარი სახელი, ნიშამის პოემაში ჩვენ დიდი
ხანი გვეგულებოდა. ნ. მარის წყალობით მისი ეტიმოლოგიაც ცნო-
ბილი იყო¹²⁵. ჩვენ ისიც ვიცოდით, რომ ეს სახელი გვხვდება შუა
აზიის არაბულ ფოლკლორში, რომ თანამედროვე ტაჯიკურ ლიტე-
რატურაში, ისე როგორც საერთოდ შუა აზიის ხალხებში იგი იხმა-
რება მზეთუნახავის სინონიმად. მაგრამ ეს იყო და ეს. გ. ასათი-
ანის დაკვირვების შემდეგ კი სტიმული გვეძლევა, სხვა თვალთაც
შევხედოთ ამ სახელის მატარებელ პერსონაჟს. მართლაც და 1936
წელს ბუხარის სახანებში გ. წერეთლის მიერ ჩაწერილი არაბული
ზღაპრის მიხედვით ნესტანდარეჯანი არამიწიერი ლამაზი არსებია¹²⁶,
ფერიაა. ამავე რეგიონში ფიქსირებული მეორე ზღაპრითაც ამ პერ-
სონაჟს მიწერილი აქვს ჯადოქრული თვისება ერთი არსების მეო-

¹²⁴ გურამ ასათიანი, სათავეებთან. თბ., 1982 წ. გვ. 101.

¹²⁵ Н. Я. Марр, Грузинская поэма «Витязь в барской шкуре» Шоты из Руставы и поэма культурно-историческая проблема. «Известия Академии Наук», 1917, № 8, გვ. 429.

¹²⁶ გ. წერეთელი, „ნესტანდარეჯანი“ შუა აზიის არაბულ ფოლკლორში, „ენიშის მოამბე“, 111, 1938 წ., გვ. 12.

რედ გადაქცევისა. ასეთივეა ეს სახე სადრედინ აინისთვისაც¹²⁷. ეს მაგალითები დიახაც რომ დამაფიქრებელია. გავიხსენოთ: „ვეფხისტყაოსნის“ ნესტანდარეჯანი გაზრდილია დაეარის „მეორ, ხოლო დავარი ქაჯი იყო („მან უამბო დავარ ქაჯსა, ენ გრძნებთა ცაცა იცის“). იქნება „ნესტანდარეჯანი“ ნიშნავდეს არა იმას, რომ მსგავსი მისი ქვეყნად არაა, არამედ იმას, რომ იგი ამ ქვეყანაზე მოვლენილი არამიწიერი, ციური არსებაა, ფერია (აღმოსავლეთში სამყარო დაყოფილი ჰქონდათ ორ ნაწილად: ეს ქვეყანა, რომელიც კაცთა სამკვიდროა, და არახორციელთა, ფერიათა, სამკვიდროდ).

ამდენად, უკვე ნათელი უნდა იყოს რომ, „ბათირ-არსლანის“ ფაბულის ვეფხისტყაოსნისებური ელემენტები ამ უკანასკნელს გავლენის (უკვე საბუთურ ხანაში, როცა რუსთველის პოემას მისი იუბილის შემდეგ გაცნო შუა აზია) შედეგი კი არ არის, არამედ იგი თავიდან გააჩნდა მას. „ბათირ-არსლანის“ ფაბულა „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულის ადექვატია.

„ამირანდარეჯანიანში“ ყველა ეს ფუნქცია და ელემენტი ერთ გმირს არ უკავშირდება, ხოლო ბათირ-არსლანისა“ და „ბარამგელიჯანიანის“ ამბავში ავთანდილის ორეულის სახე მკრთალია (მისი ზოგი ფუნქცია), როგორც აღვნიშნეთ, ტარიელის ორეულისაა მიკუთვნებული).

აღმოსავლურ ლიტერატურაში არსებობს სხვა ფაბულაც, რომლის ფუნქციები მთლიანად ემთხვევა „ვეფხისტყაოსნის“ ფუნქციებს და პერსონაჟებზედაც ასევეა განაწილებული. კიდევ მეტი: რუსთველის პოემას მასთან ანათესავენ მრავალი სიტუეტური დეტა-

¹²⁷ И. В. Вилингов, Язык и фольклор бухарских арабов, М., 1969, გვ. 102; С. Айни, Елдонтох, Кисми III, Сталинобод, 1950, გვ. 178.

¹²⁸ სამშვილდში შემონახულ წარწერაში იხსენიება სპ. სახელი „დარეჯანი“. წარწერას XII საუკუნისად მიიჩნევენ და ამით ასკენიან, ეს სახელი „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერამდეც უოფილა საქართველოში ცნობილი. ამდენად, თავისი საუკვარელი პერსონაჟების, სახელებს რუსთველი პოელობდა თავის მშობლიური ქვეყნის სინამდვილეში, ქართულ ონომასტიკაში, ამ მხრივაც ეროვნული ნიადაგი უნდა უოფილყო მისი შემოქმედების წყარო“ (ა. ბარამიძე, სამშვილდის წარწერის დარეჯანი. კრებ. „მრავალთავი“ X, 1983 წ., გვ. 25) დიახაც რომ ერთმოდათ საქართველოში (აქ მოულოდნელი არაფერია) „ხელბელ საგოგმანები“ ამბის პერსონაჟის სახელი.

ლიც მხედველობაში გვაქვს ცნობილი სპარსულენოვანი ინდოელ
მწერლის, ამირ-ხოსროვ დეჰლევის (გ. 1324 წ.) მიერ ჩაწერილ
ლი ამბავი, რომელიც მის „ჩაპარ დარვიშში“ („ოთხი დევრიში“)
იკითხება. მას სათაური არა აქვს და ჩვენ პირობით „შოსან გმირს“
დავარქმევთ. რადგან ეს ამბავი „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევის სფე-
როში პირველად შემოგვაქვს, მოკლედ მაინც მოვიყვანთ მის ში-
ნაარსს:

1. ერთ ახალგაზრდა მეფეს შეუყვარდა არაბი მეფის ასული
მას შემდეგ, რაც მისი გულუხვობა უქვს. მასთან წასვლა გადა-
წყვიტა. ვეზირმა ჯერ დაუშალა, მაგრამ რომ ვერაფერს გახდა, ურ-
ჩია, ვინმე მაინც იახლეო! მეფემ არ ქნა. გადაცმული წავალ მარ-
ტო, შენ ჩემს ნაცვლად გტოვებ და ხალხს მომიარე: მე თუ მოვ-
კვდე, რაც მახადია, შენი იყოსო. შემდეგ განზრახ ხმა დაყარა, სა-
ნადიროდ მივდივარო და გზას გაუდგა. როგორც იყო, მიატანა ბას-
რის მეფის სასახლეს... ქალს ხელი სთხოვა, — მე სხვა სათხოვარი
არაფერი მაქვს, ჩემს ქვეყანაში თავად ნებიერი მბრძანებელი ვარო.

2. ქალი დათანხმდა, ოღონდ ასეთი პირობა დაუდო:

3. თურმე მის ხალხს ნიმრუზის ქვეყანაში წყლის პირას (შამ-
ბნარში, ერთი შოსანი მხედარი ენახა, „ლაგამ-აბჯარსა და უნა-
გირს ხშირად ესხა მარგალიტი“. იჭდა და გმინავდა. ერთი მსახური
ბიჭი ახლდა, ის მოკლა. მერე კი ამხედრდა და მიიმალა.

თუ გინდა ცოლად გამოგყვე, ჯერ მისი ვინაობა გამიგეო, და-
ავალა ქალმა.

4. უფლისწული წავიდა იმ უცნაური კაცის მოსაძებნად. მთე-
ლი ერთი წელიწადი ეხეტა. ის უცხო მხედარი თვეში ერთხელ გა-
მოდრიოდა თურმე იმ ადგილას და ერთხელ კიდევაც შეესწრო.

5. როგორც კი ამხედრდა უცნობი, უფლისწულიც გაეკიდა.
არ ეპუებოდა, ან მომკლავს, ანდა მის ამბავს გაგიგებო. ერთხანს
ასე სდია. ბოლოს მაღალი კედლით შემორტყმული ბაღი გამოჩნდა.
ის უცნობი მხედარი კარებს მიადგა და იღრიალა.

6. კარები გაუღეს და შიგ შევიდა.

როგორც იქნა, უფლისწული და ის უცხო ერთმანეთს შეხ-
ვდნენ.

7. რა გინდა შენ, რისთვის გამომკიდებინარ, თავი ხომ არ მოგ-
ბეზრებიაო? — ჰკითხა შაოსანმა. უფლისწულმა თავისი ამბავი უკ-
ბო:

8. შენ ჩემი შეყვარებულის მსახურებს უნახინარ, ჩემს სატ-
რფოს შენი ამბავის გაგება უნდა და ამ მიზნით გამომგზავნაო. —
ამაზე შაოსანს გული ამოუჯდა:

9. შენც ჩემსავით შეყვარებული ყოფილხარ და ამიტომ მეცო-
დებიო. კარგი, ჩემს ამბავს გეტყვიო და

10. დაწვრილებით უამბო თავისი თავგადასავალი, რომელიც
მოკლედ ასეთია:

11. იგი მეფის შვილი ყოფილა. ბავშვს ცუდი ბედი უწინას-
წარმეტყველეს და ის რომ აეცდინათ, მიწის ქვეშ გადამალეს.

12. ერთხელ ტახტზე დამჯდარი ფერიათა მეფის ასული დაი-
ნახა და შეუყვარდა. კინალამ გრძნობა დაჰკარგა. სიყვარულისგან
ვაჟი ავად შეიქმნა. დიდი ამბების შემდეგ კი

13. ქალის მამასთან მივიდა და მისი ხელი სთხოვა.

14. მამა უარზე იყო. ვაჟმა ფერიების ენა იცოდა და

15. მისი სატრფოს მოსატაცებლად მოსული ერთი ქაჯი ხარად
აქცია (ამ ხარზე იყო შერე ამხედრებულთ).

16. მაგრამ ამასობაში ქალი ქაჯებმა მოხიბლეს და უგონოდ
აქციეს. მას აქეთ იგი ქაჯთა ჯადოთი იყო შეკრული და

17. ვაჟიც ამის გამო გოდებდა.

ეს ამბავი რომ დაამთავრა, უცხო რაინდმა ისევ დაიწყო მოთ-
ქმა. შერე წამოვარდა და ველად გაიჭრა.

18. უფლისწულმა თავისი შეყვარებული დროებით დაივიწყა
და პირობა დადო, სანამ ამ კაცს თავის სატრფოს არ დავაბრუნე-
ბინებ, მე ჩემს დანიშნულს არ დაეუბრუნდებიო.

19. ადგა და დაიწყო ხეტიალი მეგობრის საშველად...

20. ბოლოს ყველაფერი კარგად თავდება, მიჯნურები თავიანთ
სატრფოებს ირთავენ და ბედნიერად მეფობენ¹²⁸.

¹²⁸ Чор Дарвеш, Сталинград, 1961, გვ. 137.

„ჩარდავრიშინი“ ურდუს ენაზე დამუშავებული აქვს მირ
ამანს¹²⁹. არსებობს მისი უზბეკური ვერსიაც ხირომისა¹³⁰,
დროზე სპარსულიდან იგი ქართულად უთარგმნიათ¹³¹ და გამოცე
მულიცაა¹³².

ამ ორ ამბავს „ვეფხისტყაოსანსა“ და „შოსან გმირს“. იდენ-
ტური ფაბულები გააჩნია. აი ის ფუნქციები, რომლებიც ორივე
ამბის ფაბულას ქმნიან (მოგვაქვს მათი შემადგენელი ელემენტები-
თერთ):

V ფუნქცია

ვაჟი გაიცნობს კაცს, რომელსაც დახმარება შეუძლია

1. ანს უნდა ცოლად შეირთოს მეფის ასული ბანი.
2. ბანი ცოლობაზე თანახმაა, ოღონდ ანს პირობას ჩამოარ-
თმევს:
3. თურმე მის ხალხს წყლის პირას ჩამომჯდარი უცნობი მზე-
დარი უნახავს. მან თურმე ჯერ იტირა, მერე მონები (მონა) მოკ-
ლა და წავიდა.
4. ბანი პირობას უდებს ანს: გამოგე იმ უცნობის, განის, ვი-
ნაობა და შემდეგ ცოლად გამოგყვებიო.
5. ანი მიდის განის მოსაძებნად.
6. დიდხანს ეძებს, ბოლოს მიაგნებს განის ცხელ კვალს და
უკან გაჰყვება.
7. განი თავის განმარტოებულ სადგომში შედის.
8. ანი და განი აქ, განის სადგომში, გაიცნობენ ერთმანეთს.
9. ანი განს თავისი სიყვარულის ამბავს უამბობს და ბანის მიერ
მასთან დადებულ პირობას ვააცნობს.
10. განს შეებრალება ანი, კარგი, რადგანაც შენც ჩემსავეთ
მიჯნური ყოფილხარ, ჩემს ამბავს გეტყვიო.
11. განი ანს უყვება თავის თავგადასაყვალს, რომელიც ასეთია:

¹²⁹ Мир Амман, Сад и весна, Перевод Г. А. Зографа. М., 1962, გვ. 81.

¹³⁰ Хиромий, Чор дарвиш. Ташкент, 1960, გვ. 240.

¹³¹ მის შესახებ იხ. კ. კეკელიძე, II, გვ. 242.

¹³² დავრიშინი, თბ., 1878 (გამოცემულია მეორეჯერაც 1890 წ.).

I ფუნქცია

ქალსა და ვაჟს ერთმანეთი უყვართ

12. ის, განი, მეფის შვილი ყოფილა.
13. ერთხელ მას ტახტზე დამჯდარი მშვენიერი მეფის ასულ-დონი დაუნახავს და იქვე შეჰყვარებია.
14. სიყვარულისგან განი ავად შექმნილა.

II ფუნქცია

მშობლები ვაჟს ქალს არ ატანენ

15. ქალის მშობლების გამოისობით განისა და დონის შეუღლებას ხელი შეშლია.

III ფუნქცია

ქალსა და ვაჟს ერთმანეთს ჩამოაშორებენ

16. დონი ტყვედ ჩაუგდიათ (ან მოუხიბლავთ) ქაჯებს.

IV ფუნქცია

ვაჟი დაეძებს თავის სატრფოს

17. დაძრწის ახლა განი და დონის სიყვარულზე უმწეოდ გადადებს.

VI ფუნქცია

დამხმარე მიაგნებს ვაჟისა და ქალის შეერთების საშუალებას

18. ანი განის ამბავს რომ გაიგებს, გადაწყვეტს, სანამ განი სატრფოს არ დაუბრუნდება, მე ჩემსას არ შევირთავო.
19. ანი იწყებს ზეტიალს ჯანის საშველად.

შეყვარებულები შეერთდებიან.

20. ანის მეცადინეობით ყველაფერი კარგად მთავრდება, ანი ირთავს ბანს, განი — ღონს.

„ვეფხისტყაოსანი“ ერთი შემოქმედის მიერ ჩამოსხმული ძეგლია, რომლის ამბავი, ბუნებრივია, XII საუკუნეში უკვე გაქვავდა, ხოლო „შაოსანი გმირი“ ფოლკლორული თხზულებაა, რომელსაც მიმატებია სხვა, მისი ძირითადი ამბისთვის არცთუ საჭირო და აუცილებელი, კომპონენტები. ასეთი მიტმასნილი კომპონენტია თინათინის ორეულის ვრცელი თავგადასავალი, რომელიც სრულიადაც არაა აუცილებელი ამ ამბის განვითარებისათვის და რომელიც არაერთ სხვა აღმოსავლურ ზღაპარში გვხვდება. ასევე მოტმასნილია ამ ამბავთან ტარიელის ორეულის ჭურღმულში აღზრდის ეპიზოდი, რაც ასევე მრავალ აღმოსავლურ დასთანს დაუცავს (შდრ. „რუსულდანიანში“ ყაისის თუ ყაისარის ამბავი)¹³³.

როგორც აღვნიშნეთ, ფაბულა არა მარტო შეიძენს ახალ ფუნქციებს, არამედ ჰკარგავს კიდევაც მათ. ეს პროცესი, განსაკუთრებით ფუნქციის ამოვარდნა, ხშირად უმტკივნეულოდ არ ჩაივლის. არაიშვიათად ასეთი ოპერაციის შედეგად ამბავს შერჩება ხოლმე იმ დაკარგული (ამოვარდნილი თუ მოწყვეტილი) ამბის რუდიმენტები. „შაოსანი გმირს“ თავისი პირვანდელი სახით რომ არ მოუღწევია და 1325 წლისთვის, როცა ამირ ხოსროვი გარდაიცვალა, ის რომ უკვე დიდი ხნისაა, იმდენის, რომ მისი შინაარსობრივი რუდიმენტები დღეს აუხსნელიცაა, ამას ასეთი მაგალითიც ადასტურებს: რატომ კლავს ტარიელის ორეული თავის მონას, რა დაუშავა ან ამბავში რისთვისაა ეს საჭირო? ჩანს, ადრე იყო ამ ამბის არქეტები, სადაც ამ დეტალს თავისი დანიშნულება ჰქონდა, დღეს კი იგი იმ აწ დაკარგული არქეტების ეპიზოდის მხოლოდ ნაკვალევია. როდესაც ნაწარმოების გადაკეთება ხდება, ყოველთვის როდი აგონდებათ ყველა სათანადო დეტალის გადამუშავება. აღ-

¹³³ რუსულდანიანი, ილია აბულაძისა და ივანე გიგინეიშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 325.

მოსავლურ ეპიკაში, კერძოდ სპარსულში, ასეთი შეუსაბამო
კოტა როდია (ამაზე ქვემოთ).

„შაოსანი გმირი“ არა მარტო ფუნქციებისა და მნიშვნელობების
ტების თანხვედრით ემსგავსება ჩვენი პოემის ფაბულას, არამედ
ყურადღებას იქცევს მათი დალაგების თვალსაზრისითაც. ამბავი
ქრონოლოგიურად ტარიელის ეპიზოდით უნდა დაწყებულიყო. მაგ.
რამ, როგორც ვნახეთ, მეტი დინამიურობისთვის (უცნობი პირის
შემოქრა, მისი ჩართვა ამბავში, მისი ვინაობის გარკვევის აუტო-
ლელობა) თხრობა მეხუთე ფუნქციით, ავთანდილის ეპიზოდის მო-
ყოლით იწყება. ორსავე ამბავში თხრობის ერთნაირი, თავისებური
და არაორდინარული, ხერხია გამოყენებული.

თუ საერთოდ როგორ არ უნდა მოველოდეთ ერთი ფაბულის
სხვადასხვა სიუჟეტის ფუნქციითა ზუსტ დამთხვევას, ამის მაგალი-
თად გავიხსენებთ ჩვენთვის კარგად ცნობილი მითოსის „აბეს-
ლომ და ეთერის“ ვარიანტებს:

I, ძირითადი ვარიანტი

A) ქალიშვილს ჰყავს ავი დედინაცვალი. B) დედინაცვლის
მიერ დასაქმებულ ქალიშვილს უფლისწული გაეცნობა და ცოლად
ირთავს მას. C) ვეზირს შეუყვარდება ეს ქალი, ქმარს გააცილებს
და თავად ირთავს მას. D) უფლისწული დარდისგან კვდება. E) ქა-
ლი თავს იკლავს.

II ვარიანტი

ზემოთ ჩამოთვლილ ფუნქციებს თავში დამატებული აქვს შემ-
დეგი ფუნქციები: A) ქალიშვილს ჰყავს ავი დედინაცვალი. A¹) ქა-
ლიშვილი მწყემსავს გრძნეულ ძროხას და მეგობრობს მასთან.
A²) გრძნეული დედაბერი ქალიშვილს, ამ უკანასკნელის კეთილ
გულის გამო, ოქროსთმიანს ხდის. A³) იგივე დედაბერი ქალიშვი-
ლის მიბაძვით სამწყემსურში წასულ დედინაცვლის ქალიშვილს
დაამახინჯებს, A⁴) ქალიშვილის ქოშს უფლისწულს მიუტანენ. ამ
უკანასკნელს შეუყვარდება ქოშის პატრონი და ირთავს მას.

შემდეგ, როგორც პირველ ვარიანტშია.

პირველი ვარიანტის ფუნქციებს თავში დამატებული აქვს შემდეგი ვარიანტები: *A) უშვილო კაცს ქალიშვილი კანკში ჩაესახება. **A) გადაგდებული კანკიდან დაბადებულ ქალიშვილს ორბი ზრდის ხეზე. ***A) უფლისწული დაინახავს მას და ცოლად ირთავს.

შემდეგ, როგორც პირველ ვარიანტშია.

განსხვავება ამ ვარიანტებს შორის ისეთია, რომ ჩვენ მათი იდენტურობა თავიდანვე რომ არ ვიცოდეთ, შეიძლებოდა გვეფიქრა, სხვადასხვა ამბავთან გვაქვს საქმეო.

1967 წ. ჩვენ ორჯერ გვექონდა შესაძლებლობა, დაგვებეჭდა წინასწარი მოსაზრება „ჩარდავრიშინის“ ამ დასთანის თაობაზე. ორსავე სტატიაში, ვუდარებდით რა „ჩარდავრიშინის“ ამ დასთანს „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავს, საუბარი გვექონდა მხოლოდ ფაბულაზე და არა სიუჟეტზე. ეს ორი ცნება ერთმანეთისაგან განსხვავებული გვექონდა და, აქედან გამომდინარე, მივუთითებდით, რომ „ჩარდავრიშინის“ მეოთხე დასთანის „ამბის დერბა უთუოდ ენათესავება უკვდავი ქართული პოემის ფაბულას“¹³⁴, რომ იგი „უთუოდ ჰგავს „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულას“¹³⁵. ამ დასთანს რუსთველის პოემის წყაროდ ჩვენ არ ვთვლიდით (და არც ახლა ვთვლით), ჩვენ მხოლოდ ფაბულათა მსგავსებას აღვნიშნავდით და ვფიქრობდით, რომ უნდა არსებულებოდა რაღაც „მესამე“ ფაბულა, რომელიც „ჩარდავრიშინის“ დასთანსა და „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულებს აერთიანებდა. ვწერდით: „ჩვენ შორის ვართ იმ აზრისაგან, რომ ვამტყიცოთ, რუსთველს ზუსტად ეს სიუჟეტი გამოეყენებინოს“¹³⁶.

ჩვენს ამ მოსაზრებას სპეციალური სტატია მიუძღვნეს ა. ბარამიძემ და დ. კობიძემ¹³⁷. სტატიის ავტორებს სათაურად კი უწე-

¹³⁴ ბალდადელი თვალთმაქცი, გვ. 6.

¹³⁵ მ. თოდუა, „ქილია და დამანას“ საბასეული ვერსია, თბ., 1967, გვ. 26.

¹³⁶ იქვე.

¹³⁷ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, ვეფხისტყაოსნის ფაბულის თაობაზე, „მაინე“ (ენისა და ლიტ. სერია), 1971, № 2, გვ. 157.

რით „ვეფხისტყაოსნის ფაბულის თაობაზე“ (ხაზი ჩვენია. — მ. თ.). მაგრამ აღნიშნავენ: „ამ გზობას ჩვენს კულტურულ იპყრობს... მ. თოდუას ცოტა არ იყოს მოულოდნელი მოსახრებაა „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულისა თუ სიუჟეტის თაობაზე“ (ხაზი ჩვენია. — მ. თ.)¹³⁸.

ერთმანეთისგან არ განარჩევენ რა „ფაბულას“ და „სიუჟეტს“¹³⁹, რეცენზენტები გამოკვეთილად აღნიშნავენ, რომ ფაბულების გადმოცემის დროს ჩვენ თვითნებურება და მიყვრძობება გამოვიჩინეთ. „ყველაფერი ეს მოგონილია იმისათვის, რომ შექმნას „ვეფხისტყაოსანთან“ ხელოვნური მსგავსების ვითარება“¹⁴⁰. მაგალი თოდუა თვითონ თხზავს, ხოლო ზოგ რამეს ისე ალაგებს“ და ა. შ.¹⁴¹ (ხაზი ჩვენია. — მ. თ.).

შევეცდებით, პასუხი გავცეთ ჩვენს რეცენზენტებს.

როგორც სასკოლო სახელმძღვანელოებიდანაც ცნობილია, შექსპირის ჰამლეტის, ამ რენესანსული გმირის, პროტოტიპი არის შუასაუკუნეების საგების „მკაცრი და დაუნდობელი“ ამლეტი. საგებში ამლეტი ასეთ ტიპად არა ავტორისეული რემარკებით, არამედ თვითონ პერსონაჟის საქმით დი სიტყვითაა დახატული. შექსპირისა და საგების „ჰამლეტს“ საერთო ფაბულა გააჩნიათ, მაგრამ მასზე დაყრდნობილი სიუჟეტები აქვთ ერთმანეთისგან განსხვავებულ სწორედ ეს სიუჟეტებია, რომ ხატავენ ერთსა და იმავე პერსონაჟს ასე დიამეტრულად განსხვავებულ გმირებად. მაგრამ ჩვენს მოკამათეებს, ა. ბარამიძეს და დ. კობიძეს, არ განარჩევენ რა ერთმანეთისგან ერთი და იმავე ამბის ფაბულასა და სიუჟეტს, ბუნებრივია, საკითხი ასე არ უდგათ. რაკი „ვეფხისტყაოსნის“ ყველა დეტალს, პერსონაჟთა ხასიათებს და ნაწარმოების სულს. „ჩარდავრიშიანში“ ვერ პოულობენ, ვერც კი წარმოუდგენიათ ამ ორი ნაწარმოების ერთმანეთთან მსგავსება. ისინი წერენ: „რა შეიძლება

¹³⁸ იქვე.

¹³⁹ როგორც ვუთითებდით, ფაბულის სინონიმად სიუჟეტი ა. ბარამიძეს ნამდევ მიაჩნდა (იხ. მისი: შოთა რუსთველი და მისი ვეფხისტყაოსანი. თბ. 1966, გვ. 65). და დღესაც მიაჩნია (იხ. მისი: შოთა რუსთველი, გვ. 64).

¹⁴⁰ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, გვ. 164.

¹⁴¹ იქვე.

საერთო ჰქონდეს ტარიელთან დამთხვეულ შოსან ახალგაზრდას, რომელიც ხარად ქცეულ ბოროტ სულზე ამხედრებულა, მთვარის მოქცევაზე მოჩვენებასავით ვიღვლებს საზოგადოების წინაშე, აქალოთი შებნედილ თავის ფერია-სატრფოს დასტირის და მისი სურათის დემონსტრაციით თავს აცოდებს მნახველს?

რა შეიძლება საერთო ჰქონდეს ფერიათა მეფის უნიათ ასულს ნესტანდარეჯანის მაღალ ემოციურსა და მაღალ ინტელექტუალურ საკაცობრიო უკვდავ სახესთან?

რა ანათესავებს უბადლო რაინდ ავთანდილს დევრიშად განცხადებულ ფარსის ხელმწიფესთან? (გვ. 163)“.

ჩვენდათავად ჩვენც გვინდა, ალ. ბარამიძეს და დ. კობიძეს ასეთი კითხვა დაეუსვათ:

რა აქვს საერთო შუასაუკუნეების ევროპული ქალაქების მოედნებზე სახელდახელო წარმოდგენებში გამოყვანილ, გამვლელ-გამომვლელთა გასართობად გათამაშებულ ტიკინა-ფაუსტის ისეთი მაღალი, რთული და დრამატული ინტელექტის მქონე გმირის ფილოსოფიურად განზოგადებულ სახესთან, როგორც გოეთეს ფაუსტია? და როდესაც ეს ფაქტი (გოეთეს ფაუსტის იმ თოჯინისგან წარმომავლობა) არ აკვირვებს არავის (და სპეციალისტებისგანაც ასეა აღიარებული), როგორ ფიქრობენ ა. ბარამიძე და დ. კობიძე, რატომ არ აღმოჩნდა ევროპულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ვინმე, რომელიც შენიშნავდა: რატომ ინებეთ და აღიარეთ ამ ფაბულათა იდენტურობა, რა აქვს საერთო გოეთეს ასე ამადლებულ ფაუსტს მოედნებზე გათამაშებულ ტიკინებთან? ორში ერთია: ან გერმანული, (რალა გერმანული, საერთოდ მსოფლიო) ლიტერატურათმცოდნეობა ვერ დგას სათანადო დონეზე და ამიტომ ვერ ხვდება, რომ აქ განგაშის ატეხვაა საჭირო, ანდა აქ საგანგაშო არაფერია.

საგანგაშოდ აქ მათ არაფერი მიაჩნიათ (და სამართლიანადაც) ამიტომ, რომ იციან: ფაბულა სხვაა, სიუჟეტი — სხვა და რომ ერთ ფაბულაზე სხვადასხვა, ერთიმეორის საწინააღმდეგო იდეის, სხვადასხვა ხასიათის მქონე ნაწარმოების შეიძლება დაიწეროს, ამიტომ შევნიშნავდით ჩვენ ჯერ კიდევ „ბაღდადეგი თვალთმაქცის“ წინასიტყვაობაში, როდესაც პირველად მივეუთითეთ „ჩარდავრიშინის“

მეოთხე დასთანისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულათა მსგავსებაზე. ზ.ს. ვუსვამდით რა, რომ სიუჟეტის არმსგავსება არ უშლის ხელს ფაბულის იდენტურობას: „მსგავსება აშკარაა, მაგრამ მათი შორის დიდი განსხვავებაცაა. ამბავი სხვანაირად იწყება, ვითარდება და მთავრდება, ვიდრე „ვეფხისტყაოსანში“. სხვაა გმირები, მათი ხასიათი, თვით დასახელებული პერსონაჟებიც არაფრით ჰგვანან „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებს. ამბავი ზღაპრულია, თხრობა ცუდად შექრული და სხვ. მარტო ის რად ღირს, რომ შაოსანი ზის ხარზე თუ ფურზე, რომელიც მოჯადოებული ავი სულია და ა. შ. ასე რომ ამ ორ თხზულებას შორის განსხვავება უფრო მეტია და თვალში საცემი, ვიდრე მსგავსება. მაგრამ აქ სწორედ ეს მსგავსება გვაინტერესებს. საერთო ნიშნები, წინაარსობრივი დეტალი თუ ეპიზოდი ბევრ, ერთმანეთთან რომ საერთო არაფერი არა აქვთ, ისეთ ამბავს შეიძლება ჰქონდეს, მაგრამ ზემოთ მოხმობილი ქარგა და ამბის დვრიტა უთუოდ ენათესავება უკვდავი ქართული პოემის ფაბულას“¹⁴².

ამ განსხვავებას ჩვენ ჩვენს რეცენზენტებზე ნაკლებად როდი უხედავთ, პირიქით, პირველმა დავინახეთ ეს განსხვავება, მაგრამ ამას ხელი არ შეუშლია ჩვენთვის, დაგვესვა მათი ფაბულის იდენტურობის საკითხი. ფერიათა მეფის ასული რომ უნიათია, ხოლო ნესტანდარეჯანი — მაღალემოციური და მაღალინტელექტუალური, ტარიელი რომ ტაიჭზე ზის, ხოლო ის დამთხვეული შაოსანი ასალგაზრდა — ხარად ქცეულ ბოროტ სულზე და ა. შ., ეს ყველაფერი ამ ორი ნაწარმოების სიუჟეტთა განსხვავებაზე მიუთითებს და არა ფაბულათა სხვადასხვაობაზე.

რეცენზენტების აზრით, ჩვენ თითქოს ტენდენციურად ვალაგებთ და ტენდენციურადვე გადმოვცემთ „ჩარდავრიშაინის“ შინაარსს¹⁴³. ამიტომ ისინი, მსურთ რა, დაუპირისპირონ თითქოს ჩვენს

¹⁴² ბაღდადეღი თვალთმაქცი, გვ. 6. „დვრიტა“ და „ქარგა“ აქ და სხვაგანაც მოტანილი გვაქვს ფაბულის მნიშვნელობით, მაგრამ ვხარობთ მათ ტავტოლოგიის აცილების მიზნით.

¹⁴³ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, გვ. 163.

მეორე ტენდენციურად მონაყოლს ობიექტური მოთხოვნა, თვითონ
გადმოგვეცემენ მს. გადმოცემით კი გადმოგვეცემენ, მაგრამ ვერ
ჩვენებენ, რომ ჩვენთვის საინტერესო ფაბულის შემ-
კვერელი ყველა ფუნქცია და მათი ყველა ელემ-
ენტი მათ მიერ გადმოცემულ შინაარსშია ც-
იკითხება. იძულებული ვართ, აქ მოვიტანოთ ა. ბარამიძის და
დ. კობიძის მიერ მოთხოვნილი ამბავი მათივე სიტყვებით¹⁴⁴:

1. „დერვიშიმა წერილი დაწერა და მეფის ასულს
გაუგზავნა, ცოლობა სთხოვა, ქალმა არ იუკადრისა,
მოსხუცი ძიძა გამოუგზავნა და შემოუთვალა:

2. თუ პირობას სრულყოფ, ცოლობაზე თა-
ნახმა ვარო.

პირობა ასეთი იყო: დერვიში უნდა წასულიყო
ნიმრუზის ქვეყანაში და იქაური ამბის საი-
ღუმლოება გამოეცნო, — ბასრელი მეფის ასულისათვის
ამბავი მიეტანათ, ნიმრუზის ქვეყანაში ყველა შავით არის შემოსი-
ლი, მთვარის მოქცევისას ქალაქის მოსახლეობა მინდვრად გადის
უცნაური სანახაობის საჭვრეტად.

3. თურმე შამხნარი შეირხევა და გამოჩ-
ნდება ყვითელ ხარზე ამხედრებულ ახალ-
გაზრდა კაცი, თმა წელამდე უცემს, ერთ ხელში ხმალი უჭი-
რავს, მეორეში კი — ლამაზი ქალის სურათი. გვერდით ახ-
ლავს ბიჭი (ყული). ჩამოხტება ხარიდან, ჩამოუვლის იქ მყოფთ
და სურათს აჩვენებს, მერმე მიწაზე დაახლის და დახევს. ბიჭს

¹⁴⁴ ნუმერაცია ჩვენია. შდრ. ეს კომპონენტები ზემოთ მოტანილ „ვეფხისტ-
ყაოსნის“ კომპონენტებს.

არ მოვიტანოთ მის მხოლოდ სამ ეპიზოდს: 1) ექსპოზიციას, 2) ნიმრუზელი
უფლისწულის აღზრდის ამბავს და 3) მისი განკურნების ისტორიას, რადგან:
ა) ეს ეპიზოდები ზოგადია, გვეხდება უამრავ სხვა დასთანში, ბ) ამ ამბის ორ-
გახულ ნაწილს არ შეადგენს, მისი ამოღებით ან მისივე მსგავსი სხვა, თუნ-
დაც მეტი რაოდენობით, ეპიზოდის ჩართვით ფაბულა არ იცვლება, გ) ისინი
ისე არაორგანულად არიან მიტმასნილი ამ დასთანს, რომ ერთი ასეთი ეპიზო-
დის „ბასრის მეფის ქალიშვილის თავგადასავალი“ მოტანა, ეტყობა, თვითონ
ა. ბარამიძის და დ. კობიძესაც კი უნათიარათ, ისე „უჭრით მოთრეულია“ იგი
დასთანში, მას მხოლოდ ერთი წინადადებით გადმოსცემენ: „დერვიშიმა გამოი-
კითხა ბასრელი მეფის ასულის თავგადასავალი“.

ხმალს შემოჰკრავს და თავს წააცლის. და
ბა, დაიწყებს ცხარე ცრემლებით ტირილს.
მე წაეა და მიიშალება.

4. ბასრელ ასულს სურს, რომ წახვიდე და
იმ შაოსანი მხედრის ამბავი გაიგო. „თუ
ამას გაიგებ, სურვილს ეწევი, თუ არა და, შენ
გზახე წადიო“, — ეუბნება დერვიშს ძიძა. დერვიშმა გამოიკითხა
ბასრელი მეფის ასულის თავგადასავალი.

5. გაეშურა შაოსანის ამბის გასაგებად.

6. ერთი წლის ხეტიალის შემდეგ მივიდა
ნიმრუზის ქვეყანაში. სამჯერ იხილა ის სცენა, რომელიც ზემოთ
არის აღწერილი. ერთი და იგივე სურათი რომ მესამეჯერ განმე-
ორდა, დერვიში დაედევნა შაოსანს. „რომ დამინა-
ხა, აღრიალდა, გაშმაგდა და სულ დორბლი ჰყარა“. რომ შენიშნა,
მდევნელი დერვიშიაო, არა ავნო რა, უკან გაბრუნება მოსთხოვა.
დერვიში არ მოეშვა, სდია.

7. ერთი ბალი გამოჩნდა, ვალენით შემოზღუდული. შაო-
სანმა ღრიალით შეაქენა ხარი იმ ბალში. დერ-
ვიშიც შეუშვეს. ღამით დერვიშმა დაინახა, რომ შაოსანი
ჯოხით „ურტყამს და ურტყამს იმ ხარს. საწყალი ხარი ბლავის და
ბლავის“. შემდეგ რაინდმა საწყალობელი ზღუქუნი მორთო, ხარ-
თან მივიდა, მიუალურსა, თვალეზი დაუკოცნა, ბალახი დაუყარა,
პატიება სთხოვა. ბოლოს შეშინებული

8. დერვიში იხმო. რას დამდევე კუდშიო?
ჰკითხა.

9. დერვიში თავის თავგადასავალს მოუყვა.

10. „შეყვარებულის უბედურებას შეყვარე-
ბული თუ გაიგებსო“, უთხრა შაოსანმა.

11. და თავისი ამბავიც უამბო.

12. იგი ყოფილა ნიმრუზის მეფის ერთადერ-
თი შვილი. რომ დაბადებულა, ვარსკვლავთმრიცხველებს უთ-
ქვამთ...

13. აიხედა, ხედავს, რომ ჭუჭრუტანიდან ტახტი ჩამო-
უშვეს, ზედ ტურფა გოგონა იჯდა და იღიმებოდა.

გოგონამ ღვინო დალია და ვაჟს თასი მიაწოდა. „აფსუს, რომ ადამიანები გაუტანლები ხართ, თორემ შენ შეგიყვარებდიო“. ვაჟი გონებულად შეკურებდა ქალს. „მე ფერიების მეფის ასული ვარო“, თქვა მან და იმ წამსვე ტახტი პაერში აფრინდა.

14. ვაჟს გული შეუღონდა და ენა დაეხრა: ჯინის (ავისულის) შეყრა დასწამეს ვერც ერთმა მკურნალმა ვერ უშველა...

15. შენ რომ ქალს ეძებ, იგი ომანის ხელმწიფის ასულიაო, უთხრეს. ვაჟი შეუდგა ომანის ჯინების დასამორჩილებელი წიგნების კითხვას. მალე ჩამოფრინდა მზეთუნახავის მამა, ომანის ხელმწიფე. „ჩვენ ჯინები ვართ, შენ კი ადამიანი და შენი დამოყვრება როგორ იქნებაო“, უთხრა მან უფლისწულს. უფლისწულმა თავისი არ დაიშალა. მალე ის მშვენიერი ასულიც გამოჩნდა. ვაჟმა გაიხარა. ქალმა გააფრთხილა, რომ სამკურნალო ჯადოსნურ წიგნს არ შელეოდა. ერთხელ მთვრალს, მაინც დასტყუეს ის წიგნი. „რა ჰქენი, შე უღმერთო! ჩემი დარიგება დაგავიწყდაო“? ეს თქვა ქალმა და უგონოდ დაეცა მიწაზე. ვაჟი გამოუდგა წიგნის მიმტაცებელს, იგი კი შეიპყრო, მაგრამ წიგნი სხვას ეგდო ხელთ და გაქცეულიყო, შეპყრობილი პირი უფლისწულმა ლოცვების საშუალებით ხარად აქცია (ამ ხარზე ამხედრებული დაჯირობობდა შემდეგ). ჯადოსნური წიგნი დაიკარგა.

16. ფერიათა მეფის ასულს აღარა ეშველა რა. იგი დაბნედილი დარჩა.

17. აი ამიტომაც უფლისწული შეჭირვებულს, სცემს ხარს, ტირის და მოთქვამს. „იქნებ ვინმე გამოჩნდეს, დაეხმაროს და იმ ჩემს საწადელს მაწიოსო“, დაამთავრა მან თავისი თავგადასავლის თხრობა.

(იქ ჩვენ აღვადგენთ კიდევ ერთ, მე-18 ელემენტს, რომელიც „ჩარდარეიშინის“ დასთანში არის, მაგრამ ჩვენს ოპონენტებს რატომღაც ყურადღების გარეშე დაუტოვებიათ. — მ. თ.):

[18. მისმა ამბავმა ფარსის ხელმწიფე ისე დააღონა, რომ საკუთარი თავი დაავიწყდა.

დაიფიცა, სანამდის მას საწადელს არ ვსწავებ, მანამდის ჩემს მიზნებზე ხელს ავიღებოქ

19. გადერვიშებულ ფარსის მეფეს ხუთი წელიწადი უხეტიალნია ნიმრუზელი უფლისწულის საშველი წამლის საქებნელად. ბოლოს კონსტანტინეპოლში მოხვედრილა და სხვა დერვიშებს შეჰყრია. აბაღბახთმა რომ დერვიშების ამბავი მოისმინა, ყველას აღმოუჩენი, დახმარება და თავიანთ საწადელს მიადწევირა. —

20. ნიმრუზელ უფლისწულს შერთო ომანის მეფის ასული, ხოლო ფარსის ხელმწიფეს (დერვიშს) ერგო ბასრის დედოფალი¹⁴⁵.

როგორც ვხედავთ, ჩვენს მიერ მოთხოვნილი ამბავი და რეცენზენტების მიერ გადმოცემული ეს შინაარსი იდენტურია და თქმა იმისა, თითქოს ჩვენ ტენდენციურად დაგველაგებინოს და ტენდენციურად გადმოგვეცეს „შაოსანი გმირის“ შინაარსი, მეტი რომ არა ვთქვათ, საფუძველს მოკლებულია.

სტატიის ავტორები მკითხველს იმონებენ იმაში, რომ „ზოგ რამეს და, რაც მთავარია, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანს, მაგალითოდ უა თვითონ თხზავს“¹⁴⁶, ამის საილუსტრაციოდ მათ მოაქვთ ექვსი მაგალითი, განვიხილოთ ექვსივე ცალ-ცალკე.

1. ბასრის მეფის ქალიშვილზე გამიჯნურებული ფარსის ხელმწიფის შესახებ (ის განგებ გამოეწყო დერვიშივით, არ მიცნონ, რომ მეფე ვარო) ნაცვლად იმისა, რომ გვეთქვა: „ერთმა უფლისწულმა ბასრის მეფის ასულთან წასვლა გადაწყვიტა. ვეზირს მოეთათბირა და წავიდა. რომ მივიდა, შეუყვარდა“ — გვიწერია: „ერთ უფლისწულს შეუყვარდა ბასრის მეფის ასული. მისკენ წასვლა გადაწყვიტა და ვეზირს მოეთათბირა“. ე. ი. ჩვენი გადმოცემით გამოდის, რომ ვაეს ქალი მანამდე შეუყვარდა, სანამ მას ნახავდა. დასთანის მიხედვით კი თითქოს პირიქითაა. ჩავიხედოთ ტექსტში მოთხოვნილით, ვაეს ქალის გულუხვობა უქვს. უთხრეს: „თუ გინდა, რომ შენი სახელი დიდბუნებოვან ადამიანებთან ერთად ახსენონ, ბასრაში წადი და ბარმაქიანთა გვარის ერთ-ერთი ქალიშვილისგან ის-

¹⁴⁵ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, გვ. 161-162.

¹⁴⁶ იქვე, გვ. 164.

წავლენ ეს საქმეო¹⁴⁷. ამის შემდეგ ვაყმა მოსვენება დაკარგა.
„დღე ვერ ისვენებდა და ღამე არ ეძინა, სულ ამ საფიქრალში იყო
ჩაფლული. მეტის მოთმენა არ შეეძლო, გადაწყვიტა, ბასრაში წა-
სულიყო და ენახა ის ქალიშვილი, ყალანდარმა რომ უთხრა“¹⁴⁸.

რეცენზენტები, რომლებიც ჩვენ სპარსულად წაკითხული ამ-
ბის მოკლედ მოყოლას არ გვანდობენ და ობიექტურობის დაცვის
მიზნით იმავე ამბავს თავად გადმოსცემენ. აქ სპარსულ დედანს
კი არ ეყრდნობიან, არამედ... ჩვენსავე თარგმანს. მათ თვითონ
უნდა ჩაეხედათ დედანში, რომლისა ჩვენ მხოლოდ ერთი
ვერსია ვთარგმნეთ. მეორე ვერსიაში, რამეს ვთხოვო, კი არ
წერია, არამედ ნათქვამია: მე სიყვრული მინდა, სხვა ყველაფერი
მაქვს და თუ არ თანამიგრძნობ, „ჩემს სიცოცხლეს შენს
სიყვარულს შეეწვირავე და სადმე ველზე მაგ-
წუნავით ან ფარქადივით დავლევ სულსო“¹⁴⁹.

მაგრამ, ასეც რომ არ იყოს, რას უცვლის ფაბულას ეს
სიუჟეტური ნიუანსი, მაშინ როდესაც იქვე ირკვევა, რომ ფარსის
ხელმწიფეს უყვარს ბასრის მეფის ასული და მისი ცოლად
შერთვა უნდა!?

2. მაგრამ სტატიის ავტორების მიერ წამოყენებული მეორე
ბრალდება ჩვენს მიმართ სწორედ ის არის, რომ ფარსის ხელმწი-
ფე საერთოდაც მიჯნურად ჩვენ გამოვიყვანეთ. მათი აზრით, „ფარ-
სის ხელმწიფე ბასრელი მეფის ასულის მიჯნური არ ყო-
ფილა, არც იცნობდა მას“¹⁵⁰.

სტატიის ავტორების მტკიცება, წინააღმდეგ ჩვენი გადმოცე-
მისა, ფარსის ხელმწიფე ბასრის მეფის ასულს არც იცნობდო,
სწორი არ არის, ისინი ერთმანეთს ორჯერ შეხვდნენ (ოლონდ, მუ-
სულმანთა წესისამებრ, ქალს ვაყისთვის სახე არ უჩვენებია), კარგა
ხანს ისაუბრეს კიდევაც. ვაჟს მეფის ასულმა თავისი ვრცელი თავ-
გადასაჯალიც კი უამბო (ეს თავგადასავალია სწორედ ერთერთი
ის მიტმასნილი „მოხეტიალე“ ამბავი, რომელზედაც ზემოთ ვსაუბ-

¹⁴⁷ ბაღდადელი თვალთმაქცი, გვ. 563.

¹⁴⁸ იქვე, გვ. 564.

¹⁴⁹ Мир Амман, История четырех дервишей. Перевод с урду
Г. А. Зографа. М., 1962, გვ. 95.

¹⁵⁰ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, გვ. 163.

რობდით). და მეტე უთხრა: ახლა კი ჩემი დავალების შესასრულებლად წადიო! მაგრამ დავუბრუნდეთ ძირითად ბრალდებას: ფარსის ხელმწიფე ბასრის მეფის ასულის მიჯნური რომ არ ყოფილა და თურმე ეს ჩვენ რომ მოგვიგონია.

რადგანაც რეცენზენტები ჩვენ მიერ მოყოლილ შინაარსს არ ენდობიან. ერთი წუთით არც ჩვენ დავენდოთ მას და თვითონ მათ მიერ მოთხრობილ ამბავში ჩავიხედოთ. როგორც ზემოთ ვთხარხელ უკვე დავინახეთ, აი, რა უწერიათ თვითონ რეცენზენტებს: „ბოლოს შეშინებული დერვიში იხმო (ნიმრუზის მეფის ვაჟმა. — მ. თ.). რას დამდევე კუდშიო, ჰკითხა. დერვიში თავის თავგადასავალს მოუყვა. „შეყვარებული ის უბედურებას შეყვარებული თუ გაიგებსო“, უთხრა შაოსანმა და თავისი ამბავიც უამბო“ (ხაზი ჩვენია. — მ. თ.)¹⁵¹. ერთი შეყვარებული თავად ამბის თხრობელია, ნიმრუზის მეფის შვილია (და ამაზე არავინ დაობს). მაგრამ ვინაა ის მეორე შეყვარებული, რომელიც სწორედ იმიტომ, რომ მისთვის ეს გრძნობა ნაცნობია, მის სასიყვარულო ამბავს უკეთ გაიგებს? პასუხი: — ფარსის ხელმწიფე!

როგორც ვხედავთ, ფარსის ხელმწიფე შეყვარებული ყოფილა და, ამდენად, ჩვენ აქ არაფერი არ მოგვიგონია.

3. რეცენზენტების აზრით, მ. თოდუას მიერ არის მოგონილი, თითქოს ბასრელი მეფის ასულს თავისი მიჯნური დაებარებინოს. „ქალს ვაჟი არ დაუბარებია დავალების მისაცემად“¹⁵².

ამ დაბარებას რეცენზენტები პრინციპულ დეტალად მიიჩნევენ. მას მეორეჯერაც გაუსვამენ ხაზს: „სადაა აქ... დაბარება და სხვა“¹⁵³!

დერვიშად გადაცმულმა ფარსის ხელმწიფემ ბასრის მეფის ასულთან თვითონ ითხოვა აღდიენცია. ქალს ვაჟი არ დაუბარებია. ასეთ გადმოცემას უთუოდ შესწორება უნდოდა. მაგრამ ა. ბარამიძე და დ. კობიძე თავიანთ მკითხველებს არაფერს ეუბნებიან იმის შესახებ, რომ ეს შესწორება მთელი ოთხი წლით ადრე, სანამ მ-

¹⁵¹ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, გვ. 161.

¹⁵² იქვე, გვ. 163.

¹⁵³ იქვე, გვ. 164.

თი სტატია დაიწერებოდა, უკვე გაკეთებული იყო და რომ ამ შესწორების ავტორი თავად ისინი, ჩვენი რეცენზენტები კი არ არიან... არამედ... ჩვენ ვართ. ვაყის დაბარებაზე ჩვენ „ბაღდადელი თვალთმაქცის“ წინასიტყვაობაში ვწერდით როცა ამის თაობაზე სახელდახელო ცნობას ვიძლეოდით, მაგრამ უფრო გვიან გამოცემულ მეცნიერულ ნარკვევში („ქილილა და დამანას“ საბასეული ვერსია, თბილისი, 1967 წ. გვ. 24) ჩვენ თვითონ, სხვათა შენიშვნების გარეშე, გავასწორეთ ეს უზუსტობა. რა მიზნით უმაღლეს ამ ფაქტს ჩვენი რეცენზენტები თავიანთ მკითხველებს?

მაგრამ, რაც მთავარია, ასეც რომ იყოს, რა მნიშვნელობა აქვს ფაბულისათვის იმას: ვაყმა ითხოვა აღდიენცია თუ ქალმა დაიბარა იგი, როცა მთავარი ისაა, რომ ისინი ერთმანეთს შეხედნენ და რომ საერთოდ ქალმა ვაყს დაეაღება მისცა: წადი, იმ შოსანი გმირის ვინაობა გამიგე და მერე გამოგყვები ცოლალო!

4. „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულისათვის ასევე არავინაირი მნიშვნელობა არა აქვს იმას, როსტევენი და ავთანდილი ტარიელს რომ დაინახვენ, ეს უკანასკნელი სად ზის: წყლის პირას თუ ხრიოკ მინდორში. ამის გამო, მიუუთითებდით რა თავიდანვე ფაბულის (და არა სიუჟეტის) იდენტურობაზე, არაფერი გერჩიდა. შინაარსობრივ დეტალებზე გაგვემახვილებინა ყურადღება. შოსან გმირზე ჩვენ გვიწერია: წყლის პირას იჯდაო.

სიტყვა წყალი დასთანში მართლაც არაა ნახსენები და ამ მიზეზით აღშფოთებული რეცენზენტებიც წერენ: „სად არის აქ საერთოდ ნახსენები წყალიო“¹⁵⁴ მაგრამ რა ვუყოთ იმას რომ დასთანში ნათქვამია: შოსანი ლერწმთანში იჯდაო¹⁵⁵, ხოლო ლერწამი (ორიგინალში: „ნაჲ“ მხოლოდდამხოლოდ, გამონაყლისის გარეშე, წყალში ან წყლის პირას ხარობს („Камыш всегда растёт в воде или непосредственно у берегов“. БСЭ, XIX, გვ. 560)?

5. რეცენზენტები წერენ: „ასევე ხელოვნურად ამსგავსებს მკვლევარი ვეფხისტყაოსანსა და ჩარდარვიშიანს, როდესაც ნიმ-

¹⁵⁴ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, გვ. 164.

¹⁵⁵ ბაღდადელი თვალთმაქცი, გვ. 569.

რუხელი რაინდის „ბედაურზე“ ამბობს: „ლაგამ-აბჯარსა და უნაგირს ხშირად ესხა მარგალიტი“¹⁵⁶.

ტექსტში კვითხულობთ: „ყვითელ ხარზე ოქროს უნაგირი დაედგა და ზედ ამხედრებულყო. თვალ-მარგალიტით დამძიმებული ლაგამი ჰქონდა ხარისათვის ამოდებული. თავად შავი ხიფთანი ეცვა, ძვირფასი თვლებით მოოქვილი ხმალი ეკიდა“¹⁵⁷. ეს ადგილი „ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილი ადგილის ასეთი პარაფრაზით გადმოვეცით: „ლაგამ-აბჯარსა და უნაგირს ხშირად ესხა მარგალიტი“? რა დავაშავეთ ამით? ხომაა აქ ნახსენები ლაგამი, აბჯარი (ხმალი აბჯრის ნაწილია!) და უნაგირი? ხომ არის ნათქვამი ისიც, რომ ლაგამი თვალ-მარგალიტითაა გაწყობილი, ხოლო ხმალი — ძვირფასი თვლებით მოოქვილი? ამ დეტალისთვისაც არავითარი მნიშვნელობა არ მიგვიცია, იგი სხვათაშორის აღვნიშნეთ (რადგანაც, კიდევ ვიმეორებთ, ჩვენ ფაბულის იდენტურობას ვამტკიცებთ და არა სიუჟეტისა, ამისათვის კი ასეთი დეტალები არ გვჭირდებოდა) და რა არგუმენტით უნდა ჩამოგვართვან ეს ისე, თითქოს ყველაფერი ეს მოგონილია იმისათვის, რომ შეიქმნას „ვეფხისტყაოსანთან“ ხელოვნური მსგავსების ვითარება“¹⁵⁸. სად გვაქვს აქ ხელოვნური მსგავსება? ლაგამი ლაგამი რომ არის და მარგალიტი — მარგალიტი? ამაზე „ბუნებრივი“ მსგავსება რაღა უნდა იყოს? რას ვთხზავთ აქ ჩვენ და რას ვიგონებთ?

6. დასთანის მიხედვით, ნიმრუზის მეფის სატრფო, რომელიც ფერიის მეფეთა ასული იყო (აღმოსავლურ ზღაპართან გვაქვს საქმე) ავსულებმა ანუ ქაჯებმა უგონოდ აქციეს, ამის თაობაზე „ბაღდადეღი თვალთმაქცის“ წინასიტყვაობაში ასე ვწერდით: „მისი სატრფო ქაჯებს ჰყოლიათ და ახლა, თურმე, ამაზე ვოდებს“¹⁵⁹. მაგრამ იმის შიშით, რომ აქ ვინმეს ქალის მოტაცება არ ამოეკითხა, სხენებულ გამოკვლევებაში ჩვენვე ასე შევცვალეთ: „მაგრამ ამასობაში მისი სატრფო ქაჯებმა მოხიბლეს

¹⁵⁶ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, გვ. 164.

¹⁵⁷ ბაღდადეღი თვალთმაქცი, გვ. 569.

¹⁵⁸ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, გვ. 164.

¹⁵⁹ ბაღდადეღი თვალთმაქცი, გვ. 5.

და უგონოდ აქციეს. ამას აქეთ იგი ქაჯთა ჯადოთი იყო შექ-
რული და ვაეიც ამის გამო გოდებდა¹⁶⁰. ა. ბარამიძე და დ. კობიძე
ქე გვედავებინან: შაოსანის სატრფო „არავის გაუტაცნია და არავის
დაუტყვევებიაო“¹⁶¹. მართალი არიან. მაგრამ რა შუაში ვართ
ჩვენ? როგორც ვნახეთ, ჩვენ არსად გვიწერია, გაიტაცესო. ვიშო-
რებთ, ვწერთ, რომ ვაეის სატრფო ქაჯებმა მოხიბლეს
და უგონოდ აქციეს. ნიშანდობრივად კი აქ ის მივიჩნით,
რომ ასეთ თუ ისე, ქალი ქაჯების ტყვეობაშია და იგი მიჯნურს მათ-
გან ვერ დაუხსნია, ამაზე გოდებს და დაეხეტება ველ-მინდვრად.

ვფიქრობთ, დარბაისელი მკითხველი უკვე დარწმუნდა იმაში,
რომ „შაოსანი გმირის“ ამბის გადმოცემის დროს ჩვენ არაფერი
შეგვითხზავს, არც „ზოგი რამე“ და არც „განსაკუთრებით მნიშ-
ვნელოვანი“.

ერთდროული გახეთის „შოთაობის“ 1983 წ. მეტერთმეტე ნო-
ბერში აკაკი შანიძემ გამოაქვეყნა სტატია „ესე ამბავი სპარსული“,
სადაც ძირითადად გაიმეორა მის მიერ უნივერსიტეტში, ერთ-ერთ
სხდომაზე საჯაროდ გაცეხებული განცხადება. დიდი მკვლევარი და
პატრიოტი სხვათა შორის წერს: „მე იმ აზრისა ვიყავი და ვარ
ახლაც, რომ შ. რუსთველი მართლს ამბობს, როცა გულახდილად
გვეუბნება, რომ მან თავის ნაშრომს სპარსული ამბავი დაუდო სა-
ფუძვლად. ამასთანავე იგი იმასაც ამბობს, რომ ეს სპარსული ამ-
ბავი მან წყობილ მრგალიტად გადააქცია:

აქამდის ამბად ნათქვამი, აწ მარგალიტი წყობილი.

ამ სიტყვებით შ. რუსთველი თავის დიდ დამსახურებასაც აღ-
ნიშნავს: აქამდე უბრალო ამბავი იყო, ახლა კი წყობილი მარგა-
ლიტიაო. არ შეიძლება, არ დავეთანხმოთ მას მისი ქმნილების ასეთ
მაღალ შეფასებაში. მკითხველმა უნდა იცოდეს, რომ მსოფლიო
ლიტერატურაში მრავალი შემთხვევაა, რომ ამა თუ იმ მწერალს
თავისი ქმნილების სიუჟეტი სხვისგან ესესხოს. მაგრამ ეს არავითარი
გასაკიცხი ან სასაყვედურო საქციელი არ არის. მთავარია არა ის,

¹⁶⁰ შ. თოდუა, „ქილილა და დამანას“ საბასელო ვერსია, გვ. 25.

¹⁶¹ ა. ბარამიძე, დ. კობიძე, გვ. 164.

თუ საიდან მოდის სიუჟეტი, არამედ ის, თუ რა საბოლოო საბუთად მიიღო მან მწერლის ხელში, როგორ შეასრულა მან თავისი ნაწარმი, როგორ ფორმებში ჩამოასხა მან სხვისგან აღებული სიუჟეტი და რა ღირებულებების მქონეა მისგან შექმნილი ახალი ნაწარმოები. ამ მხრივ თუ განვიხილავთ ვეფხისტყაოსანს, ადვილად დავრწმუნდებით, რომ იგი უაღრესად მაღალ დონეზე შესრულებული მხატვრული ნაწარმოებია, რომელსაც მსოფლიო ლიტერატურის საგანძურში ერთი უპირველესი ადგილთაგანი უკავია. ამიტომ შეგნებულ ქართველს კი არ უნდა ეწყინოს, არამედ დიდი კმაყოფილებით უნდა შეხედეს ჩვენი უდიდესი პოეტის განცხადებას, რომ მან სპარსული ამბავი გამოიყენა თავისი შედევრის შესაქმნელად¹⁶².

II

პოემის პროლოგში ნათლად და ხაზგასმითაა თქმული:

„ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები,
ვით მარგალიტი ობოლი ხელის-ხელსაგომანები
ვაოვე და ლექსად გარდაეთქვი, საქმე ვქმენ საქოქმანები“ (9.1-3).

აქ ნათქვამია, არც მეტი, არც ნაკლები, შემდეგი: სპარსულიდან ქართულ პროზად თარგმნილი ეს ამბავი, რომელიც ხელიდან ხელში საგომანებ ობოლ მარგალიტს ჰგავს, შე ლექსად გარდაეთქვი და ამით საქოქმანები საქმე ვქმნიო.

მაგრამ აზრის სინათლისათვის საჭიროა, გაირკვეს, თუ რას ნიშნავს საქოქმანები.

ნ. მარის აზრით, „კოქმანი“ არის „„листание, сверканье, мычание, колебание“¹⁶². აქედან გამოჰყავს მას ამ სიტყვის დღევანდელი მნიშვნელობა: კოქმანობს, მერყეობს, ექვი ეპარება. ქართულის შესატყვისად თვლის ის სომხურ tot-ს, რაც ასეთივე მნიშვნელობით ესმის. ნ. მარის განმარტებიდან გამომდინარე, შეიძლება ვიფიქროთ ისიც, რომ რუსთველს თავისი საქმიანობა სამაყოლ მიანიჭა და ისიც, რომ პოეტი საყოყმანო საქმეს ჩადის.

¹⁶² ТР, XI, გვ. 19, შენ. В; გვ. 34.

მეცნიერი პირველ განმარტებას რჩეობს¹⁶³. საეკვოს მნიშვნელო-
ბით ესმის ეს სიტყვა ს. კაკაბაძეს¹⁶⁴. ვ. ბერიძის აზრით¹⁶⁵
ქნელად გადასაწყვეტი საქმე იგულისხმება¹⁶⁵.

ჩანს, ქართულში ეს სიტყვა ყოველთვის დღევანდელი მნიშ-
ვნელობით იხმარებოდა. (თ. ბაგრატიონსაც ის ესმის როგორც
„საურვებელი რამ, ძნელი ანუ გასაძნელებელი რამ საქმე, ბევრს
წარტყმასა და უუუტყმაში რომ იყოს და ურვიდეს კაცი“¹⁶⁶).

საინტერესოდ წაიკითხა ეს ადგილი ნოდარ დუმბაძემ: „ვე-
ფხისტყაოსნამდე“ ჩვენ პოემა არ გვექონია, რუსთველი ახალ ეპარს
ქმნის და ამის გამოა, რომ თავის საქმეს საჯოკმანოდ მიიჩნევს¹⁶⁷.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ საჯოკმანებ საქმედ რუს-
თველი მიიჩნევს გახმაურებულ ნაწარმოებ-
თან შეჯიბრს. პოეტი ამბობს: მე რომ ვავლექსე, ის პროზა-
ული ნაწარმოები საყოველთაოდაა საქართველოში ცნობილი, ახლა
კი მოვდივარ მე, რუსთველი, და ვიძლევი ჩემს ახალ ვერსიას. და
რადგანაც ეს ქართული პროზაული ამბავი ასე კარგია, ხოლო მი-
სი ხელახალი გადამუშავება, ჩემი პოემა, ჯერ აპრობირებული არაა
და კაცმა არ იცის, როგორ მიიღებენ მას, ამის გამო ამ აღიარე-
ბული და საყვარელი პროზაული ძეგლის გადამუშავება სათაქი-
ლო, საჯოკმანებ საქმედ მიმაჩნია, — ვაი თუ ისეთი ღირსეული
ძეგლი, როგორიც ეს ქმნილებაა, შესაფერისად ვერ გარდავტყვაო!

¹⁶³ „ეს სპარსული ამბავი, თარგმნილი ქართულ ენაზე რომელიც ხაშს ხე-
ლიდან ხელში [ფრთხილად] აგორო, მე ვპოვე, ვავლექსე და ამით ჩაეღიწე
ლიდი საქმე“.

სხვაგან ნ. მარი ასკვნიდა: „მოკლედ, XII ს. არსებობდა პროზაული ამ-
ბავი ტარიელისა და ნესტანდარეჯანის შესახებ, თარგმნილი სპარსული ენიდან,
რომელმაც, ბუნებრივია, იწყო ვაჭრობა რუსთველის ქმნილებს გამოჩენის
შემდეგ, რადგან იგი ამ რომანტიკულ შინაარსს უფრო მომხიბლავი ფორმით
გაღმოსცემდა“.

„ხელისხელსაჯოკმანები“ თხზულების განსაზღვრება კი არ არის, არამედ —
მარგალიტისა. თხზულება შედარებულია ისეთ მარგალიტს, რომელიც ხელის
გულზე გორაობს (მსხვილ მარგალიტს). მაგრამ შედარებაში მარგალიტის ძვირად
ღირებულება ნიშანდობლივი და არა მისი ხელის-ხელ გორება, — თხზულებას
ხელის გულზე ვერ ვააგორებ.

¹⁶⁴ ვეფხისტყაოსანი. თბ., 1927, გვ. XC VII.
¹⁶⁵ ვ. ბერიძე, რუსთველოლოგიური ეტიუდები. კრებული შეადგინა
ო. მეგრელიძემ, თბ., 1961, გვ. 280.

¹⁶⁶ თ. ბაგრატიონი, გვ. 8.
¹⁶⁷ ნ. დუმბაძე, ჩემი ვეფხისტყაოსანი. „სენსარი“ 1976, № 7, გვ. 96.

ასეთი საქმიანობა ლიტერატურაში უპრეცედენტო არ ყოფილა. მაგალითად, სპარსულ ლიტერატურაში ფალაურიდან სპარსულზე პროზით თარგმნილი „ენს“-ო რამზინი“ ლექსები დაითქვა. ასევე, არაბულიდან სპარსულ ენაზე პროზით გადმოღებული „ქილილა და დამანა“ გალექსა რუდაქმ, ხოლო სწორედ რუსთველის ხანაში მისი მრავალი ლექსითი ვერსია შეიქმნა არაბულ და სპარსულ ენაზე. პროზაული ძეგლები ედო საფუძვლად „შაჰ-ნამეს“, ნიზამის ხუთ პოემას და არა ერთ სხვა სპარსულ თხზულებას.

ქართული პოეზიის იმ სეგბუნდნიერ ქამს აქეთ, როცა პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ დაიწერა, უკვე ძნელია, წარმოვიდგინოთ ამეუამბის შემცველი სხვა მაღალმხატვრული ნაწარმოები; სადღაც გელის სიღრმეში ჩვენ აპრიორულად უნდობლობას ვუცხადებთ მას. ეს გრძნობა გასაგებია. მაგრამ განა ეს გვიძლევს უფლებას სპარსული ამბის ქართული პროზაული „თარგმანის“ არსებობა არ დავუშვათ და, კიდევ მეტი, რაც გინდ მოკრძალებული იყოს მისი განცხადება, არ დავუჯეროთ პოემის ავტორს და არ ვაღიაროთ, რომ აღმოსავლური ამბის ის პროზაული ქართული ხორცშესხმა მაღალმხატვრული იქნებოდა! მაშინ ხომ ჩვენ დავემგვანებოდით იმ ფანატიკოს მუსულმან პილიგრიმებს, რომლებიც მაღინაში მუჰამედის საფლავს რომ მოილოცავენ, გავარვარებული აჯურით იშრეტენ თვალებს, — თვალი, რომელმაც ყველაზე წმინდა ადგილი ნახა, სხვა ნივთთა და საგანთა შეხედვით არ წაგვებილწოსო! არაა დაუშვებელი, რომ XI-XII საუკუნეებში ჩვენ, ქართველებს, მართლაც გვქონდა პოპულარული პროზაული ქმნილება. რაღა გაცუნებულად ვიმსჯელოთ: სწორედ ასეთი ხასიათის ერთი სხვა ძეგლი ჩვენ უკვე გვქონდა სწორედ იმ ხანაში. მხედველობაში გვაქვს „ვისრამიანი“, ასევე სპასრულიდან პროზით თარგმნილი ქართული წიგნი, რომელიც ასე პოპულარულია XII საუკუნიდან მოყოლებული დღემდე (ქართულად მისი 21 ხელნაწერი და ხუთი გამოცემა არსებობს). და აი, ეტყობა, ასეთი ხასიათისა და წარმომავლობის, სპარსულიდან ქართულად პროზით თარგმნილი თუ გადმოკეთებული, საყოველთაოდ პოპულარული, ძეგლის გალექსება მოჰკიდა ხელი პოემის ავტორმა.

ჩვენ ზემოთ უკვე მივუთითეთ ანალოგიურ შემთხვევებზე სპარსულ ლიტერატურაში. მსგავსი მაგალითები ქართულშიც გვაქვს. სპარსული „ენს-ო რაშნის“ ქართული პროზაული თარგმანი, ქართული მთარგმნელობითი ლიტერატურის შედევრი „ვისრამიანი“, ლექსად გარდათქვა პოეტმა არჩილმა (1647-1713).

თავის დროზე იუსტინე აბულაძე უფრო მეცნიერული ალლოთი, ვიდრე პოემის საფუძვლიანი ანალიზის შედეგად მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ პოეტის არაერთგზისი განცხადება პირდაპირი მნიშვნელობით უნდა გავიგოთ, — რუსთველმა აიღო სპარსულიდან ქართულად თარგმნილი, საკმაოდ მტკნარი ამბის შემცველი თხზულება და თავისი გენიით იგი მსოფლიო ლიტერატურის შედევრად აქცია¹⁶⁸. იუსტინე აბულაძეს თავისი დებულების დასამტკიცებლად რაიმე ფაბულები არ მოუძებნია, მაგრამ ამით მის დასკვნებს დამაჯერებლობა არ ეკარგება.

პოეტმა რომ მანამდე უკვე ცნობილი პროზაული ძეგლი გალექსა, ეს სხვა საბუთებითაც დასტურდება. შესავალში რუსთველი გვაუწყებს:

„მიბრძანეს მათად საქებრად თქმა ლექსებისა ტყბილისა,
ქება წარბთა და წამწამთა, თმათა და ბაგე-ჯილისა,
ბროლ-ბადახშისა თლილისა, მით მიგრით მიწყობილისა,
გასტებს ქვასაცა მაგოსა გრდემლი ტყევისა ლბილისა“.

ამ სტროფზე მთელი ლიტერატურა შეიქმნა. იმათ, რომელთაც აქ ბრძანების მიმცემად თამარი მიაჩნიათ, ეჩოთირებათ, — როგორ მოხდა, რომ თამარმა პოეტს უბრძანა: ჩემი ლოყები და კბილები ნიქეო¹⁶⁹. იყო ცდა, შეერბილებინათ ეს ბრძანება: „მიბრძანეს“ ეგებ აქ წინადადების მიცემას ნიშნავდესო¹⁷⁰. ზოგი ამასაც ფიქრობდა, აქ მარტო თამარის ქება კი არ ებრძანა რუსთველს, არამედ

¹⁶⁸ იუსტინე აბულაძე, რუსთველოლოგიური ნაშრომები, გვ. 176.

¹⁶⁹ „ლ. სარაჯიშვილი, ვედვისტაოსნის ყალბი ადგილები, „მოამბე“, 1895, XI, გვ. 9-12.

¹⁷⁰ მ. ჯანაშვილი, „ივერია“, 1899, 4 მარტი.

სხვისიც (რადგან „შათად“ იკითხება), ეს სხვა კი დავით სოსლანი უნდა იყოს¹⁷¹.

ნ. მარი ასე თარგმნიდა ამ სტროფს: „დავწერე მე ის ბრძანებით თვითონ მეფისა, რომელმაც მიბრძანა შემეჭო მისი წარბი, წამწამი, თმა და მიჯრით მიწყობილი ბროლის კბილები“¹⁷².

მისი აზრით, აქ „ვეფხისტყაოსანი“ კი არ იგულისხმებოდა, არამედ რუსთველის სხვა ნაწერები, შეთხზული თამარის საქებად¹⁷³. მაგრამ, თუ ასეა, გამოდის, რომ თამარი თავისი საქები ლექსების წერას თავად უკვეთავდა პოეტს, ხოლო ეს უკანასკნელი არც მალავდა ამას, პირიქით, საგანგებოდ აღნიშნავდა.

ჩვენ ეჭვი გვეპარება: ამ სტროფში თამარის ქებაზე არის კი ლაპარაკი? რა თქმა უნდა, აქ თამარის ქება არაფრით არაა საჩოთირო, თუ დავუშვებთ, რომ პოეტს არა თამარმა, არამედ სხვებმა უბრძანეს ეთქვა ეს ქება. უხერხულობას ის კი არ ქმნის, რომ თამარმა უბრძანა პოეტს, შემაჭეო, არამედ ის, რომ პოეტი აცხადებს ამას; თამარმა თავისი სილამაზის ქება დამოიკვეთაო, ხომ შეიძლება, რომელიმე ჯგუფს ან პირს მიეცა რუსთველისათვის ასეთი დავალება. მაგრამ ასეთ გამოსავალს არ უშვებენ, რადგან ასეთ შემთხვევაში რუსთველის გენიალური მეტაფორა, — აღმასს ტყვიის გრდემლი გასტეხსო, — შეუფერებელი გამოდის (ტყვიას თამარი უნდა იყოს შედარებული და არა მისი მამაკაცი დიდებულები, — თამარი ქალია და ტყვიისაა, რუსთველი, — მამაკაცია და აღმასია, მაგრამ ტყვიას აქვს თვისება — სძლიოს აღმასს).

მსგავსად იმდროინდელი სპარსული ეპიკისა (ხოლო, როგორც თავში უკვე აღვნიშნეთ, „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის თემათა მსგავსება სპარსულ პოემებთან ცხადია), პოემის შესავალში უსათუოდ ნაქები უნდა იყოს პოეტის პატრონი, აქ — თამარი. ეს ქება შესავალში მართლაც იკითხება:

¹⁷¹ ს. ქვარიანი. შოთა რუსთველი და მისი პოემა, თბ., 1914, გვ. 20; კ. კვციელიძე. (არაღაც არაბუნებრივია, ვინმეს ებრძანებინა პოეტისათვის მით უმეტეს, თვით თამარს, მას მისი, თამარის, წარბი, წამწამი, თმა ბაგეკბილები“). 11, თბ., 1938, გვ. 109.

¹⁷² Н. Я. Марр, Об истоках, гл. 71.

¹⁷³ იქვე.

„ვის ვშენის, — ლომსა, — ხმარება შუბისა, ფარ-შიშვრისა,
— შეფისა, მზის თამარისა, ლაწე-ბაღაშ, თმა-ვიშვრისა, —
მას არა ვიცი შეეკადრო შესხმა ხოტბისა, შე, რისა,
მისთა მკვრეტელთა ყანდისა შირთთა ხაშს მართ, მი, — შერისა“

და

თამარს ეაქვბდეთ შეფესა სისხლისა ცრემლ-დათხველი,
ვთქვენი ქებანი ვისიხი შე არ ავად გამორჩეული,
მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და აღმად შე ნა რბეული,
ენცა ისმინოს, დაესვას ლახვარი გულსა ზეული“.

და

თამარის ქება აქ თავდება და იწყება პოემის შესავლისთვის ასევე აუცილებელი სხვა კომპონენტი, წიგნის დაწერის მიზეზი: „მიბრძანეს მათად საქებრად თქმა ლექსებისა“ და ა. შ.

ვინ არის:

- 1) ის, ვინც ბრძანება გასცა და
- 2) ის, ვინც უნდა შეაქონ?

რადგან ამ ნაწილში წიგნის დაწერის მიზეზზეა ლაპარაკი, ზუნებრივია, ვიფიქროთ, რომ ბრძანების გამცემი პოეტის პატრონია. ე. ი. თამარია, ხოლო ის, ვინც უნდა შეაქონ, შეევეთილი ამბის პერსონაჟი (თუ პერსონაჟები) უნდა იყვნენ. ჩვენს ყურადღებას იქცევს ამის თაობაზე თეიმურაზ პირველის ერთი ცნობა, რომელსაც დღემდე საამისოდ ყურადღება არ მიქცევია.

თავის პოემაში „მიჯნურთ ამბავი იოსებისა და ზილიხანისა“, სადაც პოეტი მოკლედ გადმოგვცემს „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსსა და მისი დაწერის მიზეზს, თეიმურაზ პირველი გვაუწყებს:

„მეფეს ენება სპარსული თქმათ ქართულისა ენითა,

„მეფეს ენება სპარსული თქმათ ქართულისა ენითა,
„ლექსად თქმა შწადსო“, უბრძანა ლაღმან ბრძანა
შექთა ფენითა,
ნიჭი აღუთქვა უზომო, მოაჯე ვარ მოქენითა,
მიჯნური მიჯნურთ საქებრად დაჭდა, გლახ,
ცრემლთა დენითა“¹⁷⁴.

¹⁷⁴ თეიმურაზ პირველი, თხზულებათა სრული კრებული, აღ. მამიძისა და გ. ჭავჭავაძის რედაქციით. თბ., 1934, გვ. 62.

ჩვენს ყურადღებას იქცევს თეიმურაზის მოსახრება არჩილის „გაბაასების“ მიხედვით:

როგორც ვხედავთ, თეიმურაზ პირველის განმარტებითაც, თა-
მარი რუსთველს ავალებს, შეაქოს, მიჯნურები: ტარიელ-ნესტანდანი
და ავთანდილი-თინათინი, ე. ი. თამარს, რომელსაც სხვაგან ასე
აქებს პოემის ავტორი, პოეტისათვის უბრძანებია "შეეჭო სილამაზე
არა მისი, თამარისა, არამედ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებისა.

მაგრამ თუ ეს ასეა, ცხადი ხდება, რომ „ვეფხისტყაოსნის“
ამბავი მანამდეც არსებულა. მართლაც და, ნაწარმოებში,
რომელიც თავისი მბრძანებლის დავალებით დაწერა და მასვე უნდა
მართმეოდა, ავტორს როგორ შეეძლო, პოემის შექვეთისა და და-
წერის ისტორია ისე არ გადმოეცა, როგორც ეს სინამდვილეში
იყო: როგორ შეეძლო, არარსებული ამბის ვითომ არსებობა მოე-
გონებინა და მასზე ეთქვა: ხელი-ხელ საგოგმანებ მარგალიტს ჰგავს,
ისე კარგიაო! მით უმეტეს, რომ, ვიმეორებთ, პოეტის ცნობიდან
გარკვევით ჩანს: მას თამარმა ზოგადად კი არ მისცა დავალება,
ცინზე შეყვარებულის ამბავი გალექსეო, არამედ კონკრეტული პი-
რების („მათად საქებრად“), მისთვის, თამარისთვის, რუსთვე-
ლის გარეშეც არსებული და ცნობილი (ეტყობა, საყვარელი)

„ჩაბრუხაძემ უწინ არ თქვა? რად იპარავ პირველ თქმასა?

რას მიეოჩი მას რიტოოსა, არ ანებებ მისსა მასა?„

ფიქრობენ, თითქოს აქ უნდა იგულისხმებოდეს თექვსმეტმარცელიანი ლექ-
სი, შაიოი, რომელიც „ვეფხისტყაოსანზე“ ადრე „თამარიანში“ გვხვდება (ქ. კე-
კელიძე, II, გვ. 146). შეიძლება ეს ასეც იყოს, მაგრამ არაფრით არ არის
გამოორიცხელი, არჩილის მიერ აქ ის იყოს მინიშნებული, რომ ამ პოემის ამ-
ბავი რუსთველზე ადრე ჩაბრუხაძემ თქვა.

თეიმურაზ პირველის მიერ გამოთქმული მოსაზრების (რუსთველმა რომ
სხვისი, კერძოდ, თამარ მეფის დავითით გალექსა ტარიელისა და ნესტანის ამ-
ბავი) რაციონალურობა, ბუნებრივია, არჩილს ძველფელობიდან არ გამოჩენია.
თავის „გაბაასებაში“ იგი თეიმურაზ პირველს ათქმევინებს:

„ჩემოდნად შენ ვინ ჩაგაგდებს, რაცა სთქვი, — იძულებითა,

თამარ მეფემან გიბრძანა, ძალი იყო თუ ნებითა“

არჩილის სხვა ცნობას, რომელსაც ის თეიმურაზ პირველის პირით გამოთ-
ქვამს („ერთი ამბავი აიწყე, ბოლოც სხვათ შეგითავესა“), ქ. კეკელიძე ასეთ
ინტერპრეტაციას აძლევს: „ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში, არჩილ მეფის დროს,
სახოგადობებს შეგნებული ჰქონია, რომ ყველაფერი ის, რასაც იმდროინდელი
ხელნაწერები შეიცავდნენ, რუსთველს არ ეკუთვნის“ (ქ. კეკელიძე, II,
გვ. 100). მაგრამ აქ ხომ მეტრა თქმული! კერძოდ, აქედან ვიგებთ, რომ: 1. რუს-
თველის პოემა და მისი გაგრძელებანი, თეიმურაზის აზრით თუ არა, არჩილის
აზრით მაინც, „ერთი ამბავია“. 2. რუსთველს მისი მხოლოდ დასაწყისი ჰქონია
დამუშავებული. ამბავი კი ამით არ დამთავრებულა, დანარჩენი ნა-
წილი ამ დაუმთავრებელი ამბისა სხვებს და უმთავრებითა.

პერსონაჟების დახატვა უბრძანა. გავისვენოთ ნიზამი: როგორც
პოეტი თავად ვადმოსცემს პროლოგში, შარვანშა ზოგადად
უთვლის პოეტს, რაიმე პოემა დაწერე ჩემს სახელზეო, არამედ
ავალებს (თუ თხოვს): ლეილისა და მაჯნურის ამბავი რომ არის
საეცნობილი, ისე გალექსეო! აქ კი კიდევ ერთი საბუთით დას-
ტურდება, რომ:

1) რუსთველის დროისთვის ქართულად „ვეფხისტყაოსნის“ ფა-
გელის მსგავსი, პროზაული სიუჟეტით ხორცშესხმული ფაბულა
არსებულა. რუსთველს იგი გამოუყენებია და თავისი გენიით და-
უჩრდილავს, რადგან „რა ბრწყინვალე მზე ამოვა, ვარსკვლავები
დაბნელდების“¹⁷⁵.

2) „ვეფხისტყაოსანი“ მეფის დაკვეთით ყოფილა დაწერილი
სხე, როგორც მრავალი ძეგლი მსოფლიო ლიტერატურაში.

3) პოემის წერა რუსთველს თამარის სიციცხლეში დაუწყია¹⁷⁶.

III

პოემის ასეთი წარმომავლობის გათვალისწინებით შეიძლება
სხვა საკითხებიც წამოიჭრას. დაეაკვირდეთ ცნობილ სტროფს:

„ამირან დარეჯანის ძე მოსეს უქია ხომელსა,
აბდუმესია — შავთელსა, ლექსი მას უქეს რომელსა,
დიღარგეთ — სარგის თმოგველსა, მას ენა დაეშრომელსა,
ტარიელ — მისსა რუსთველსა, მისთვის ცრემ-შეუშრომელსა“.

რატომ მაინცდამაინც ეს ოთხი ნაწარმოებია ჩამოთვლილი ამ
სტროფში? ხუთუ შუასაუკუნეების ქართულ ლიტერატურაში ამ ოთხ
ძეგლზე მეტი შედეგური არ შექმნილა? ვთქვათ და მართლაც ასეა,
რა მოსაზრებით ჩამოთვალა მისმა ავტორმა ეს ოთხი ნაწარმოები:
ლიტერატურა მიმოიხილა? მაგრამ რა მიზნით? პოემის თავში ან

¹⁷⁵ „შაჰ-ნამე“, II, გვ. 191.

¹⁷⁶ ირანელი მეცნიერები „ვეფხისტყაოსანს“ იცნობენ (ზოგი — სპარსული
თარგმანებით, — ნაწყვეტებით, ზოგი ინგლისურით). მაგრამ ფაბულის მგავსე-
ბაზე არაფერს წერენ (იხ.: ჰამიდ ზარინქუბ, დამსთან-ე ფალანგნე ფუშ, მაჯა-
ლე-იე დამეშქაღე-იე ადამანთ ვა ოლუმ-ე ენსანნ, მაშაქდ, სპლე შეშომ,
№ 4, გვ. 721).

ბოლოში საერთოდ ლიტერატურის მიმოხილვას რა აზრი უყ-
და ჰქონოდა. და არცა გვაქვს ასეთი მაგალითები. ასეც რომ იყო,
ჩვენ ხომ ვიცით, რომ ამ დროისათვის ქართულად არსებობდა
სხვა ძეგლებიც, მაგალითად, „ვისრამიანი“, შეიძლება, „თამარიანიც“.
რატომ მათ არ ასახელებს ამ სტროფის ავტორი?

საქმეს იოლად არც იმით მოველება, თუ დავეუშვებთ, რომ ეს
სტროფი სხვის მიერაა ჩამატებული, — ძველი დროის მწიგნობარ-
მა ნებისმიერი, მისგან თვალსაჩინო კმნილებად მიჩნეული ოთხი
თხზულება ყოველგვარი პრინციპის გარეშე ჩამოთვალა?

დავაკვირდეთ აქ ჩამოთვლილ ძეგლებს, იქნება ისინი პაი-პა-
რად არ არიან აქ დასახელებული, იქნება აქვთ მათ ერთმანეთთან
რაიმე საერთო?

სანამ ამას გავარჩევდეთ, გავიკითხოთ, იყო თუ არა ტრადიცია
პოემის თავში ან ბოლოში რაიმე ნაწარმოებების ჩამოთვლისა და
თუ იყო, რა შემთხვევაში და რა მიზნით?

ასეთი ტრადიცია იყო. მაგალითად, სპარსულ პოემათა ავტო-
რები ასახელებენ ძეგლებს, რომლებიც ამ პოემის თემებ-
ზე იყო დაწერილი, ხან დეტალურად გადმოგვცემენ ამ ფაბულის
ისტორიას, ხან ვაკვრით იხსენიებენ ასეთ ნაწარმოებებს და მათ
ავტორებს. ასე მიუთითებს „ვენს-ო რამზინის“ ჩვენთვის ცნობილი
სპარსული ვერსიის ავტორი ქაზრ ად-დინ გორგანნი ექვს მის წი-
ნამორბედზე¹⁷⁷, ასე შეგვახსენებს ფირდოუსი თავის წინამორბე-
დებს, ცნობილ პოეტ დაყნიყნს და განსაკუთრებით ხშირად ვინმე
დეჰყანს (მიწათმოქმედი? ფეოდალი?), რომლისგანაც მას მოაქვს
ესა თუ ის ეპიზოდი თავის ეპოპეისა¹⁷⁸. „ქილილა და დამანას“
სპარსულ ვერსიას, როგორც ეს მის ქართულ თარგმანიდანაც
ჩანს¹⁷⁹, ახლავს შესავალი, სადაც დაწვრილებით არის გადმოცე-
მული ამ კრებულის შექმნის ისტორია და დასახელებულია მისი
პირველი ავტორები.

როგორც ერთხელ უკვე აღვნიშნეთ, „ხოსროვ-ო შირინში-
ნიზამი საგანგებოდ ჩერდება პოემის ამბის წარმომავლობაზე და
ასახელებს თავის წყაროებსა თუ წინამორბედებს:

¹⁷⁷ ვენს-ო რამზინ, გვ. 26.

¹⁷⁸ შან-ან-შე, ჭელდ-ე ავეალ, გვ. 7.

¹⁷⁹ ქილილა და დამანას, გვ. 190.

„ხოსროვისა და შირინის“ ამბავი უცნობი (დაფარული) არ არის,
გასზე უკეთესი დასთანხმარებელია რომ არ არსებობს.

იმ მხარის ძველი ისტორიიდან მე ამ განმარტვანს ვავეცანი.

ბრძენმა, რომელმაც ამ ამბავს ხორცი შეასხა (გაღვიძა),
მათი სასიყვარულო ამბავი [პოემიდან] ამოაგდო.¹⁸⁰

ნიჰანის მკითხველმა იცის, რომ პოეტი აქ ფირდოუსის „შაჰ-
ნამეს“ ერთ-ერთ წიგნს (ხოსროვ ფარვიზის შესახებ პოემას) გუ-
ლისხმობს.

სპარსული ლიტერატურის ეს ტრადიცია ქართულშიც გად-
მოჰყვა სპარსულიდან გადმოკეთებულ თუ თარგმნილ ძეგლებს.
ასე, მაგალითად, თეიმურაზ I, გაგვიცნობს რა სპარსულ ავტორებს,
რომელთაც იგი ეყიბრება ამა თუ იმ თემის დამუშავების დროს,
„ლეილმაჯნუნიანის“ შესავალში წერს: „ლეილმაჯნუნის ამბავსა
შეხ სადის დავეცილებით“¹⁸¹, ხოლო „ვარდბუღბუღიანის“
თემის დამუშავების გამო გვაუწყებს:

„გაუბნა ერთმანეთსა მოლა აჯამ ბრძენთა ბრძენთან
ბუღბუღს — ვარდი, ვარდს — ბუღბუღი სიტყვა ტიპილი ენა გრძელმან.
შევიწიო ძალი ღვთისა, მე დავიწყო თარგმანება“¹⁸².

ასევე, ნოდარ ციციშვილი თავის „შვიდ მთიებში“ გადმოგ-
ვცემს ამ ამბის დამუშავების ისტორიას:

„ესე ამბავი სპარსულებრ გონებამიუწვლომელი,
ნიჰანის უთქვამს განჯელსა, ბრძენთა ბრძენთა რომელი;
მას კბაძავს ხოსრო დეკლავი, მუნ ენადაუშრომელი,
მას ზოსრო სჯობს თუ ნიჰანი, ვართ მისი მიუხელომელი.“

¹⁸⁰ ქეთხან-ე ხოსრო-ე-ი შირინ-ე პაქე-მე ნიჰანის ყომის
შაჰნამეზე განჯავერ, თეჰრან, 1333, გვ. 32.

¹⁸¹ „ჩვენი საუნჯე“, IV, გვ. 25.

¹⁸² იქვე, გვ. 48.

ნაველის ესე ამბავი ჩაღოთურისა ენითა
უთქვამს და მისებრ შეღებეს სხვა ვინმეა ვიარენითა?
ქელა ჟამის უთქვამს სპარსულად მუნვე გულითა ბრძენითა
იღუნს ყოელი მკითხველი მათ ოთხთა ლექსთა სმენითა

ვით გავაგო მიუხვდარმან მათ ოთხთავე ლექსთა ქება?
მათსა ლექსსა მოსწავებს მათი სობრძნით აღსავსება;
მწადს ქართველებრ მათთა ლექსთა გამოთარგმნა, ვალექსება,
ღვთით გავებღე საქმე ძნელი, თუმცა ჩემგან ეთ ეგება¹⁸³.

ახლა კი პირველსავე სიტყვას მოვიდეთ. ვნახოთ, რითია „ვეფხისტყაოსანში“ დასახელებული ოთხი ძეგლი ნიშანდობლივი და აქვთ თუ არა მათ ერთმანეთთან რამე საერთო.

როგორც ზემოთ მ. ჯანაშვილის ექსკურსიდან დავრწმუნდით, ამ ოთხ ძეგლთაგან ორის, „ამირანდარეჯანიანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ეპიზოდებს ბევრი რამ აქვთ საერთო. თავად „ამირანდარეჯანიანზე“ მსჯელობის დროს ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ მისი სიუჟეტი შეიცვლებოდა სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა გადამმუშავებლის ხელში. და ეს თავად ამბავთა დალაგებისაც ეტყობა, — იგი რომ გზადაგზა შეუცვლიათ და გადაუკეთებიათ, ეს აშკარაა. ჩვენი აზრით, უპირველეს ყოვლისა ყურადღებას იქცევს თვით საკუთარი სახელი ამირანდარეჯანისძე. ჩვენს ხელთ არსებულ პროზაულ ტექსტში იშვიათად, მაგრამ მაინც ეს პერსონაჟი უკვე იხსენიება ხან როგორც ამირანი, ხან როგორც დარეჯანისძე (ლ. ათანელიშვილის მიერ საუკეთესოდ გამოცემულ ტექსტში ე. ი. ამ დროის (თუ წრის) მკითხველისათვის ამირანდარეჯან („ქვეყნის ამირა“, „ერთადერთი ამირა ამ ქვეყნისა“) უკვე გამკვირვალე და გასაგები აღარ არის, ტრადიცია მისი წაკითხვისა და აღქმისა უკვე დასუსტებულია. შემდეგ ხანებში სწორედ ამირან ფორმით გავრცელდა ეს სახელი, მაგრამ ეს მისი საფუძვლის მექანიკური ტრანსფორმაციის შედეგია და ისე კი არ უნდა იქნეს გაგებული, თითქოს ეს ვნირი სახელად ამირანია, და იგი დარეჯანის შვილია, როგორც ეს

¹⁸³ ნოდარ ციციშვილი, შვიდი მთიები, პროფ. კ. კეკელიძის რედაქციით, გამოცვლივით და ლექსიკონით. 1930, გვ. 2.

წ. ნუცუბიძეს ჰგონია¹⁸⁴. სხვათა შორის, ასევე შექმნილი ნ. ე. ს. ანდარ ჯაჰან საკუთარი სახელის წაყითხვის ტრადიცია „ვეფხისტყაოსანში“ მთლიანადაა შენახული. ეს პერსონაჟი ანდარჯანდარეჯანობით იხსენიება, ან ნესტანჯანობით (დღეს ცნობილი საკუთარი სახელი ნესტანი „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებში არ გვხვდება, ეს ფორმა ორჯერ იკითხება გამოცემათა სათაურებში, ფორმაც და ეს სათაურებიც გამომცემლების მიერია და არა ხელნაწერთამიერი. ეს მით უფრო მოულოდნელია, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ აღმოსავლური წარმოშობის საკუთარ სახელების უმეტესობა მეტისმეტად არის სახეცვლილი). აქ ყველაზე ნიშანდობლივი მაინც ისაა, რომ თხზულების პერსონაჟი სავარსამიძე მეფე აბესალომს უყვება ამირანის ამბავს, როგორც უკვე წიგნად დაწერილს: „ათორმეტნი კარნი არიან პატრონისა ჩემისანიო“¹⁸⁵. შემდგომშიაც ის რაღაც წიგნის მიხედვით აცნობს მეფეს ფალავანთა ამბებს: აქ ამის კარი იწყება, აქ თავდებაო. რა კარებზეა ლაპარაკი? ვფიქრობთ, აქ ისეთი სურათია, როგორც „ქილილა და დამანაში“, სადაც ბარზუ, წიგნის ავტორი, შემდგომ ვერსიებში ფაქტიურად თხზულების გმირად არის გამოყვანილი. ეტყობა, „ამირანდარეჯანის“ ჩვენთვის ცნობილ ვერსიას წინ უძღოდა სხვა ვერსია¹⁸⁶ და ამ ტექსტის ავტორიც, ვფიქრობთ, სავარსამიდის სიტყვებით სწორედ იმ ვერსიას გულისხმობს. შეიძლე-

¹⁸⁴ „...Воспевад героя Амирапа — сына Дареджаниа». III. Нуцубидзе, Руставели и восточный ренессанс Тб., 1947, გვ. 149 და სხვ.

¹⁸⁵ მოსე ხონელი, ამირან-დარეჯანის, გამოსაკემად მოაშინადა, გამოცვლენა და ლექსიკონი დაერთო ლ. ათანელიშვილმა. თბ., 1967, გვ. 29, ჩვენი აზრით, ეს შემთხვევა არ უნდა გავივიწყოთ ისეთ ლიტერატურულ ხერხებთან, როგორც გვაქვს არაერთ თხზულებაში მაგ.: „რამაიანაში“ (მწერალი ვალ-მიქის ამავე სახელწოდების ვერსიაში თვითონ ავტორი გამოდის თავისივე თხზულების პერსონაჟად: იგი აღმზრდელია რამას შეილებისა); „მთვარის მოტაცებაში“ (რომანის პერსონაჟები თხზულების ავტორთან ერთად მგზავრობენ) ანდა „დონ-კიხოტში“ (დონ-კიხოტი, პერსონაჟი, წიგნის II ტომში უკვე იცნობს მასზე დაწერილ თხზულებას).

¹⁸⁶ შ. ნუცუბიძის აზრით, უნდა არსებელიყო X საუკუნის პოემა ამირანის შესახებ, მოსე ხონელი სწორედ მისი ავტორია, ხოლო დღემდე შემორჩენილი პოეზიური ვერსია პოემის გაღმოყვებება (იხ.: III, Нуцубидзе, Руставели и восточный ренессанс, გვ. 148).

მოსე ხონელის პოემაზე კი, მეცნიერის აზრით, ამირანზე არსებულა ცალკეული თქმულებანი (იქვე, გვ. 163).

ბოდა, იგი უფრო ჰგვანებოდა „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავს და თვისი ხასიათით უკვე საგმირო-რომანტიკული ყოფილიყო და უკვე საფალავნო. შემორჩენილი „ამირანდარეჯანიანის“ საეპეო შედგენილობა, სტილი და ლექსიკა შეიძლება იმაზე უთითებდეს, რომ იგი იმ ძველი, XI-XII საუკუნეებში უკვე არსებული (შეიძლება ლექსით) ვერსიის გადმოკეთებაა. მას ბევრი აღმოსავლური დანთანი, მათ შორის „ყესსა-ჲე ჰამშას“ ამბებიც გარევა.

ამგვარად, „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ამირანდარეჯანიანის“ შინაარსობლივი და სხვა ხასიათის მსგავსებანი, ჩვენი აზრით, იმაზეც არ უნდა უთითებდეს, რომ პირველმა განიცადა მეორის გავლენა, როგორც ამას აღნიშნავენ (ზ. ჰიჭინაძე, შ. ნუცუბიძე, მ. ჯანაშვილი), არამედ იმაზე, რომ ორსავე პოემას ერთი ფაბულა უძველეს საფუძვლად¹⁸⁷.

მაგრამ თუ ეს ასეა, მაშინ ის ორი დანარჩენი თხზულებაც ასეთსავე ფაბულაზე აგებული უნდა იყოს. განვიხილოთ ისინიც.

რთულ სურათს ქმნის ამ სტროფში მოხსენიებული დილარგეთი, აქ რომ მხატვრულად ასახული რაღაც ამბავი იგულისხმება, ეს მეცნიერებაში არც ეჭვს იწვევს და არც დავას. რუსთველოლოგები ჩვეულებრივ აქ გულისხმობენ ჩვენამდე არმოღწეულ თხზულებას, რომელსაც პირობით „დილარგეთიანის“ სახელით ნათლავენ ან „დილარიანს“ უწოდებენ. თითქოს საქმეს უფრო ართულებს ე. წ. „ხვარაზმელთა ამბის“ („ვეფხისტყაოსნის“ უსუსური გაგრძელების) შესაყალსა და ბოლოსიტყვაობაში დაცული ასეთი ცნობა:

ლიბ, უპრობანია, რომ თავიდან სწორედ ამირან დარეჯანზე (ამირ ანდარ ჯანაშვი) ყოფილიყო ამბავი ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, ამბის პერსონაჟი ამირანდარეჯანი ყოფილიყო.

რაც შეეხება ამირან დარეჯანის ძეს, იგი მხოლოდ ამირ ანდარჯანის შემდეგ გაჩნდებოდა. ის თხზულება, რომელიც შემოგვრჩა, სხვა ჩანს. ამ თვალსაზრისით ამირ ანდარ ჯანაშვი შესახებ დაწერილი თხზულების პერსონაჟთა შეილება დაწერილი ახალი თხზულების შთაბეჭდილებას სტოვებს.

¹⁸⁷ ავლებდა რა პარალელებს „ამირანდარეჯანიანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ შორის, კ. დონდუა წერდა, „ამირანდარეჯანიანისა“ და რუსთველის რომანტიკული პოემის არა მარტო ცალკეული მოტივების, არამედ მთელი რიგი ეპიზოდების ერთიანობა უსათუოდ ლაპარაკობს საერთო ლიტერატურული ფონის სასარგებლოდ, მწიგნობრულისა თუ ზეპირისა, რომლისაგანღებულობდა თავიანთ საზრდოს ორივე ეს ძეგლი“. (К. Дондуа, გვ. 93, ხაზი ჩვენი. — მ. თ.)

შესავალში:

„ქვემოთ ხარისხის ნარჩომნი ამბავნი ლექსად ეთქვენ, გაიხარებნენ და სარგისს დაურჩა ეთქმელად, მას ესე დავაბარებნი“¹⁸⁸

ბოლოსიტყვაობაში:

„ეს ამბავი დარჩომოდა სარგისს ლექსთა შეუწყობლად“.

3. ინგოროყვას აზრით, სარგის თმოგველს გაულექსავს ინდო-ხატაელთა ამბავი (მას ეკუთვნის დღემდე შემორჩენილი ტექსტი). ხოლო მისი გაგრძელების, „ხვარაზმელთა ამბის“, ვალექსვა ვერ მოუხსნია და პროზაული ჩანაწერის სახით ჰქონია შესრულებული¹⁸⁸. ძნელია იმის გაგება, თუ პროზაული ჩანაწერით რას გულისხმობს მკვლევარი. სარგის თმოგველი ამ ჩანაწერის ავტორია თუ ჩამწერი. მაგრამ ჩვენთვის ამჯერად ამას მნიშვნელობა არა აქვს. მთავარი ის არის, რომ სარგის თმოგველის მიერ ლექსად შესრულებული ამბის გარდა კიდევ ყოფილა შემორჩენილი პროზით შექმნილი ერთი ამბავი „ვეფხისტყაოსნის“ ციკლისა და ეს ამბავი გაულექსავს „ხვარაზმელთა ამბის“ გამლექსავს¹⁸⁹.

სარგის თმოგველის „დილარგეთიანის“ „ვეფხისტყაოსანთან“ კავშირის შესახებ დიდძალი ლიტერატურაა შექმნილი. დაობენ სხვა და სხვა საკითხზე, კერძოდ, როგორც აღვნიშნეთ, იმაზე, თუ რა ნაწილი ეკუთვნის სარგისს, ორივე, ინდოხატაელთა და ხვარაზმელთა ამბები თუ მხოლოდ უკანასკნელი.

ვფიქრობთ, აქაც ერთი ძეგლის ორი სხვადასხვა ვერსიის ერთმანეთში აღრევასთან გვაქვს საქმე. როგორც ჩანს, არსებობდა პროზაული თხზულება, რომელიც შემდეგ სარგის თმოგველს გაულექსავს. ეს ფაქტი ადრე ცნობილი ყოფილა, კერძოდ, ის სცოდნია როგორც სტროფის: „ამირან დარეჯანის ძე მოსეს უჭია...“ ავტორს, ასევე — ხვარაზმელთა ამბის გამლექსავს. ამ უკანასკნელს განუზრახავს პროზაული ვერსიიდან სარგის თმოგველის მიერ ლექ-

¹⁸⁸ პ. ინგოროყვა, თხზულებათა კრებული, ტ. 1, თბ., 1963 წ. გვ. 36.
¹⁸⁹ სხვა მოსაზრებას გამოთქვამს კ. კოჭინაძე „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემის ისტორიის თვალსაზრისით ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო და იმ დროისთვის საინფორმაციო თავის გამოცემაში, როცა ამტკიცებს ინდო-ხატაელთა ამბის რუსთველურობას (გვ. IX და შემდეგ).

სად გადათქმული თხზულების გაგრძელება. სარგისის ვერსია ხე-
რაზმელთა ამბავს არ შეიცავდა და ამიტომაც აღნიშნავს ხე-
მელთა ამბის გამლექსავე: გაულექსავე დარჩომოდაო.

მაგრამ აქ დაისმის კითხვა: რატომ წერენ, დარჩომოდაო? ჩანს,
ამ სტროფის ავტორი (ხვარაზმელთა ამბის გამლექსავე) იცნობს
სარგის თმოგველის ლექსითი ვერსიის პროზაულ წყაროს, რომელ-
შიაც ხვარაზმელთა ამბავიც იკითხებოდა, და ლექსავს მას.

ამრიგად, სარგის თმოგველი რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“
გამგრძელებლად კი არ გამოიყურება, არამედ მის პარალელურად
არსებული და ამავე ფაბულაზე აგებული სხვა, დამოუ-
კიდებელი, პოემის ავტორად. ამ პოემას იცნობს ავტორი სტრო-
ფისა: „ამირან დარეჯანის ძე მოსეს უქია...“, მან იცის მისი ეს
ნიშანი (რომ იგი რუსთველის პოემისეული ფაბულის დამოუკიდე-
ბელი დამუშავებია) და ამიტომაც იხსენიებს მას „ამირანდარეჯა-
ნის“, „ვეფხისტყაოსნისა“ და „აბდულმესიანის“ გვერდით.

მაგრამ ეს უკანასკნელი, „აბდულმესიანი“, არის კი საამისო
კავშირში „ვეფხისტყაოსანთან“? განვიხილოთ ეს თხზულება.

„აბდულმესიანი“ დაკარგულად ითვლებოდა და დღეს ჩვენთვის
ცნობილი თხზულება მხოლოდ 1902 წ. მიიჩნია ნ. მარმა „თამარისა
და დავით სოსლანის შესხმად“¹⁹⁰, მაშინ ნ. მარის მოსაზრება თით-
ქმის ყველამ გაიზიარა. მაგრამ აკაკი წერეთელმა წარმოადგინა
ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ცნობა: „განსვენებული ნიკოლოზ ტა-
რიელის ძე დადიანი, ძველი მწერლობის დიდი მოტრფიალე, ხში-
რად ამბობდა ხოლმე აბდულმესიანი შავთელისა ჩვენ საგვარეულო
წიგნსაცავეში იყო, ჩემამდე მოაღწია და როდესაც ნაქალაქევეში სახ-
ლი გადამეწვა, სხვა წიგნებთან ერთად ის ეგზემპლარიც დაიღუ-
პაო“¹⁹¹. მთლად თავიდან ბოლომდის აღარ ახსოვდა ის თხზულება.
მაგრამ ზოგ-ზოგი ადგილები კი მოჰყავდა ხოლმე ზეპირად, რამ-
დენიმე ტაეში მეც შეაგონდება, მაგალითად, ერთი ნაწყვეტი:

¹⁹⁰ TP, IV, 1902, გვ. 8, 19.

¹⁹¹ თ. ბაგრატიონის ცნობით, აბდულმესიანი საგანგებოდ აქებინა თურქე-
რეკლე მეორემ. იხ.: გ. შარაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, II, თბ., 1974,
გვ. 78.

აბდულმესია,
მტერთა მესია,
სარკინოზთ მეპყრა
ხელთა მესია.

მეორე კოდექსი:

მტერთა მძლეველსა
ისრით მძლეველსა
თვით ჰყოფს შეხარკეთ
ხარკთა მძლეველსა¹⁹².

ადვილი შესაძლებელია, შეავთელს „თამარისა და დავით სოს-
ლანის შესხმაც“ ეკუთვნოდეს, თავისი სტილით ეს ორი ნაშრომი
ერთმანეთს მგვანებოდა და ამიტომაც აღრეოდეთ ისინი ერთმანეთ-
ში. კ. კეკელიძეს, რომელმაც სათანადო საბუთები წარმოადგინა
ნ. მარის შეხედულების საწინააღმდეგოდ, არ ავიწყდება ერთი
მნიშვნელოვანი ფაქტიც, „რომ ფსევდორუსთველურ სტროფში
ოთხ, იქ დასახელებულ, თხზულებიდან სამი თხრობითი, ეპიკური
ქანრისაა — „ამირანდარეჯანიანი“, „დილარიანი“, „ვეფხისტყოსა-
ნი“, იგულისხმება, მეოთხეც („აბდულმესიაც“) ასეთივე და არა
ლირიკული ქანრისა იყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში, რაღა ეს ხოტ-
ბა დასახელა ამ სტროფის ავტორმა, რა დააშავა „თამარიანი“¹⁹³.
კ. კეკელიძეს აქ „დილარგეთიც“ (რომელსაც იგი „დილარიანს“
უწოდებს) ეპიკურ თხზულებად მიაჩნია, ალბათ იქიდან გამომდი-
ნარე, რომ საკუთარი სახელი დილარი სიუჟეტს, ამბავს გულის-
ხმობს.

ოთხივე აქ დასახელებული თხზულება საგმირო-რომანტიკული
ჩანს. ამდენად, ჩვენ გამოვთქვამთ ფრთხილ ვარაუდს: ამ სტროფის
ავტორია რუსთველი, იგი ტრადიციას მისდევს და თავისი
პოემის ფაბულის მანამდე არსებულ დამუშავებებს ჩამოგვივლის,
გვაცნობებს, რომ „ამირანდარეჯანიანი“, „აბდულმესიანი“, „დი-
ლარგეთიანი“ და „ვეფხისტყაოსანი“ ერთ ფაბულაზე აგებული,
მაგრამ სხვადასხვა ავტორთა მიერ დამუშავებული თხზულებებია.

¹⁹² ა. კაკი, მცირე რამ პროფესორ მარის უკანასკნელის თხზულების გა-
მო: „ივერია“, 1902, № 154.

¹⁹³ კ. კეკელიძე, II, გვ. 234.

ყურადღებას იქცევს რუსთველის პოემის გადმოყოლილი რედიმენტებიც. რომლებიც შინაარსობრივ შეუსაბამობებს ქმნიან.

1. კ. კვიციანიძის მახვილ თვალს არ გამოპარვია პოემის დეტალები, სადაც გაკვირით და სხვათაშორის არის მინიშნებული ინდოეთში დატრიალებული უბედურება ნესტანდარეჯანისა და ტარიელს იქაღან გადაკარგვის შემდეგ. ნესტანდარეჯანი ქაჯეთის ციხიდან ტარიელს წერს:

„წაღი, ინდოეთს მიმართე, არგე რა ჩემსა მშობელსა,
მტერთაგან შეიწრებულსა, ყოველგნით ხელაღუპრობელსა!“

ნესტანის მშობელი მტერს ასე შეუვიწროებია, მკითხველმა კი ეს არ იცოდა. გამარჯვების შემდეგ ზეიმებსა და ლხინს შეყოლილი და ინდოეთს მიმავალი ტარიელი ეკლებზე ზის, ჩქარობს, ეშინია, დაყოვნებამ ავი არ მიყოსო:

¹²⁴ მხედველობაში არა გვაქვს შეუსაბამობანი, რომელიც პოემის კანონიკურ გამოცემებში გვხვდება. ირაკვეია, რომ ხელნაწერებში ამ მხრივ ყველაფერი რიგზე ყოფილა და ეს შეუსაბამობანი რუსთველის ხელით გამოსული სტროფების უზღველყოფასა და პოემის მეცნიერულ გამოცემებში მათ არ შეტანას გამოუწვევია. მოვიტახთ ერთ მაგალითს:

ავთანდილსა და როსტევეანს უცხო მოყმე (ტარიელი) თვალსა და ხელს შეა რომ დაეკარგება და მის ვინაობას რომ ვერ გაიგებენ, როსტევეანი შეიკირვებს, ალბათ ღმერთს მოვსძულდი, თორემ სორციელისგან ასეთი საქმე სად თქმულა! კახონიკური გამოცემების მიხედვით, თინათინი მამას ურჩევს:

„გაგზავნე კახი, ყოველგნით მისთა ამბაეთა მცნობელი,
ადრე სენობ, არის იგი ყმა შობილი თუ უშობელიო“.

მეფეს შვილის რჩევა ეკეთა და ქვეყნის ოთხთავე კიდეს ხალხი აფრინა. ამოღ. ტარიელის ასეველ-დასავალი მახსენებ ვერ გავიწყს. აქ როსტევეანი ამბობს:

„...მართალ იყო ასული და ჩემი ძეო,

ენახე რამე უშმაკისა სიციუდე და სიბილწეო“ და ა. შ.

კახონიკურ გამოცემათა მიხედვით თინათინს მეფისთვის არ უთქვამს, ეშმაკი გამოგეცხადაო, როსტევეანი არასწორად იმორწმებს თავის ქალიშვილს, თინათინს ისეთ რამეს მიაწეროს, რაც მას არ უთქვამს, ამდენად, სტროფი: „მეფე ბრძანებს“ და ა. შ. ეჭვის ქვეშ დგება. ხელნაწერებში კი აქ იკითხება:

„მაგას ნუ ბრძანებ, მეფეო, ენე კვლა ბედნიერია,
ყოელი ქვეყანა შეიბყარ, ფერხთ ქვეშე მონაწივერია.

მორგებებია გრძნეული, მუხთალი შენი მტერია.

ევრე არა ხაშს, სიტყვასა გკადრებ და დამიჭერია!

თუ ცუდი რამე გინახავს, მაკთურო ანუ ქაჯია.

ამისთვის, მეფევე, რად უმენავ ასუ რად გაგისაჯია?

სიტყბოსა ნაცულად ღმრთისაგან სიმწარე რად გოჯია?

მასვე ვეოდრე, მოასხი ყოელი მუყრი და აჯია!“ და ა. შ.

„წაიღე, ავი არ მიყოს მე აქა დაუკნებამან“.

როსტევეანი გმირებს ურჩევს, ინდოეთში დიდი ლაშქრით გაემართნენ:

„...წაღით ლაშქრითა დიღითა,
თქვენთა მტერთა და ორგულთა დაჰფრეწლით, დაცაჰრიდითა“.

და მართლაც ავთანდილმა საამისოდ ოთხმოცათასიანი ლაშქარი შეჰყარა („კაცი ოთხმოცი ათასი ყველაი დაკაზმულია“), ინდოეთს ჩაღწეული გმირები შაოსან ქარაევანს შეეყრებიან. გაირკვა, რომ ფარსადანი გარდაცვლილა. ნესტანი ტირილს იწყებს, მას აპყვება ტარიელიც: „ტარიელცა დაიზახნა, და ფარულნი გააცხადნა“. ჩანს, ფარსადანის სიკვდილი ტარიელს სცოდნია, მაგრამ ეს ამბავი ნესტანისთვის დაუმალავს. კ. ჰიქინაძე ტარიელს ამ საქციელს ასე ხსნის: ტარიელი ქაჭეთის ციხის ალებისა და ნესტანდარეჯანის განათავისუფლების შემდეგ სწორედ ასე უნდა მოქცეულიყო, „რათა მკითხველმა ინდოეთის უბედურება მთლიანად გამორკვეულ ფაქტად არ მიიღოს და ამის გამო შეუფერებლად არ ჩათვალოს ის უდარდელი ლხინი და ზეიმი, რომელსაც რაინდები ეძლევიან ქაჭეთის ციხის ალების შემდეგ“¹⁹⁵.

მაგრამ აქ დაისმის კითხვა: რა დროს უდარდელი ლხინისა და ზეიმის დრო იყო ან რა საჩქარო იყო ეს გაუთავებელი ზეიმები და ქორწილები მაშინ, როდესაც პოემის გმირებს განსაცდელი ჯერ კიდევ წინ ჰქონიათ, სხვა რომ არაფერი, ტარიელს სამეფო დაუქარგავს! მისი დაბრუნების აღწერა თბრობას უფრო დინამიკურს განხიდა და არანაკლებად დააინტერესებდა მკითხველს. გარდა ამისა, ეთანხმება თუ არა მოვლენების ისეთი ასახვა, როგორც დახატული აქვს კ. ჰიქინაძეს, რუსთველის სტილს? ვფიქრობთ, რომ არა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ პოემის წყაროში ინდოეთს დატრიალებული უბედურება იყო კიდევ ასახული. მაგრამ თავად პოემაში იგი არ გადმოსულა, მისი მხოლოდ რუდიმენტი

¹⁹⁵ კ. ჰიქინაძისეული გამოცემა, გვ. XX.

შემონახულა. ასეთი ლიტერატურული მოვლენა საერთოდ ცნობილია¹⁹⁶.

2. აეთანდილი „სამოცდაათ დღე ზღვისა პირსა მიუა გზასა“ (969,1). ქათულში რიცხვი სამოცდაათი საკრალური და აკვიატებული რიცხვი არ არის, ჩვენი აზრით, პოემის ავტორი იმეორებს მისი აღმოსავლური წყაროს მონაცემებს. ირანულ სამყაროში სამოცდაათი (ისე როგორც შვიდი) საკრალური რიცხვია. „ქილილა და დამანას“ ორიგინალში ვკითხულობთ: „უკეთესია სამოცდაათი წლის სიცოცხლეზე“, „ბოვად ხოშთარ აზ 'ამრ-ე ჰაფთად სალ“, — რაც საბას ასე გადმოუტანია: „ას წელ სიცოცხლეს სჯობია“¹⁹⁷.

3. როგორც ერთზელ გაკვრით აღენიშნეთ, პოემის მიხედვით, აეთანდილის ქალაქი სატახტო ქალაქიდან ხან ოცი დღის სავალითა დაშორებული (152,2), ხან — ათის (684,3).

4. ჩვენი გმირები ნესტანს რომ დაიხსნიან და მელიქ-სურხაეის სამეფოს ჩაუვლიან, ტარიელი ამ უკანასკნელს სწერს: „მეფეო, კარგი ყველაი მე თქვენგან წამკიდებიაო“ (1437,2). მაინც რა კარგი ახსოვს მისგან ტარიელს? არაფერი. პირიქით, ამ მეფისგან მას დიდი სიავე წაეკიდა. სხვაგან კიდევ უფრო მეტ სიყვარულ უცხადებს მას ტარიელი: „შენ იყავ ჩვენი მშობელი და ჩვენი საესავიო“ (1454.1). ეტყობა, იყო ვერსია, რომელშიაც ზღვათა მეფე დადებით როლს თამაშობდა, აქტიურად ეხმარებოდა ნესტანს ან აეთანდილს.

5. ასმათი არამც და არამც არ უმხელს უცხო კაცს, აეთანდილს, ტარიელის ვინაობას, განსაკუთრებით კი იმ ამბავს, რომელიც ამ გმირს თავს გარდახდა, და ეს ძალიან არის ხაზგასმული პოემაში.

¹⁹⁶ მ. თ. დ. ე. ა. ქართულ-სპარსული ეტიუდები, [1], თბ., 1971. სწორედ რუსთაველის ეპოქის ძველში „ემს-ო რამანში“ რამდენიმე ასეთი შესაბამისი ადგილი გვხვდება. აქ მიუვითითებთ ერთ მათგანზე: შაისი მშა რამინ, რომელსაც პოემის მიხედვით ვიცხობთ, როგორც მორქმულ ტახტის მემკვიდრეს. შტატად მდიდარ და გავლენიან კაცს, იმავე პოემაში ერთგან დახასიათებულია, როგორც თავქარიანი ყმაწვილი, რომელიც დღენიადაც დაქვიფობს და აის შედეგად ისეა გაღარიბებული, რომ არაფერი აბაღია ჩანგის სიმების გარდა და ტანსაცმელი მიკატნებთან აქვს დაგირავებული.

¹⁹⁷ ქილილა და დამანას, გვ. 112; ქილილა და დამანას, სპარსულიდან თარგმნილი მეფე ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის მიერ ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაერთო მაგალითოდამ. თბ., 1975, გვ. 341.

რატომ არ უმხვლს? ჩანს, აქ პრაქტიკულ ღონისძიებასთან გვაქვს საქმე. ტარიელმა საშინელი, მეფისა და სახელმწიფოს საწინააღმდეგო მდევო დანაშაული ჩაიდინა: სასიძო უფლისწული მოკლა (ამით ხეარაზმის სახელმწიფო ინდოეთს გადაჰკიდა), თავის აღმზრდელსა და პატრონს, ფარსადან მეფეს ეომა, მისი ქალიშვილის გადაკარგვის მიზეზი შეიქნა. „ვეფხისტყაოსნის“ წინამორბედ ამბავში ამ დანაშაულმა გმირს ალბათ იოლად არ ჩაუარა, მას, რა თქმა უნდა, დასჯისა და სამეფოსათვის საშიშროების აცილების მიზნით დევნას დაუწყებდნენ. ეტყობა, მას, როგორც დამნაშავეს, ახლაც ეძებენ. ეს ფაქტი კი „ვეფხისტყაოსანში“ არ ჩანს, აქ საამისო სიტუაცია არ იგრძნობა. ასმათი კი, თითქოს სხვათაშორის, ეუბნება ავთანდილს:

„ვერ გიცნობ, ვინ ხარ, ეს გიხარნე სიტყვანი მისანდონია“ (242,4).

6. ქაჯეთის ციხესთან თათბირის დროს, მეფე ფრიდონი, რომელიც მეფისავე შვილია, ამბობს: „ჩემსა სიმცროსა გამზრდელნი სამუშაითოდ მზრდიდიანო (1402,1). აქ ის კი არ არის ნათქვამი, რომ მას სხვა ხელოვნებასთან ერთად (ვთქვათ, სამხედრო მიზნით) მუშაითობსაც ასწავლიდნენ, არამედ ის, რომ მას საგანგებოდ მუშაითად (ჩამბაზად) ზრდიდნენ. მხოლოდ დასთანურ ამბავში შეიძლება ითქვას, რომ მეფე ყოფილი ჩამბაზი ან ჩამბაზად გაწვრთნილი პირი ყოფილიყო.

7. დავარი, ნესტანის მამიდა და ფარსადან მეფის ლეიძლი და, პოემის მიხედვით ქაჯეთში იყო გათხოვილი: „დავარ იყო და მეფისა, ქვრივი, ქაჯეთს გათხოვილი“ (330,3). პოემის ერთი პერსონაჟის ცნობით, „მამიდაი ქაჯი იყო“ (1585,1). თვითონ პოემის ავტორის თქმითაც დავარი ქაჯია: „მან უამბო დავარ ქაჯსა“ (575,4). ცნობა, დავარი რომ ქაჯია, სარწმუნო რომ გახადოს, პოეტი იქვე გვიხასიათებს მას: „ვინ გრძნებთა ცაცა იყოსო“ (იქვე). სხვაგანაც ხაზგასმითაა თქმული დავარზე: „გრძნეულება იცის კარგაო“ (1585,1). აი, ამ ქაჯსა და გრძნეულს მისცა ფარსადანმა თავისი ქალიშვილი, ნესტანდარეჯანი, „სიბრძნისა სასწავლებლად“ (330,4), როცა ის ჯერ კიდევ პატარა იყო: „იგი ქალი პატარაი მამიდასა გაეზარდა“ (1584,3). პოემის მიხედვით, ნესტანდარეჯანი ქაჯეთში არ

გაუგზავნიათ აღსაზრდელად, ამისი საჭიროება არ ყოფილა. ვინაიდან დაქვრივებული დავარი ამ დროისთვის თავის ძმასთან, ნესტანთან, ყოფილა საცხოვრებლად გადმოსული.

რისთვის სჭირდება პოემას დავარის ქაჯობა, მისი ზებუნებრივი ძალა? პოემაში დავარს, როგორც ქაჯს, არავითარი ფუნქცია არ გააჩნია. ნესტანდარეჯანი სიბრძნეში მართლაც არის გაწაფული (გაეხსენოთ თუნდაც მისი წერილი ტარიელისადმი). მაგრამ მისი გრძნეულებისა თუ სხვა რამ ქაჯური თვისებების რაიმე კვალიც კი არა თუ ნესტანდარეჯანს, არამედ მის აღმზრდელს, „ქაჯსა“ და „გრძნეულ“ დავარსაც კი აღარაფერში ეტყობა. (დავარი ერთი ღვთისმოსვიში ქალია, საზოგადოებრივი ეთიკეტებისა და ზნეობრივი დოგმების დამცველი, რომელსაც განსაცდელის წინ, სრულიად უსუსურსა და უმწეოს, ხიფათისგან თავის დასახსნელად არავითარი საშუალება რა აღმოაჩნდა და თავი მოიკლა). თუ ასეთი უმწეოა „გრძნეული“ ოსტატი, დავარი, რაღა იქნება მისი შვირდი, ნესტანდარეჯანი, და პოემიდან ჩვენ კარგად ვიცით, თუ მისგან როგორ შორსაა ყოველგვარი არაორდინარული საშუალებანი.

მაშ, ვიმეორებთ, რა ფუნქციას ასრულებს ჩვენს პოემაში დავარის გრძნეულება? არავითარს. იგი ძველი, მითოლოგიური თუ ზღაპრული თხზულების რუდიმენტია. რუსთველი ახალ, რენესანსულ რომანს ქმნის სრულიად ახალი მეთხველისათვის, განვითარებული და მაღალ კულტურულ სარბიელზე გამოსული ფეოდალური სახელმწიფოს საზოგადოებისათვის, და მას, ბუნებრივია, მის მიერ გამოყენებულ ამბის მტყნარი ზღაპრები და მიაშიტური პასაჟები აღარ სჭირდება. მან ძველი ამბავი ახალ რანგში აიყვანა და ახალი რაქურსებით გამოგვიჩინა. მაგრამ ეს პროცესი რთული, ფაქიზი და ალბათ მტკივნეული პროცესი იყო, მან ერთბაშად ყველაფერი ვერ (ან არ) გარდასახა, ზოგი მითური თუ ზღაპრული პასაჟის კვალი მაინც დარჩა (თუ დატოვა). და, აი, ერთი ასეთი კვალია სწორედ დავარის ქაჯობა და გრძნეულობა, ასევე უნდა იქნეს განხილული სხვა მსგავსი ზღაპრული მოტივები პოემაში (დევები, ფატმანის გრძნეული მონა-შიკრიკი და მასთანანი).

„ვეფხისტყაოსნის“ შედგენილობა გარკვეული არ არის. საი-
თავედება რუსთველის თხზულება? ჩვენ ფაქტიურად პოემის პირო-
ბით ტექსტთან გვაქვს საქმე, რომელიც ერთგვარი ციკლის სახით
წარმოგვიდგება. ეს ციკლი ოთხ ამბად იყოფა:

პირველი ამბის, ანუ ვახტანგისეული გამოცემის (1712 წ.) მი-
ზედვით, თხზულება თავდება იმით, რომ გმირები დაიხსნიან რა ნეს-
ტანდარეჯანს, ინდოეთისაკენ მიემართებიან.

მეორე, ე. წ. „ინდო-ხატაელთა ამბავში“, მოთხრობილია, თუ
როგორ ძლია ტარიელმა ფარსადანის სიკვდილის შემდეგ ინდოეთს
დაპატრონებულ ხატაელებს, როგორ დაეუფლა ტახტს და როგორ
იქორწინა ნესტანდარეჯანზე.

მესამე ამბავი „ინდო-ხვარაზმელთა ამბავია“ (დასათაურება
უკუთვნის შერმადინ ონიანს)¹⁹⁸. ტარიელის ავადმყოფობით ისარ-
გებლეს მასზე ვანაწყენებულმა ხვარაზმელებმა (ტარიელმა ხომ მათ
უფლისწული მოუყლა), დრო დაიცეს, შემოესიენენ ინდოეთს და
ააოხრეს იგი. ტარიელი შველად უხმობს ავთანდილსა და ფრიდონს.
ამასობაში თავადაც მომჯობინდება. ძმადნაფიცები ამარცხებენ ხვა-
რაზმელებს.

მეოთხე ამბის მიხედვით, ტარიელი და ნესტანი, ასევე ავთან-
დილი და თინათინი დაბერდებიან, ამეფებენ თავიანთ შვილებს და
აღესრულებიან.

ბოლო ორი ამბავი მხატვრულად ისე მდარეა, რომ მათ არავინ
არ აკუთვნებს რუსთველს. დავას იწვევს „ინდო-ხატაელთა ამბავი“,
რომელიც რუსთველის შესაფერი სტილითა და ოსტატობით არის
შეთხზული. ამავე დროს იგი თითქოს წარმოადგენს თხზულებაში
განვითარებული ამბის უშუალო გაგრძელებას, მის აპოთეოზს. ეს
მოსაზრება წამოაყენა კ. ჭიჭინაძემ და შეეცადა დაემტკიცებინა იგი
„ვეფხისტყაოსნის“ ანალიზის მეშვეობით. ამით მან უკუაგდო ვახ-
ტანგისეული რედაქციის კანონიკური შეხედულება პოემის მიჯნის
თაობაზე, რომელსაც მეტ-ნაკლებად იზიარებენ ივ. ჯავახიშვილი,
ტ. კეკელიძე, პ. ინგოროყვა, მ. მახათაძე და „ვეფხისტყაოსნის“ აკა-

¹⁹⁸ შ. ონიანი, ინდო-ხატაელთა ამბავი ვეფხისტყაოსანში. თბ., 1982, გვ. 9.

დემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის მიერ 1966 წ. გამოცემულ ტექსტის სარედაქციო კოლევია გ. წერეთლის თავმჯდომარეობით, ძირითადად კ. ჭიჭინაძის მოსაზრებას მხარს უჭერენ ა. შარაშიძე, ეუკოლ ბერიძე, სარგის ცაიშვილი და შერმადინ ონიანი¹⁹⁹. უფრო გვიან კ. ჭიჭინაძემ მეტად შთამბეჭდავ არგუმენტს მიაგნო. მან შენიშნა, რომ „ინდო-ხატაელთა“ ამბის ვერსია იკითხება „ბათირ-არსლანში“²⁰⁰. მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ დასთანის ისტორია მას ტენდენციურად და. მანასადაძე, არასწორად წარმოუდგა, რის გამოც სკუთარი მიგნება თავის სასარგებლოდ ვერ გამოიყენა. მან მხოლოდ ის შეძლო (უფრო სწორად, მას ეგონა, შეძლო), რომ ეს ეპიზოდი „ვეფხისტყაოსანში“ XIV საუკუნისთვის უკვე საგულეებლად მიიჩნია და ამდენად თავს ნება მისცა, ემტკიცებინა: რაკი ეს ამბავი „ვეფხისტყაოსანის“ ხელნაწერებში ასე ადრე ყოფილა ფიქსირებული, ხელს არაფერი გვიშლის, რომ მის ორგანული ნაწილად მივიჩნიოთ. კ. ჭიჭინაძის წანამდევარიც მცდარია და დასკვნაც. ჩვენ პირადად არ დავიჯერებთ იმას, თითქოს თემურ-ლენგის ურდოები ქართულად შექმნილ ამ ხელთეჭმელ ძეგლს ისე დაწაფებოდნენ საქართველოში, რომ იგი რამდენიმე წლის შემდეგ უზბეკეთში უკვე ხალხში ყოფილიყო გავრცელებული. თემურ-ლენგმა ხელოვნების ფასი იცოდა და თავადაც დაბალი კულტურის მქონე ხელმწიფედ სულაც არ წარმოგვიდგება, როგორც ეს ზოგჯერ ჰგონიათ: იგი შუა აზიაში (განსაკუთრებით — სამარყანდში) მიერეკებოდა ან იწვევდა ცნობილ ხელოვანთ. მას, ან მის ხელქვეითთ, შეეძლოთ გაეზიდათ ჩვენგან, და ალბათ გაზიდეს კიდევაც, მუსულმანური ხელნაწერები, მაგრამ ქრისტიანული წიგნები, მათ შორის „ვეფხისტყაოსანი“ რომ დაეტაცებინოთ, შემდეგ კი იგი უზბეკურად ეთარგმნათ და ბოლოს ეს თარგმანი ელვისებურად ხალხში ისე გასულიყო, რომ მას ფოლკლორული ვარიანტები შეექმნა, ყოველად შეუძლებელია, ხოლო იმის დაშვება, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ უზბეკებს აქ ქართულად ეკითხოთ ან იმ თექვსმეტი წლის მანძილ-

¹⁹⁹ ამ საკითხის კვლევის ისტორია და ლიტერატურა მის შესახებ იხ. შ. ონიანის ზემოთდასახელებულ მონოგრაფიაში.

²⁰⁰ კ. ჭიჭინაძე, ვეფხისტყაოსანის უზბეკური ვერსიები. „მნათობი“, 1938, № 10, გვ. 135.

ზე (1386-1403) რვაჯერ შემოსეული და როგორც აღმოსავლეთ-ისე დასავლეთ საქართველოს მთასა და ბარს ცეცხლითა და მახვილით მოდებული თემურის გადამთიელი მოლაშქრეები ისევ ვაშლინა ნურებოდნენ ქართველებს, რომ წარმოვიდგინოთ, ჩვენთან „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსს უყვებოდნენ მათ, ხოლო ამ უკანასკნელთ შუა აზიაში გაქონდათ იგი ტყვეებთან და ალაფთან ერთად, დაუჭრებელი ამბავია.

მაგრამ ერთი წუთით დაუშვათ, რომ ეს ასეა, რომ თემურის ურდოებმა მათი პირველი შემოსევის დროსვე აიტაცეს „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავი და ამდენად XIV საუკუნის მიწურულსთვის ეს ებიზოდი უკვე ყოფილა პოემის ტექსტში, რუსთველის პოემა XII საუკუნის მეორე ნახევარში ან XIII საუკუნის პირველ ათწლეულშია შექმნილი, იმ დროიდან XIV საუკუნის მიწურულამდე მთელი ორი საუკუნეა გასული და ამ პერიოდის ხელნაწერს შეუვალი არგუმენტის უფლება არამც და არამც არა აქვს.

„ბათირ-არსლანი“ არ არის „ვეფხისტყაოსნის“ გავლენით შეთხზული, იგი რუსთველის პოემისგან დამოუკიდებლად არსებული ძველი ხალხური აღმოსავლური დასთანია, შექმნილი XIV საუკუნეზე გაცოლებით ადრე, ამდენად, „ბათირ-არსლანი“ ერთადერთი ძეგლია, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ ციკლში „ინდო-ხატაელთა ამბის“ არსებობას ამტკიცებს. მაგრამ, ვიმეორებთ, არა იმ არგუმენტებით, რომელიც კ. ჭიჭინაძეს ჰქონდა წამოყენებული, არამედ იმის აღიარებით, რომ იგი ქართული პოემისგან დამოუკიდებლად და მასზე უფრო ადრეა შექმნილი.

ამ პრობლემის გადასაწყვეტად, (იმის დასამტკიცებლად, რომ „ინდო-ხატაელთა ამბავი“, „ვეფხისტყაოსნის“ ორგანული, მისი დამამთავრებელი ნაწილია, შ. ონიანი თავის მონოგრაფიაში იშველიებს ძველ ქართულ წყაროთა ბევრ არაპირდაპირ ცნობას. მაგრამ ამ მასალებს მკვლევარი მეტისმეტ ნდობას უტყვადებს, ისე როგორც კ. ჭიჭინაძე, ისიც იფიქრებს, რომ XII საუკუნის ტექსტის კრიტიკოსათვის XV საუკუნის მონაცემები მხედველობაში მისაღები კია, მაგრამ არამც და არამც არაა საკმარისი, რაც შეეხება საამისოდ „ბათირ-არსლანის“ გამოყენებას, ეს ვერც შ. ონიანმა შეძლო, რადგან იგი მიენდო ა. ბარამიძის ზემოთ მითითებულ შეხედულებას უზბეკური დასთანების თაობაზე და ამდენად მისთვის შეუტნო-

ბელი დარჩა მკვლევარის მიერ იქნებ უნებურად მიჩქმალული „ბათირ-არსლანის“, როგორც უზბეკურ ფოლკლორში „ვეფხისტყაოსნისაგან“ დამოუკიდებლად და მასზე უფრო ადრე არსებული დანათანის, ფასი.

გაეისნენოთ ეს დასთან (გავიგეოროთ „ბათირ-არსლანის“ კინაძისეული პუბლიკაციის სათანადო ადგილი): „გმირები თათბირობენ, შემდეგ ესვრიან ისრებს თვალბში დევებს და ადვილად დაამარცხებენ დაბრმავებულებს. შევლენ რკინის ციხეში, იქ ისინი ეომებიან დევების მეფეს და მის ძმას და დაამარცხებენ მათ. ნახავენ მეფის ასულს და გაათავისუფლებენ.“

გმირები წაიყვანენ ქალს. გზად შეიტყობენ, რომ ეგვიპტე აფრიკელებს დაუპყრიათ, ეგვიპტის მეფე მოუკლავთ და აფრიკის მეფისწული გამეფებულა მის მაგიერ. მთელი ეგვიპტე გაპარტახებულა.

ბახრამი და ირანელი უფლისწული წაიყვანენ ლაშქარს ირანიდან, მივლენ ეგვიპტეში და დაამარცხებენ აფრიკელებს. ბახრამის დას საპყრობილიდან გაანთავისუფლებენ. ბახრამი დაიჭერს ეგვიპტის ტახტს. მთელი ქვეყანა ისდის არაჩვეულებრივ ქორწილს. ბახრამი თავის დას ირანელ უფლისწულს მიათხოვებს ცოლად და გაისტუმრებს ირანს. ბახრამი და მისი საყვარელი ცოლი მთელი ხალხის საკეთილდღეოდ მეფობენ და ბედნიერად დაასრულებენ თავიანთ სიცოცხლეს“.

ზემოთმოტანილ ეპიზოდში აფრიკელები „ვეფხისტყაოსნის“ ხატაელთა სინონიმები კი არ არიან, არამედ — ხვარაზმელებისა. ეს აფრიკის უფლისწული იყო, ეგვიპტის მეფემ (ფარსადანის პროტოტიპმა) სასიძოდ რომ მოიწვია და რომელსაც კანონიერი საცოლე წაართვეს, ქალი ჯერ ბაჰრამმა მოიტაცა, ხოლო ამ უკანასკნელს ქალის მამამ (ეგვიპტის მეფემ) წაპვევრა და წყალს გაატანა. აი, ეს პირში ჩალაგამოვლებული სასიძოა, ეგვიპტეს რომ შემოსევია, მოუკლავს მისი მეფე (ერთ დროს მისი სასიძამრო) და ქვეყანას დაპპატრონებია. ბაჰრამიც სწორედ ამ სასიძოს შეებრძოლება. დაამარცხებს მას და ტახტს დაეუფლება.

ამდენად, „ბათირ-არსლანის“ ამ ეპიზოდში მარტო „ინდო-ხატაელთა ამბის“ ადექვატი კი არა გვაქვს, არამედ „ინდო-ხვარაზ-

მელთა ამბისაც“ ასე რომ თქმა იმისა, თითქოს ნესტანდარუჯანის განთავისუფლებაზე შეჩერებული თხრობის გაგრძელებად „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ უფრო გამოიყურება, ვიდრე „ინდო-ხვარაზმელთა ამბავი“. სწორი არ არის. „ინდო-ხვარაზმელთა ამბავი“ მხატვრულად სუსტი რომ არ იყოს და „ინდო-ხატაელთა ამბავით“ რუსთველის დონეზე რომ იდგეს, მაშინ ჩვენ უთუოდ გაგვიჭირდებოდა მისი ასე ხელალებით გამეტება. და ალბათ ამბის პოემისეულობის დასამტკიცებლად მისი არსებობის გამართლებას შევეცდებოდით. ვიტყოდით (და ბოლოსდაბოლოს, ასეცაა) რომ ეს საკითხიც ღიად იყო რუსთველის პოემაში დატოვებული, ხვარაზმელები ასე უდრტიწველად ხომ არ დათმობდნენ თავიანთი უფლისწულის სისხლს, ბუნებრივი იყო, ტარიელის არყოფნით ესარგებლათ მათ და აქი უსარგებლიათ კიდევაც, დრო უხელთებით და შემოსევთან ინდოეთსო.

მაგრამ, ვიმეორებთ, „ინდო-ხვარაზმელთა ამბავი“ მხატვრულად მეტად სუსტია და ასეთი მტკიცებისათვის არ განგვაწყობს.

ფაქტს ვერ გავიკეცივით: როგორც „ინდო-ხატაელთა ამბავი“, ასევე „ინდო-ხვარაზმელთა ამბავი“ იკითხება „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულის ადექვატ „ბათირ-არსლანში“ და, გვინდა ეს თუ არ გვინდა, მას ანგარიში უნდა გავუწიოთ. ამათგან ინდო-ხატაელთა ამბის ადექვატი გვაქვს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „რამაიანაში“. რამას თან მიჰყვებიან მისი მეგობრები და ა. შ.

ყველაფერი ეს ერთხელ კიდევ გვარწმუნებს ორ რამეში:

1. „ბათირ-არსლანისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულები იდენტურია.

2. „ინდო-ხატაელთა ამბავი“, „ინდო-ხვარაზმელთა ამბავი“ და „გმირთა სიკვდილის ამბავი“, რაკი ისინი ქართული პოემისგან დამოუკიდებლად არსებულ აღმოსავლურ დასთანსაც დაუცავს, „ვეფხისტყაოსნისთვის“ უცხო ელემენტები არ არიან.

აქ უნდა გავიხსენოთ ანტიკური და შუასაუკუნეების ლიტერატურათა ტიპური მაგალითები, პომეროსმა თავის „ილიადაში“ ვალექსა არა მთელი ციკლი ომის გამომწვევი მიზეზის, თავად ომისა და ომიდან შინ დაბრუნებული გმირების ბედის შესახებ, არამედ მისი მხოლოდ ერთი მონაკვეთი, ილიონის აღება. უფრო მეტიც,

ამ მონაცემების, ომის, მეათე წელი, ასე გასინჯეთ, აქაც კი უფრო
 ლოკალიზებულია თემა, გადმოცემულია მხოლოდ ის მთვლენები,
 რომელიც აქილევსის გულისწყრომას უკავშირდება. ფირდოუსი
 ასე მოიქცა, მასაც „გადარჩა“ გაულექსავი საამის, ნარიშანის და
 სხვა გმირთა შესახებ არსებული დამოუკიდებელი დასთანები.

აქ კი რუსთველოლოგიაში სრულიად ახალმა პრობლემამ იჩი-
 ნა თავი: თურმე სამსავე ბოლო ეპიზოდს ერთნაირი უფლება ჰქო-
 ნია რუსთველის პოემასთან მიმართებაში, სამივე უშუალოდ მასთან
 ყოფილა დაკავშირებული.

მაგრამ აქ უპირველესად დაისმის კითხვა: ნუთუ ისეთი მდა-
 რე ნაწარმოებები, როგორცაა „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ და
 „გმირთა სიკვდილის ამბავი“ „ვეფხისტყაოსნის“ ორგანულ ნაწი-
 ლად უნდა გამოვაცხადოთ და, ამდენად, მათ ავტორად რუსთველი
 უნდა მივიჩნიოთ?

ამ ბოლო კითხვას ადვილად მოეცლება: ბოლო ორი ეპიზოდის
 (თუ პოემის) ავტორი რუსთველი არ შეიძლება იყოს. გენოსი
 პოეტი ვერ დაწერდა ასეთ უსუსურ პოემებს, თუნდაც რომ ეს მას
 მოეწონებინა. მაგრამ საკითხი ამით არ მოიხსნება. პრობლემის
 ძირითადი საკითხი შემდეგია: რა კავშირშია, როგორც ამ-
 ბავი, სათითაოდ სამივე ეპიზოდი („ინდო-ხატაელთა ამბავი“ ჩათ-
 ვლით) რუსთველის ხელით გამოსულ პოემასთან თუ უკვე ვიცით,
 რომ: 1. იმ აღმოსავლურ ამბავში, ამბავთა ამ ციკლში, რო-
 მელიც რუსთველმა გამოიყენა, ეს ეპიზოდები ყოფილა და 2. თუ
 კი ჩანს, რომ ოთხივე ზემოთ ჩამოთვლილი ამბიდან თუ ოთხივე
 არა, სამი მაინც სხვადასხვა ავტორის მიერ არის გალექსილი?

პასუხი მხოლოდ ასეთი შეიძლება იყოს და ამ პასუხს ჩვენ
 ჩვენი საერთო დასკვნების პირველ მუხლად მოვიყვანთ:

1. საქართველოში არსებული ტარიელის შესახებ
 შექმნილი და მეტად პოპულარული აღმოსავლური წარმოშობის
 ამბების მთელი ციკლი, რუსთველს მისგან გამოუყენებია და გაუ-
 ლექსავს მთავარი ამბავი, რომელიც ნესტანის გამოხსნითა და
 გმირთა შინ მშვიდობით დაბრუნებით ყოფილა დამთავრებული.
 შეიძლება, ეს ტექსტი დადებოდა საფუძვლად იმ „ხელისხელ სა-

გოგმანებ“ პროზაულ „ვეფხისტყაოსანს“. რომელიც რუსთველმა
გაუქმა.

2. მაგრამ კიდევ რჩებოდა არანაკლებად ორგანული და ასევე
ხელისხელ საგოგმანები ეპიზოდები ამ ციკლისა, რომელსაც
მის ტრადიციებზე აღზრდილი საზოგადოება იოლად ვერ შეეღო-
და. (არჩილის პოემაში თეიმურაზ პირველი რუსთველს საყ-
ვედურობს: „ერთი ამბავი აიწყე, ბოლოც სხვათ შეგითავესა“).

ან: 1. მისი ერთი ნაწილი, კერძოდ, „ინდო-ხატაელთა ამბავი“
შეთავებია ანონიმ გამგრძელბელს. მისი სტილი რუსთველისებუ-
რია და მხატვრული დონეც „ვეფხისტყაოსნისას“ უტოლდება.

ან: 2. იგიც რუსთველს ეკუთვნის, ოღონდ, რადგანც სხვა წყა-
რო უძევს საფუძვლად, სტილით განსხვავებულია.

3. ორი დარჩენილი ამბავი, კერძოდ, „ინდო-ხვარაზმელთა ამ-
ბავი“ და „გმირთა აღსრულების ამბავი“ სხვებს გაუღექსავეთ. ისი-
ნი მხატვრულად მდარეა. ეს პოემები „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძე-
ლებები კი არ არის, იმ თვალსაზრისით, რომ თვითველი მათგანის
შინაარსი მათი გამლექსავეების ფანტაზიის ნაყოფს წარმოადგენ-
დეს, არამედ არსებული ციკლის დარჩენილი (რუსთველის მიერ და-
რუშალებული და უგულვებელყოფილი) ეპიზოდების ლექსითი ვერ-
სიებია.

4. ქართულ ლიტერატურაში რუსთველის დროს „ვეფხისტყა-
ოსნის“ პარალელურად უკვე არსებულა ამ ციკლის დამოუკიდებე-
ლი დამუშავებანი: მოსე ხონელის „ამირანდარეჯანიანი“, იოანე
შავთელის „ადულმესიანი“ და სარგის თმოგველის „დილარგეთიანი“.

P. S. წინამდებარე ნაშრომი დიდი ხნის გადაცემული იყო და-
სასტამბავად (ხელნაწერი ინსტიტუტის სამეცნიერო ნაწილს ჩაბარ-
და 1987 წლის 12 სექტემბერს), როცა გამოიცა ზვიად გამსახურ-
დიას გამოკვლევა „ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება“ (თბილისი,
1991 წ.). ამ ნაშრომში ჩვენს ყურადღებას იქცევს (ჩვენს მოსაზრე-
ბებს უახლოვდება ან ემთხვევა) ორი მოსაზრება, რომელიც პატივ-
ცემულ მეცნიერს ჩვენგან დამოუკიდებლად აქვს გამოთქმული:

1. ნესთ ანდარ-ე ჯაჰან „სიტყვასიტყვით ნიშნავს „არ
არის ქვეყნად“, ვინაიდან ღმერთი, აბსოლუტი, არ არის ქვეყნად,
იგი ტრანსცენდენტულია, მიუწვდომელი“ (გვ. 117).

2. „ვეფხისტყაოსნისა“ და „რამაიანას“ „ფაბულის თითქმის ყველა ელემენტი ურთიერთმსგავსია, გარდა ფინალისა“ (გვ. 313). „აიოღბის მოხუც მეფე დაზარათში, რამას მამაში, იოღად შევიცნობთ ფარსადანს, ნესტანის მამას და ტარიელის მამობილს.

დაზარათის სისუსტისა და ახლომხედველობის მიზეზით რამა და სიტა ჰკარგავენ ინდოეთის სამეფო ტახტს, იგი და სიტა მოსწყდებიან სტაბტო ქალაქს. აიოღბის და იძულებულნი ხდებიან ტყეში გადასახლდნენ, რასაც მოსდევს სიტას მოტაცება. ფარსადანის მიზეზით ტარიელი და ნესტანი ჰკარგავენ ინდოეთის სამეფო ტახტს. თავად ინდოეთს (სულის სამყაროს). ეს არის მიზეზი აგრევე ნესტანის მოტაცებისა და გადაკარგვისა. ფარსადანი უშვებს შეცდომას ტახტის მემკვიდრის სწორ არჩევანში, ვინაიდან მას ღალატობს გარჩევის უნარი, ასევე დაზარათი (სისუსტით) ვერ უზრუნველყოფს ძისათვის ტახტს. ორივე შემთხვევაში სიმბოლურად არის ასახული ძველი სიბრძნის კრიზისი (მოხუცი მეფე), შეცდომები და გზააზნევები ობიექტური რეალობის შეფასებისას.

რამასა და სიტას ტყეში ცხოვრების იდილია იგივეა, რაც ტარიელისა და ნესტანის მამისეულ წალკოტში ერთად ყოფნის იდილია (ცოდვითდაცემამდელი სამოთხის ყოფა ბიბლიური გაგებით, ანდრეგინის ერთიანობა, არქეტაპული ადამიანი განყოფამდე). სიტას მოტაცება რავანას რაკშასების მიერ იგივეა, რაც ნესტანის მოტაცება დავარის ზანგთა მიერ (ქვენა ინსტინქტები, სურვილები). ქაჯეთი ქვენა ინსტინქტების, ვნებების, ტამასის საუფლოა, ისე როგორც ლანკა, ამავე დროს ეს არის სიკვდილის საუფლო, ქვესკნელი (რავანა — სიკვდილის ღმერთი).

„რამაიანას“ სამეფო წარმოშობით გმირთა სამეფულს შეესაბამება ვეფხისტყაოსნის გმირთა სამეფული. რამას შეესაბამება ტარიელი, ჰანუმანს — ავთანდილი, ხოლო ლაკშმანას — ფრიდონი... ვიბიშანას ფუნქციას ვეფხისტყაოსანში ენათესავება ფატმანი და მისი გრძნეული მონა, რომელიც აგრეთვე ჰაერით უკავშირდება და იგებს მის საიდუმლოებას (ეს მონაც ფაქტიურად ქაჯეთის მოღალატეა). ჰანუმანი პოულობს სიტას კვალს, ისე როგორც ავთანდილი ნესტანისას“ (გვ. 304-306).

ძირითადი დასკვნა

ვისაც რუსთველის ეპოქის სპარსული ლიტერატურა უკითხავს, ის ადვილად შეამჩნევს, რომ „ვეფხისტყაოსანს“, როგორც მხატვრულ ფენომენს, თითქმის არაფერი აქვს საერთო სპარსულ ეპიკურ პოეზიასთან. მისი ესთეტიკური სისტემა და იდეა სრულიად ორიგინალურია, ოდენ ქართულია. რასაკვირველია, სპარსული პოეზიის ერთგვარი გავლენა ჩვენს პოემაში შეიმჩნევა, მაგრამ მხოლოდ რომ შეიმჩნევა და მეტი არაფერი. ეს გავლენა ძირითადად ტროპის მარტივი სახეების ერთგვარ მსგავსებაში თუ ვლინდება (ტანი — სარო, თვალი — ნარგისი და სხვ.). ამავე დროს გასარკვევია, როდის არის ეს მსგავსება ტიპოლოგიური და როდის — გენეტიკური. მაგრამ სრული შესაბამისობანი აქაც არა გვაქვს. მაგ., სპარსულ პოეზიაში, როგორც წესი, მზეს მამაკაცია შედარებული, ხოლო მთვარეს — ქალი (ასევე, მზე ლამაზი მამაკაცის მეტაფორად გვევლინება, ხოლო მთვარე — ლამაზი ქალისა), „ვეფხისტყაოსანში“ კი სპარსული პოეზიის ეს რკინის კანონი უგულვებელყოფილია. აქ მზე ქალის შესადარებლადაც გამოიყენება და კაცისაც (ასეთივე ფუნქციის მატარებელია მთვარეც). თუ სპარსულ პოეზიაში ასეთი აღრევა არ ეპატიებოდა დამწყებ პოეტსაც კი, რუსთველი ამგვარ „დაუდევრობას“ აინუნშიაც არ ჩაგიგდებთ, რადგან იგი სხვა ამქარს ეკუთვნის და სპარსული პოეტიკის კანონებს არ ემორჩილება. ასევე თავისებურად ეკიდება რუსთველი იმ დროის სპარსულ პოეზიაში ფართოდ აპრობირებულ მოვლენას — მიჯნურთა ველად გაჭრის მოტივს. წრეს გადასული მიჯნურის დასახატავად იგი, დიხაც მიმართავს ამ ხერხს, მაგრამ აქაც რეალისტი რჩება (ამ ცნების ფართო გაგებით), — ავთანდილის სიყვარულის ასახვის დროს იგი ამ პერსონაჟის დეკლარაციული გამოხატვებებით გადის იოლად, ხოლო ტარიელის ველად გაჭრა სატრფოს საძებრად გმირის ხეტიალით აქვს მოტივირებული.

რუსთველის პოემის ფაბულა ეყრდნობა აღმოსავლურ დას-
თანს. მაგრამ მას ისეა დაშორებული რომ ნასხერსარი მას
მხოლოდ ფაბულის ფუნქციები თუ აქვს შემორჩენილი. ეტყო-
ბა, ასევე საკმაოდ სახეცვლილი და ფაქტიურად გაქართულებული
იყო ის ხელისუფლ საგოგმანებელი პროზაული თხზულება, რომე-
ლიც რუსთაველმა ლექსად გარდათქვა. ამაზე მეტყველებენ თუნ-
დაც ჩვენი პოემის საკუთარი და გეოგრაფიული სახელები. არაბუ-
ლი ფატიმა ფატმანად რუსთველის მიერ გადაკეთებული არ ჩანს
(ასე რომ არ იყოს, რატომ არ გადააკეთა მან სხვა სახელებიც,
ვთქვათ, ნურადინი, ასმათი?). უფრო შეცვლილია სხვა სახელები.
ტარიელი, აეთანდილი, თინათინი, როსტევეანი, სარიდანი, ფარსა-
დანი, გულანშარო, მულღანზანარი და სხვები ისეა „დამახინჯებუ-
ლი“ უცხო (ამ შემთხვევაში, ქართულ) წიაღში, რომ შესაბამის
აღმოსავლ ფორმებთან მათი იდენტიფიცირება უკვე შეუძლებელი
გამხდარა. ეს სახელები ასე შეიძლება შეცვლილიყო მხოლოდ
კარგა ხნის გავლის შემდეგ და მხოლოდ ისეთი საზოგადოების
მიერ, რომელსაც მათი სისწორის გაცონტროლების არც შესაძლებ-
ლობა ჰქონდა და არც საჭიროება.

თანახმად ამ თემაზე გამოთქმული გოეთეს მოსაზრები-
სა, მწერალმა თავისი ორიგინალური თხზულების და-
საწერად აუცილებლად სხვისი ნაწარმოები უნდა გა-
მოიყენოს. ამ მასალაში მსამზარეულად მოცემული უნდა იყოს
როგორც სასურველი ფაბულა, ასევე მოქმედ გმირთა ხასიათები
(ე. ი. სიუჟეტი) და იგი მთლიანად თუ არა, მაქსიმალურად უნდა
იყოს გათვისებული. სიბერეში გადამდგარი გოეთე უფრო შორ-
საც წასულა: მას კედარ აჟმაყოფილებს მემკვიდრეობით მიღებუ-
ლი სიუჟეტიც კი და თავისი მომავალი თხზულების საფუძვლად
ისეთ ნაწარმოებს არჩევს, რომელსაც გააჩნია გოეთესთვის საჭი-
რო „გრანობაღობაც“.

გოეთე აქ ახალს არაფერს ამბობს, იგი მხოლოდ აჯამებს მსოდ-
ლით ლიტერატურაში გაბატონებულ ტედენციას. მართლაც და-
თქმა იმისა, რომ ვთქვათ. შექსპირმა თავისი თხზულებებისათვის
ნასხვისარი მხოლოდ ფაბულა გამოიყენა და მეტი არაფერიო, უხე-
ში შეგდომა იქნებოდა. მან გამოიყენა (რასაკვირველია, სხვადას-
ხვა თხზულებაში მეტ-ნაკლები დოზით) სხვისი როგორც ფაბუ-

ლები, ასევე სიუჟეტები. რაღა დარჩაო? შეიძლება, იკითხოთ. დარჩა მთავარი ფაქტორი იმისათვის, რომ „შექსპირის ეფექტი“ ვიღოთ — მთელი ამ მასალის გადახარშვა შექსპირის ქურაში, მისთვის უკვდავი სულის შთაბერვა. აქ ძვეს ის წყალგამყოფი, რომელიც მიჩანავს გენიოს მწერალს თავისი წინამორბედი ავტორისაგან არა მარტო რანგის, არამედ ხასიათის თვალსაზრისით.

მაგრამ წინამორბედი ავტორების როლიც არ უნდა უგულვებლევყოთ. გოეთეს გამონათქვამში ქვეტექსტით მინიშნებულია იმ გამოყენებული თხზულების განსაკუთრებული მნიშვნელობაც. — იგი ხომ გენიალურია ნაწარმოების ბაზად უნდა ვარგოდეს! ეს ფაქტორი იმდენად საგულსხმოა, რომ დგება საკითხი: ხომ არ არის ლამოკიდებული, ვთქვათ, შექსპირის გარკვეული თხზულების მხატვრული დონე მისი წინამორბედი ნაწარმოების დონეზე, ხომ არ არის იგი, ასე ვთქვათ, მისი პირდაპირ პროპორციული? ეს თემა თავის მომავალ მკვლევარს ელის.

რა ვითარება გვაქვს ამ მხრივ „ვეფხისტყაოსანში“?

ნიჰამის, ნაეას, შექსპირის, გოეთეს, ბაირონის და სხვათა მეტე გამოყენებული თხზულებების დიდი ნაწილი დღემდეა შემონახული. ჩვენ საშუალება გვაქვს, ისინი ამ მწერალთა შესაბამის ძეგლებს შეუდაროთ და, ამდენად, გავზომოთ ის ნაბიჯი, რომელიც ამ უკანასკნელთა ავტორებმა გადადგეს წინამორბედი მწერლის თხზულებიდან საკუთარ ნაწარმოებამდე. თუმცა არ შემოგვრჩენია ის წყარო, რომელიც რუსთველმა გამოიყენა, ჩვენ შეგვიძლია ერთგვარი წარმოდგენა მაინც ვიქონიოთ მასზე. ეს ძეგლი „ამირანდარეჯანიანის“ ტიპის საფალავნო თხზულება უნდა ყოფილიყო. მასში ზღაპრული ელემენტები უნდა ყოფილიყო დომინირებული. ერთ-ერთი მოტივი, რომელიც წინა პლანზე ექნებოდა მას წამოწეული, ალბათ სიყვარულის მოტივიც იყო. „ვეფხისტყაოსანში“ შემორჩენილი ზღაპრული პასაჟების გადმონაშთები მიგვანიშნებენ იმაზე, რომ მისი პერსონაჟების ერთი ნაწილი ზებუნებრივი ძალის მატარებელი უნდა ყოფილიყო („ვეფხისტყაოსნის“ ქაჯები, ფატმანის მონა, ქვაბის პატრონი დევები და სხვ. ალბათ მათი რუდიმენტები). თვით ის ფაქტი, რომ ეს თხზულება თავის დროზე პოპულარული ყოფილა, სწორედ მის ასეთ ხასიათზე მეტ-

ყველეს. როგორც ზემოთ უკვე ვთქვით, რუსთველმა, რომელიც ფართო საერთაშორისო ასპარეზზე გასულ უძლიერეს ფეთქატორ სახელმწიფოში ჩამოყალიბებული ახალი საზოგადოების წევრი იყო და მის მაღალ მისწრაფებებსა და ესთეტიკურ იდეალებს გამოხატავდა, ამ თხზულების სახით მემკვიდრეობით მიიღო წინარე ეპოქების პირმშო, იმ ძველი საზოგადოების გულისპასუხის გამოხატველი ძეგლი, რაც უფრო სისხლბორცეული და მოსაწონი იყო ეს ძეგლი თავისი ზღაპრული ამბებით რუსთველის წინარე პატრიარქალური ეპოქისათვის, მით უფრო კრიტიკული მიდგომა დასკირდებოდა მას რუსთველის ხანაში და მით უფრო ეფექტური უნდა ყოფილიყო ის ტრანსფორმაცია, რომელიც მას უნდა განეცადა ახალი ავტორის ხელში. რენესანსული იდეები ადამიანის პიროვნების წინ წამოწევას მოითხოვდა, ამისათვის კი საჭირო იყო მისი სულის თვით უმნიშვნელო მოძრაობის ზუსტი ასახვა, საამისოდ დევებისა და ქაჩების ზღაპრული სამყარო არ გამოდგებოდა. აქ ასახვის პოეტიკაც სულ სხვა უნდა ყოფილიყო და ასეც არის.

„ვეფხისტყაოსანსა“ და მის წინამორბედს შორის ვეება უფსკრულია, ამ უფსკრულს გამოლმა, ახალი ეპოქის სამზეონე, სასახლეში აღზრდილი, ადამიანებთან ურთიერთობის ურთულეს ხლართებში გაბმული ქალწული თავის მიჯნურთან (რომელიც მან ნატიფად შორთულ ბუღუარში მიიღო და ეს-ეს არის პირველად გააბედნიერა იმით, რომ მასთან ახლოს დაჯდომის ნება დართო) უფაქიზეს სახელმწიფოებრივ თუ ინტიმურ საქმეებს არჩევს, გალმა კი მითოლოგიურ ბურთსში გახვეული მისი პრიმიტივი ორეული თავის ქაჯ მამიდას უზის და მისგან გრძნეულებას სწავლობს.

მანძილი, რომელიც „ვეფხისტყაოსანსა“ და მის წინამორბედ მტყნარ ამბავს შორის ძევს, შეუდარებლად მეტია იმ მანძილზე, რომელიც პომეროსის, ნიზამის, შექსპირის, გოეთეს ქმნილებებსა და მათ წყაროებს შორის ძლივს შეიმჩნევა. ამიტომაც რუსთველის ნახტომი გაცილებით უფრო ღიღია, ვიდრე მათი, — იგი ვეფხის ნახტომს ჰგავს. ამ თვალსაზრისით, ეფექტობთ ჩვენ, რუსთველი უფრო ორიგინალური ხელოვანია და უკვდავთა ოლიმპზე უფრო მაღლა დგას, ვიდრე პომეროსი, ნიზამი, დანტე, შექსპირი, გოეთე.

- აბღ არ-არაპმპმ წამი — 7
- აბდულმესია — 103, 111
- აბესალომი („აბესალომ და ეთე-რი“) — 82
- აბესალომი („ამირანდარეჯანიანი“) — 56, 107
- აბულაძე ილია — 81
- აბულაძე იესტ. — 10, 15, 59, 68, 99
- აბულ'ალ მასარე — 20
- აბო — 27
- აბრაში — 57
- აბრაშოვიჩი — 37
- Абрамовиц Г. А. — 36, 37
- აგამეშნონი — 18
- ადონისი — 20
- აუალიშვილი ზ. — 15
- აუთანდილი — 3, 4, 5, 52, 54, 55, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 82, 85, 93, 102, 112, 113, 114, 115, 117, 124, 125, 126
- აზადბახთი — 90
- ათამანტი — 41
- ათანელიშვილი ლ. — 106, 107
- ათონელი ექვთიმე ის. ექვთიმე ათონელი
- Айви G. — 76
- აკაი ის. წერეთელი ა.
- ალექსისი — 42
- ალექსანდრე მაკედონელი 10, 19, 22, 25, 26, 50, 74.
- ალმაქბარ დეხარდამ — 7, 8
- ალმ-ხაფე — 74
- ამიკოსი — 41
- ამირ ხოსროვი — ის. ამირ-ხოსროვ დეპლევი.
- ამირ-ხოსროვ დეპლევი — 49, 50, 77, 81, 105.
- ამირანი — 56, 59, 106, 107
- Амирани — 107
- ამირან დარეჯანი — ის. ამირ ანდარ ქაან.
- ამირან დარეჯანის ძე — 103, 106, 108, 109, 110.
- ამირ ანდარ ქაან — 106, 108
- ამლეტი — 84
- ანდრო მახი — 20
- ანდროშედა — 18
- ანდრონიკაშვილი ქაიხოსრო — 29
- ანტიგონე — 18
- ანტიფატე — 42
- ანტიფონტი — 41
- აპოლონიოს როდოსელი — 19, 41, 42
- აპულეუსი — 19, 50
- არისტო — 20, 51
- არსენ ბერი — 28
- არისტოფანე — 18, 42
- არტერი — 28
- არჩილ მეფე — 29, 30, 101, 102, 123
- ასათიანი გურამ — 74, 75
- ასმათი — 3, 114, 115, 126
- აფერა — 11
- აქილევსი — 122
- ასხეთანი — 25

* შეადგინა ნესტან კუტიეაძემ.

ბ

ბაბუა აფხალი — 7
 ბაგრატიონი დიმიტრი — 30
 ბადრი იამანისძე — 57
 ბათირ-არსლანი — 59, 60, 62, 63, 64,
 65, 68, 71, 72, 76, 118, 119, 120,
 121
 ბაირონი — 21, 127
 ბალავარი — 28
 ბალუჩი — 11
 ბარზამი — 67
 ბარზე — 107
 ბარამი — 65, 66, 67, 69, 70, 71
 ბარამიძე ალ. — 10, 15, 27, 35, 48,
 60, 64, 76, 83, 84, 85, 86, 87, 90,
 91, 92, 93, 94, 95, 101, 118, 119
 ბატონიშვილი იოანე — 29
 ბახთიარი — 30
 ბახრამი — 60, 61, 62, 63, 64, 120

ბაქრამ-ვერი — 26, 69
 ბაქრამი — 71, 120
 ბედა — 22
 ბეზამსონელი — 22
 ბენეა — 23
 ბერიძე ვეკოლ — 97, 118
 ბერტელსი ე. ე. — 74
 ბიოტოსი — 41
 ბლანშეფორი — 19
 ბოიარდო — 20
 ბოკაჩიო — 20, 21
 ბომარშე — 24
 ბრატსოვი ე. — 45
 Брюсов В. — 46
 ბრეტოუსი — 19

გ

გაბაშვილი ვ. — 47
 გამსახურდია ზვიად — 51, 123
 განჯელი იხ. ნიზამი
 გარგანტუა — 20
 გელოვანი აკაკი — 41
 Gede — 43
 გვეტაძე რაფაელ — 53
 გიგინეიშვილი ივანე — 81
 გიორგი შერჩელე — 27
 გობრონი — 27
 გოეთე — 23, 24, 42, 43, 85, 126, 127,
 128

გოთცი — 24
 გოლშმი — 11
 გორგანი — 26, 49, 104
 გოტიე არასელი — 19
 გოტფრიდ სტრასბურგელი — 23
 გრეგორიუსი — 23
 გრეიშასი ა. — 44
 გრიგოლ ხანძთელი — 27
 გუგუშვილი მ. — 67, 68, 69, 70
 გუდარტნი — 22
 გულიჯანი — 65, 66, 67, 69
 გერამიშვილი დ. — 7, 31

დ

დადიანი ნიკოლოზ ტარიელის ძე — 110
 დავარი — 52, 70, 76, 115, 116, 124
 დავითი — 28
 დავით სოსლანი — 100, 110, 111
 დაზარათი — 124
 დანტე — 20, 128
 დარეჯანი — 76

Дареджანი — 107
 დარეჯანისძე — 106
 დაყენი — 49, 104
 დე ვილე — 21
 დე ლა კალპენედი, კ. — 20
 დე ტრუა იხ. კრეტენ დე ტრუა
 დეკუანი — 104
 დიდონა — 20
 დიეოგენე — 41
 დილარგეთი — 103, 108, 111
 დილარი — 111
 დილჯან-ნარი — 63
 დიოგენე სპოზნელი — 41

დიონისე — 41
 დიტრის ბერნელი — 22, 23, 24
 დიე ფალი — 20
 დიფილე — 42
 დონ-კისოტი — 51, 107
 დონდუა ე. — 48
 დონდუა კ. — 15, 108
 Dondua K. — 15, 108
 დონ ეუანი — 20, 21
 დორიშონი — 21
 დოქტორ ფაუსტუს — 42
 დემბაძე ნოდარ — 97

ევეოსი — 41
 ევერშანი — 23, 43
 Эверман Н. Н. — 43
 ევბულე — 42
 ევრიპიდე — 18, 19, 41, 43
 ევსტათი მცხეთელი — 27
 ფიფი — 82
 ფლენე — 19
 ფლემტრა — 18

ენეა — 19
 ენიდა — 19, 22
 ენოესი — 19, 50
 ერეკი — 19, 23, 50
 ერეკლე II — 110
 ერისთავთ-ერისთავი ბაგრატი — 28
 ესქანდერი — იხ. ალექსანდრე მაკედონელი
 ესქილე — 18
 ესქთიმე ათონელი — 27

ვაეზ ქაშეფი — 14
 ვალთარი — 72
 ვალინი — 52
 ვალმიკი — 107
 ვარყა — 11
 ვანნაძე ბარბიშ — 28
 ვასტანგ VI — 13, 14, 15, 16, 114, 117
 ვესელოვსკი ა. — 37, 40
 Веселовский А. — 37, 40
 ვერგილიუსი — 19, 21, 22

ვივიანი ქეთრინ — 53
 Vivian K. — 54
 Вишников И. В. — 76
 ვილქალში — 23
 ვინმე ზაალი — 29
 ვინმე ფაულენიშვილი — 31
 ვირგინალი — 22
 ვისი — 4, 11, 23, 26, 49, 50, 98, 99, 104, 114
 ვოლფრამ ფონ ეშენბახი — 23

ზარზმელი ბასილ — 28
 ზარზმელი სერაპიონ — 28
 ზელნსკ — იხ. ზელიხანი
 ზელიხანი — 11, 69, 101

Зограф Г. А. — 79, 91
 ზოპრა — 11
 ზურაბი — 21

თ

- თავაქალაშვილი მამუკა — 28
- თამარი — 48, 99, 100, 101, 102, 103, 110, 111
- თაქერი — 11
- თბილელი იოსებ იბ. იოსებ თბილელი
- თეიმურაზ პირველი — 6, 29, 30, 69, 97, 101, 102, 105, 110, 123
- თემურ-ლენჯი — 118, 119
- თეოკრიტე — 42

- თეოლიტე მეთიმნელი — 42
- თეოპოპე — 42
- თინათინი — 69, 72, 81, 102, 112, 117, 126
- თოდუა შავალი — 5, 14, 16, 36, 53, 64, 67, 83, 84, 89, 90, 92, 95, 108, 114
- თომას მანი — 25, 42
- თერმანიძე ხოსრო — 28

ო

- ოაკობ ხუცესი — 27
- ოასონი — 41, 42
- ოეაინი — 23
- ოენი — 19
- ოზოღდა — 19, 23, 47
- ილია იბ. ჰეკევაძე ილია
- იმედაშვილი გ. — 48
- ინგოროყვა პ. — 15, 58, 59, 109, 117
- ინო — 41
- იოანე საბანის ძე — 27

- იონი — 19
- იოსები — 25, 42, 69, 101
- იოსებ თბილელი — 31
- იოსელიანი პლატონ — 15
- Иоселиани П. — 15
- იორდანიშვილი ს. — 53
- იპოლიტე — 19
- ივლიდაშვილი — 59, 60, 65
- იესიფოვი იბ. ხალილ იეს. ფოვი
- იფიკენია — 19, 24, 43

კ

- კაენი — 21
- კაკაბაძე ს. — 15, 97
- კალიდასა — 7
- კალიშაძე — 19, 42
- კანთარე — 42
- კარკინე ემცროსი — 41
- კეკელიძე კ. — 3, 15, 26, 27, 49, 58, 65, 67, 68, 70, 72, 73, 79, 100, 102, 103, 111, 117
- კვინტეს პორაციუს ფლავესი — 46
- კირკე — 41
- კიროსი — 20
- კლაუვიგო — 24

- კლიფესი — 19
- კლიონ კერიონელი — 42
- კლეოპატრა — 20
- კობიძე დ. — 83, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95
- კობზანი — 30
- კოლაელნი — 27
- კონრად რეგენსბერგელი — 22
- კონსტანტინე — 28
- კონსტანტი კახი — 27
- კორნელი — 20
- Корачковский П. Ю. — 11, 20
- კრეტინე დე ტრუა — 19, 20, 23, 50
- კრონი იელის — 45

Krohn Julius — 45

კრონი კაარლ — 45

Krohn Kaarle — 45

Куделин А. В. — 32

ლაოსი — 18
ლაშვერბტი — 22
ლაურინი — 22
ლაფონტენი — 20
ლაქშმანი — 52, 53, 54, 55, 124
ლევოსტროსი კ. — 44
Левин-Строс К. — 45
ლეილი — 11, 25, 72, 73, 74, 103, 105
ლენსელოტი — 19

ლ

ლერმონტოვი მ. ა. — 48, 49
ლონგვრინი — 23
ლოლაშვილი ი. — 5
ლოტმანი — 33
Lotman Ю. М. — 33
ლიეოფრონ ქალაქელი — 42
ლობაჯოვი დ. — 32
Лихачев Д. С. — 33
ლებნა — 11

მ

მადღენ დე სკედერი — 20
მამუკა თავაქალაშვილი იხ. თავაქალაშ-
ვილი მამუკა
მაკედონელი იხ. ალექსანდრე მაკედო-
ნელი
მანი იხ. თომას მანი
მარინო — 20
მარი ნ. — 10, 14, 15, 36, 75, 96, 97,
100, 110, 111
მარლო კ. — 24
Marr H. H. — 10, 75, 100
მას 'უდ საღმშნი — 8
მახათაძე მ. — 117
მაჩენი — 10, 11, 12, 25, 72, 73,
74, 81, 91, 103, 105
მეგრელიძე ი. — 14, 47
Megrélidze H. B. — 10
მედვა — 19, 41, 42
მელანთიოსი — 41
მენანდრე — 43
მენელდემ ერეტრიელი — 41
Мелетинский Е. М. — 44
მელიჭ-სურბავი — 114

მეენარგია ი. — 15, 68
მეფე აუთარი — 22
მეფე როთერი — 22
მერჩულე იხ. გიორგი მერჩულე
მ. -თ. იხ. თოდუა მაგალი
მილატი — 67, 71
მილე კ. — 20
მირ ამანი — 79
Mир Амман — 79, 91
მ. ლ. დე გომბირელი — 20
მოაბადი — 3
მოლა ავა — 105
მოლიერი — 20
მონტესკიე შ. — 48
მოროლფი — 22
მოსე იხ. მოსე ხომელი
მოსე ხომელი (ხონელი) — 28, 56,
58, 103, 107, 109, 110, 123
მტბევარი სტეფანე იხ. სტეფანე მტბე-
ვარი
მუჰამედი — 98
მცხეთელი ეესტათი იხ. ეესტათი მცხე-
თელი

6

ნავი — 34, 50, 106, 127
 ნაობე ნ. — 12, 17,
 ნარიშანი — 67, 71, 122
 ნსერ ზოსროეი — 7
 ნოფრონ სიკიონელი — 41
 ნესი ანდარ ჭაპან — იხ. ნესტანდარე-
 ვანი
 ნესი ანდარე ჭაპან — იხ. ნესტანდარე-
 ვანი
 ნესტანი — იხ. ნესტანდარევალი
 ნესტანდარევალი — 3, 4, 11, 52-55, 59,
 69, 70, 72, 74-76, 85, 86, 97, 102,
 107, 112, 113, 115-117, 121, 123, 124
 ნესტანვალი — იხ. ნესტანდარევალი

ნოზმი — 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 25,
 26, 34, 49, 50, 72, 73, 74, 75, 98,
 103, 104,, 105, 127, 128
 ნიკოლაძე ნ. — 4, 15
 ნიკოლეტი — 19
 Николаидзе Н. — 4, 15
 ნინი — 28
 ნისტან დარჯიხანი — იხ. ნესტანდარე-
 ვანი
 ნიუკარე — 42
 ნოზაძე ვ. — 11, 12, 15
 ნურადინი — 126
 ნუფალი (ნუფალი) — 73
 ნუტუბიძე შ. — 15, 58, 59, 107, 108,
 Нуцубидзе Ш. — 15, 48, 59, 107

ა

აწესი — 11

აფიდიუსი — 19, 21
 აფიდიუსი — 18, 23
 აქასენი — 19
 ანანა მღვიანი — 29, 65, 68, 69, 70,
 71, 72
 ანისი შერმალინი — 117,, 118, 119

ბ

ბრებელიანი სულხან-საბა — 14, 30, 83,
 93, 95, 114
 ბრენდელი — 22
 ბრესტე — 19
 ბსეალდი — 22
 ბტელი — 40

ბანტაგრუელი — 20
 ბელიასი — 41
 ბერსეული — 19
 ბერსეული — 18
 ბინდარე — 41
 ბლაგბე — 19, 50

ვ

ვლატონი — 60
 ვოლექსანდრი — 23
 ვოლივექტი — 20
 ვრომეთე — 18
 ვროპი ვ. — 44, 46, 71
 Вропп В. Я. — 44

გ

გოდელი — 20

რ

რაბლე — 20
რავანა — 124
რამა — 51, 52, 53, 54, 55, 107, 121,
124
Рама — 51, 53
რამინი — 3, 4, 11, 23, 26, 49, 50, 69,
98, 99, 104, 114
რასინი — 20
რობერ ლე ბორონი — 19
როლანდი — 19, 20, 22
როსაბი — 57
როსანი — 57

როსტევენი — 3, 72, 93, 112, 119, 126, 133
როსტომი — 4, 21
რუდაქი — 12, 25, 50, 98
რუშა ივ. ჯვალა ად-დინ რუშა
რუსთველი — 4, 5, 6, 10, 11, 12, 13,
16, 17, 25, 46, 48, 49, 52, 54, 57,
58, 59, 68, 70, 73, 74, 75, 76, 83,
84, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103,
108, 109, 110, 111, 112, 113, 114,
116, 117, 119, 121, 122, 123, 125,
126, 127, 128
Рустанели — 10, 59, 75, 107

ს

საამი — 122
საბა ივ. ორბელიანი სულხან-საბა
სა'ღე — 8
სადრედინ აინი — 76
სავარსამიძე — 107
საღმწნ სვევეჭ — 8, 22
სარაჯიშვილი ალ. — 99
სარკის თმოგველი — 28, 103, 109,
110, 123
სარიდანი — 126
სედრაქი — 67
სენა — 8, 12
სენეკა — 19, 40, 43
სერაპიონ საბაშვილი — 28

სერვანტესი — 51
სეფე დავლი — 57, 58
სეიმოენ ლოლოთეტი — 27
სიდი — 20
სინდზალი — 49
სირაქე რ. — 48
სიტა — 52, 53, 54, 55, 124
სოლომონი — 11
სოფოკლე — 18, 40, 41, 43
სტატიუსი — 19
სტეფანე მტბევათი — 27
სტრატისი — 42
სუგროვა — 52, 54, 55

ტ

ტარიელი — 3, 4, 10, 11, 12, 52, 53,
54, 55, 69, 71, 72, 73, 81, 82, 85,
86, 93, 97, 102, 103, 112, 113, 114, 115,
116, 117, 121, 122, 124, 125, 126
ტერენციუსი — 19, 43, 50
ტიროს — 41
ტიროს ლე მოლინი — 21
ტრისტანი — 19, 23, 47
ტროილი — 21
Троцкий И. М. — 50

უ

ულისე — 25
'ურვა — 11
ურეშაქე ა. — 41, 42, 46
უენობი აეტორი — 27

ფ

ფაქტუაშვილი იხ. ენმე ფაქტუაშვილი
ფარსადანი — 3, 113, 115, 117, 120, 124, 126
ფარქალი — 91
ფატმა — 126
ფატმანი — 3, 52, 55, 116, 124, 126, 127
ფაუსტი — 24, 25, 42, 85
ფედრა — 19, 20
ფელდეკ — 23

ფეშანგი ფაშვიბერტყაძე — 30
ფილიპ დე რემი ზომანტარი — 19
ფინეესი — 41, 42
ფილოსტრატე — 21
ფირდოუსი — 25, 50, 104, 105, 122
ფლეარი — 19
ფრიდონი — 52, 53, 54, 55, 115, 117, 124
ფროქსე — 41
ფრიელარი — 23, 50
ფსევდორესოველი — 111

ჭარბოხაძე — 4, 8
ჭახო აღ-დინ გორგენი იხ. გორგანი

ჭ

ჭირლოუსი — 5, 34, 49

ჭიბრემონ ათანელი — 41
ჭაშუჭი — 7
ჭეთევან დედოფალი — 30
ჭეთუ-კამარი — 59

ძ

ძვართან ს. — 100
ძირზეიდა — 21
ძირისტე — 19, 21

ყასარი — 81
ყალანდარი — 91

ყ

ყასი — იხ. მაყენი

ყავთელი — 5, 103, 110, 111, 123
ყანიძე აკაკი — 72, 95
ყოსანი გმირი (ყოსანი) — 77, 79, 81, 82, 88, 90, 92, 93, 95
ყარაფეტლინოვი ა. — 59
ყარაძე გ. — 110
ყარვანშა — 103
ყაიშმაძი — 3
ყერაშვილი — 5
ყექსპირი — 21, 84, 126, 127, 128

რ

რედფორდი ბ. — 32
რედფორდ ბ. მ. — 32
რირინი — 4, 7, 11, 25, 50, 104, 105
რეშპარიოვი ე. — 49
რის სადი — 105.
რითა იხ. რესოველი
რითა რესოველი იხ. რესოველი
Рица см. Руставели
რეზანაძე — 52
რეშანიცი — 27

ჩახრეხადე — 102
 ჩიკონინი — 21
 ჩოსტრი — 21

ჩ

ჩხატარაისძე პეტრე — 29
 ჩხეიძე თ. — 20

ც

ციციშვილი სარგის — 118
 ცინა — 20

ციციშვილი ნოდარ — 29, 105, 106

წ

წერეთელი აკაკი — 110, 111
 წერეთელი გ. — 75, 118
 წმინდა ალექსი — 19

წმინდა ევალია — 19
 წმინდა ლეოლევარი — 19
 წმინდა სერვატი — 23

კ

კაეკევაძე ილია — 14, 15
 კილაია ა. — 36, 37
 კიკინაძე ზაქარია — 15, 56, 58, 108

კიკინაძე კონსტანტინე — 59, 60, 109,
 112, 113, 117, 118, 119, 120

ს

სავთასი ვრ. — 21, 25, 50
 საღილ იუსიფოვი — 51, 53
 Савва Юсафов — 53
 სანუშანი — 52
 სამძიფელი ვრიგოლ მს. ვრიგოლ ხან-ძიფელი
 სახანაშვილი ა. — 11
 სეარაზშუა — 62
 სიხანიშვილი ნიკო — 14
 სირომი — 79
 Сиromи — 79

სომერიკი გ. — 32
 სომღელი — 14
 სოსრო დეპლევი — იხ. ამირ-სოსროე დეპლევი
 სოსრო თურმანიძე იხ. თურმანიძე სოსრო
 სოსროვი — 4, 7, 11, 25, 34, 50, 69,
 104, 105
 სოსროე ფარეზი — 105
 სეცესი იაკობ მს. იაკობ სეცესი

ჯ

ჯაფარიშვილი ივ. — 14, 15, 16, 17, 47,
 58, 117
 ჯაფელიძე ე. — 33
 ჯაშაირი — 56

ჯაკობია ივ. — 101
 ჯამი — 50, 106
 ჯანაშვილი მ. — 15, 56, 58, 90, 106,
 108

ქელაშ იდ-დენ რუმ — 7, 8
ჯილბერტო — 21

ჯოსი — 25
ჯონშერი — 65, 66,

3

პანდ ზარანქუბი — 103
პაშლეტი — 84
პანუმანი — 124
პარტმანი — 50
პერაყლე — იმ. პერყელესი
პერყელესი — 19, 43

პერცოგი ერნსტი — 22
პესიოლე — 18, 41
პილდებრანდი — 21
ჰესიპილე — 41
პონგროსი — 5, 17, 41, 121, 128
პო აციუსი — 19, 20, 46

ტექნიკური რედაქტორი ვრ. სოფრომაძე
კორექტორი ნ. კუტივაძე

ნაბეჭდი თაბახი 8,75
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 8,12

შეკვ. № 1
ტირაჟი 200

ქუთაისის სახ. უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
ქუთაისი, თამარ მეფის ქ. № 59

ქუთაისის სახ. უნივერსიტეტის სტამბა
ქუთაისი, რუსთაველის გაზ. № 9

